

188-189

ДОМЕТИ

Издавање овог двоброја Домета помогли су Град Сомбор,
Министарство културе и информисања Републике
Србије и Покрајински секретаријат за културу, јавно
информисање и односе са верским заједницама

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

008+82(05)

ДОМЕТИ : часопис за културу / главни и одговорни
уредник Драган Бабић. – Год. 1, бр. 1 (1974) – . – Сомбор :
Градска библиотека "Карло Бијелички", 1974 – . – 24 ст

Тромесечно.
ISSN 0351– 0425

COBISS.SR–ID 295191

часопис за културу,
пролеће-лето, 2022,
год. 49, двоброј 188-189

Д О М Е Т И

издавач:
градска библиотека
„карло бијелицки” у сомбору

за издавача:
наташа туркић

главни и одговорни уредник:
драган бабић

уредништво:
тамара бабић, бранислав живановић,
саша радојчић

лектор и коректор: горан малбаша

ликовно-графички уредник:
дејан подлипец

оснивач часописа: скупштина града сомбора; главни уредник: casopisdometi@gmail.com; једногодишња претплата 600, за иностранство двоструко, на жиро рачун 840-131668-11; цена овог двоброја 350 динара; штампа „кримел”, будисава; тираж: 300 примерака.

у овом двоброју:

 ТЕМАТ мирослав јосић вишњић приредила: марија чачић	
марија чачић	
слово уз представљање легатамирослава јосића вишњића	7
миленко попић	
испуњен живот	9
милета аћимовић ивков	
парусија за м. ј. в.: о седамдесетпетогодиш- њици рођења мирослава јосића вишњића	14
маринко арсић ивков	
последњи годи једна фуснота	17

 ДАТУМ сombорски књижевни фестивал 2021.	
душан вејновић	
полегли бравадо	23
бојан кривокапић	
север	29
данило лучић	
сазревање модрица	39
бојан васић	
шест песама	45
страхиња млађеновић	
мученик боровог села	49

 РЕЧ	
саша радојчић	
три мудраца из престонице (22. јануар 1946)	57
филип грујић	
немој да ме заборавиш	70
иван антић	
три приче	73
тања бељански	
пролазници	78
симонида лончар	
1812.	81
марија васиљевић	
шест прича	83
раша перић	
четири песме	86
душан савић	
две приче	89
андреја Ђ. врањеш	
четири песме	94

 ИМЕ	
видосава раич	
у лавиринту живота: завештање мирослава јосића вишњића	97

 СПОНЕ	
дејвид фостер волас	
зима 1960. п. с. – тусон, аризона	99
шервуд андерсон	
тенди	115
вероника симонити	
синкопе	118

 ЕСЕЈ

марко паовица — 125

песник њим самим:
метафизичке и
лирскометафизичке
песме слободана
зубановића без
интертекстуалних
релација

наташа срдих — 138

тројна мимеза –
феноменологија
пре свега: истина у
фикцији зона банвила

 ВРЕДНОВАЊА

тијана тропин — 151

твој кинк није мој кинк
(али твој кинк је океј)

небојша лапчевић — 155

светле узвишености у
прозном
триптиху слободе,
творца и рода

марина аврамовић — 160

у лагумима сећања

бранко ћурчић — 166

system shock

приредила: марија чачић

мирослав јосић вишњић

марија чачић

слово уз представљање легата мирослава јосића вишњића

Мирослав Јосић Вишњић (Стапар, 1946 – Београд, 2015), истакнути српски књижевник, својим богатим књижевним опусом обележио је српску књижевност последњих деценија 20. и почетком 21. века.

Био је врхунски стилиста српске прозе, целим бићем окренут језику и традицији којој је припадао. Његов приповедни стил означен је снажном поетичношћу.

Као велики противник конвенција, стварао је нове књижевне облике.

Истицао је свој „салашарски дух“: „Ја сам салашар, а то значи бити ослоњен на себе, веровати у себе и ширити се у разним областима. Ако имаш салашарског духа“, веровао је, „теби свет и не треба, ти си цео свет.“

Писао је романе, приче, песме, биографске и аутобиографске форме, записивао разговоре, преписке, полемике, најразноврсније садржаје уобличавао у књиге.

За своја дела стекао је бројна књижевна признања, међу њима и сва важнија.

Највише се испољио приповедачким стваралаштвом.

Приповетку дефинише као камерну музику језичке уметности и као свет брижљиво одабраног минимума.

Своју љубав према приповетки потврдио је и оснивањем књижевне манифестације „Вељкови дани“ у Сомбору чији је идејни творац.

Родни Стапар и похађање сомборске Учитељске школе одредили су његову блискост са овим градом. У њега се, кроз живот, увек враћао.

Породица Мирослава Јосића Вишњића поклонила је део његове оставштине Градској библиотеци „Карло Бијелички“ у Сомбору.

Поклон у виду легата чине књиге из пишчеве личне библиотеке, часописи и друге врсте публикација, рукописна грађа, признања за књижевно стваралаштво, различите уметнине од личног значаја, предмети из стваралачког и приватног живота, дневнички записи, фотографије, документа итд. Посебно вредан експонат је биста МЈВ-а академског вајара Живорада Циглића.

Легат обухвата све ауторске књиге Мирослава Јосића Вишњића, као и лектиру његове књижевне и свестране читалачке радозналости. Вредност за себе представљају и њему поклоњене књиге са посветом аутора, међу којима су и завичајни културни посленици.

Чување легата Мирослава Јосића Вишњиће најлепши је начин да му се одужимо, што и јесте мисија библиотека према завичајним ствараоцима. Легат је још један показатељ надахнућа и остварења Јосићевог трајног стваралаштва. Негујући га, указујемо на значај његове речи у свету књижевности.

У години када се навршава седам и по деценија од Јосићевог рођења, Сомборска библиотека, са поносом, прихвата бригу о поклону и не постоји боље место за то него што је кућа која слави књигу и писце.

(Градска библиотека „Карло Бијелички“ у Сомбору,
17. децембра 2021. године)

ИСПУЊЕН ЖИВОТ

Мирослав Јосић Вишњић трајно је уклесан у споменик књижевности. Можда су судбину људи измислили како би себе објаснили. Јосић се није дао омести: сам је предухитрио судбину, усредсређујући се на догађаје који су се њему откривали. Постоји једино овај свет... И у њему треба бити. Био је Јосић у њему пуним плућима, како је записао у причи „Групни некролог“. Био је тамо и где га није било. У Лотреамоновом мотоу, прве и већ награђене наградом Исидоре Секулић, књиге прича „Лепа Јелена“, поистовећење с његовом жељом да пише, а не тежњом за славом. И не само то. У причи „Пијана Јелена“ Јосић је акламативан. Хоћу да пишем како човек не зна зашто живи... Хоћу да кврцнем човечанство по његовој танкој кори на мозгу... Постоји још милион малих милиона разлога за откривање тих истина и против ћутања. Ако бих набројао све разлоге, због којих најискреније желим да напишем приповетку, било би то толико хартије да трипут увијем целу Земљу. Трипут у црно. Предсловље краси и песма насловљена понављаним стихом Изван прашине су коњи и то је вероватно лето. Тај онеобичен стих, тешко разумљив а лако упамтљив, уписује га у нову прозу и јединствен свет поетске прозе.

Прво целовито објављивање, 1966. године, био је сепарат „Покрета“ од десет песама, под називом Азбука смеха на осам страна. Осам их је Јосић насловио као приче, иако то нису биле. То су била лирска набрајања заносних девојчица. Иако ретко, ни касније наш аутор не одустаје од песама, па макар их наводио у прозним делима.

Наше дружење започело је у Учитељској школи. Годињу дана је млађи. Понекад би преноћио код мене, ако остане дуже у граду. Мама би ме корила што не читам као он. Преседео би ноћ вадећи књиге из ормана, у којем сам их тада наслагане држао. Имао сам, као и данас, много књига. Отац учитељ био је оснивач три сеоске књижнице. Можда ме је тај превелик број књига и одбијао, па сам рађе читао

поезију. Свирао сам гитару и рекао Јосићу да ми напише нешто за компоновање и он је то учинио. Била је то прва моја компонована песма. Данас их је седамдесетак.

Читали смо на разгласној станици наше књижевне радове, десет минута пред крај часа. Једном је нас двојицу директор позвао у своје просторије да се дружимо с Вељком Петровићем. Вељко је рекао да га питамо све што нас занима. Ја сам застиђено ћутао, а Јосић га је питао чиме пише своје приче. Добио је одговор да то није важно и да пише пенкалом с мастилом. Наставио је да прича монолошки. На књижевним сусретима, Јосић би додао драматургију: одмотавао је свој рад као хрисовуљу исписану уметничким словима. Били смо посебни и у писменим задацима из српског језика. Док сам ја писао у дијалозима, Јосић је писао у слободном стиху без интерпункције. Мој је признат, његов није. Наш професор Драгољуб Гајић докторирао је на сомборском листу за српску младеж *Голуб*, који је излазио од 1879. до 1913. године у Сомбору, а Јосићу је штампање спомен-броја тог листа само мала стваралачка епизода. Издавачки савет је, боље рећи, њен председник Милан Видовић, тактизирао не желећи да се у заглављу објави реч српски и ко зна шта још.

Волео сам Јосићеве сваштаре. У њих је све записивао: и наставу и што му дође, и свакојачко надахнуће. Биле су богате различитим сазнањима, утисцима о свему и свачему и украсним цртежима.

Дружење смо наставили и у Београду на Филолошком факултету. Студирао је светску књижевност, ја југо-светску. Радиле смо у озлоглашеном *Студенту*. Он као секретар, ја као новинар сарадник. Касније је отишао у Видике, где је и објавио прву књигу.

Као у делима, био је директан, нескривено отворен и добар познавалац људских особености. Знајући за моје цуњање и читање по зидовима, исписао је ситним словима, у углу витрине распореда факултетских испита, позив на Мирин ручак с којом сам се и пре њега дружио у школи. Чекали су ме у вождовачком собичку, висине метар и 65, дугој метар и 70 и широкој метар и 46, с лонцем пасуља на кревету. Исто тако малу собицу у Мајке Јевросиме, издао је мојој ћерки Јелени у време студирања. Касније сам их виђао и у данашњем стану на Булевару револуције. Били су ми подстицај да се што пре оженим.

Јосић је често причао анегдоту са мном. Кад му се родила ћерка Јелена на први април, нико му није веровао.

Био сам с њим пред породилиштем. Водивши ме да то потврђујем, још мање су му веровали.

По пријему Нинове награде, јануара 1991, за роман *Пропаст и одбрана Бодрога у седам бурних годишњих доба* коју је неуморно писао 14 година, говорио је да живимо у систему „Брчко – Бановићи”, у коме сви ми ентузијастички радимо, а неко други ужива. И додао да је и сам принуђен да ради на једној деоници „система Брчко-Бановићи” која се зове српска књижевност и српска проза. О роману није желео да говори јер писац не треба да објашњава своје дело, да је оно што је он хтео да уради у дело већ уписано. За сваку написану реченицу, признао је да је имао пред собом могућег читаоца и сматра да је Нинова награда, коју је примио, награда за читаоце његове књиге. Залагао се да писци буду плаћени. Имао је потпуно право да то тражи. До 42. године није био стално запослен. Живео је као слободан уметник, радећи све што је у области књижевног заната, по уговору о делу.

Много година после дугог разговора у *Малој Мадери*, након студентских демонстрација, са Јосићем, Миодраг Перишић, књижевник и један од оснивача Демократске странке послао је писмо саговорнику и цртицу о самом Јосићу. (Предраг Богдановић Ци, Миодраг Перишић и ја ишли смо испред хиљаде студената, у ноћи између 2. и 3. јуна '68, у Студентском граду, према барикади полиције на подвожњаку, за миран договор проласка до града, када је Миодраг погођен у главу...). Записао је, тада, да је Јосић један од ретких који је у животу успео да приближи онтолошко и естетско. Егзистенцијално и књижевно. Писање се огледа као наставак тобож два очева рукописа у роману о *Бодрогу*. Од оца је примио морални кредо. Био је човек од принципа. Јосић је платио високу цену за одржање свог стваралачког живота. Муке с влашћу никада нису престајале. Хвала Перишићу, што је поменуо дивну и брижну Јосићеву жену. Ту причу до најситнијих животних баналности познаје Мирјана, „учитељка и коректорка” из Турије, рођена Малетин, удата Јосић. Не само да познаје, већ она носи и „слеме” куће у којој је сачувана врлина послушања налога предачког памћења. Од Мирјанине бриге, најзад, и одговора моје ћерке и воље Библиотеке, зачео се Легат...

По повратку у Сомбор, запослио сам се као апсолвент у Галерији „Милан Коњовић”. Почетак Јосићевог списатељског живота поклопио се с оснивањем сликареве галерије. Мали је број уметника имао срећу да се књижевници баве њиме.

Коњовићу су прилазили и одмеравали пера, откривајући га у својим текстовима. Јосић је међу првима приступио Коњовићу сликајући речима његове ликове: Ћиру Фалциона, госпођу Бец и друге. Деценијама је разговарао и бележио откуцаје Коњовићеве четкице. Састајали су се у Галерији, на Каналу, у сликарској и у Јосићевој кући, у стапарском Ћорошу (Паје Станичкова 39), где је Коњовић чак и зором долазио да одјави сусрет... Није одлазио без чашице дударе. Маестро је био одушевљен његовом књигом *Речима по платну света*.

Ретко је објављивао рецензије. Моју књигу Коњовић из прикрајка оберучке је прихватио. У њој сам навео 1500 имена свих који су били у додиру с Маестром. Јосића сам поменуо на 39 страна. Ни разлика од 48 година није их омела у дугом и плодном пријатељству. Два пута сам поменуо и Маринка Арсића Ивкова. Долазећи из Книна, где је служио војни рок, на Коњовићеву изложбу, изразио је чуђење како је много више правих критичара сликарства међу књижевницима него међу историчарима уметности. Маестро је протумачио да књижевници улазе у садржину, а историчари уметности у структуру слике и тумачење занатства.

Занет Коњовићем, Јосић је записао: *Има нешто јединствено и непоновљиво у свакој Коњовићевој слици: траг кичице који ни вешти ни учени нису могли да понове. Или је боље рећи **рукотраг**. У њему су и на цртежима, и на сликама, сабрали отисци ока, руке, кичице, срца и душе.*

Отворио је три пута Коњовићеву изложбу, а могло је да буде четири. У новембру 1980. године, прича Јосић, у првој јесени без предводника свих шупљоглаваца и идеолошких ба-легара, требало је да први пут отворим једну његову изложбу.

Кад смо изашли из Галерије (знао сам да живим у земљи у којој су и зидови имали уши), на Тргу Светог Тројства рекао сам Коњовићу да моје слово и име могу донети и проблеме, али је он одмахнуо руком и уверавао ме да, кад он нешто одлучи, нико ту више не може ништа.

Штампане су и по свету растурене позивнице са мојим именом, изложбу је отворио Јанош Херцег, али су новине објавиле информацију са позивнице (чак и славна **Политика**). Још жилав, општински Комитет је одлучио да тога дана будем болестан (далеко од Раванграда) и раширио је своју лезу претњи и уцена.

Коњовић то, ипак, није могао да спречи и поклонио је утешно Јосићу две слике. Јосић је волео Маестра као оца и

негодовао је што је постао академик тек у 94. години. Признао је: Од њега сам учио како стрпљиво и упорно треба откривати, читати и градити своју машту, своју визију, прави свет и свет у глави. Заувек сам утудио шта значе речи **веровати у себе**.

Јосић је био и тема партијског огранка Сомборске библиотеке, али смо постидели покуњеног комитетског изасланика...

Мирослав Јосић Вишњић освојио је сва важнија признања. Био је плодоносан писац и страствени читалац. Највише се испољио у приповеткама. Требало је шеснаест година да заживи његова иницијатива за оснивање престижне награде за приповедну прозу *Вељкова голубица*. Био је лектор, коректор, штампар, апцигер, метер и коначно издавач: „Књижевна фабрика МЈВ и деца“ је начин непознат у српској књижевности. Преузео је Коњовићеву кочоперну реч да је сликарство његов обрачун: *Моја збирка приповедака је мој обрачун*.

У свом дневнику Кафка је записао: Све што уметник у животу чини, јесте његов покушај да своју смрт учини могућом. Смрт је **немогућа** ако долази након празног, јаловог, пропуштеног живота. Сигурно ћете се сагласити с кафкијанском парадигмом. Јосићев живот није пропуштен, он је јемство трајности света.

(реч на отварању Легата Мирослава Јосића Вишњића,
17. новембра 2021. године)

парусија за м. ј. в.: о седамдесетпетогодишњици рођења мирослава јосића вишњића

Ступио је у српску књижевност крајем шездесетих година прошлог века на таласу великих промена и буна. То га је трајно обележило. Остао је вечити бунџија, заговорник промена и стваралачких опита. О једној великој буни у националној историји, оној из 1848. године, написао је добар роман. Сваку књигу настојао је да изгради на другачији начин, у другачијем формалном и стилском регистру. А он је остајао један, јединствен, сливен: енергични и радишни бачканин, инокосни књижевни салашар крутог карактера, врлетне и бодљикаве нарави, који се старао да све сачини о свом руву и круву – самостално и за свој рачун. Водио је живот усмерен и испуњен собом; сопственим избором, позивом и правцем.

Понајвише загладан у своју звезду, у свој план и рад, није могао ни хтео да икоме и ичему дуго остане веран, готово не да му служи. Осим породици, фамилији, селу и завичају. Земљи. И свом делу, себи – највише и најдуже. До краја и без остатка. Ни у Београд се није дубоко ужилио. Ни најживео и науживао се није. Али је остварио књижевни план из младости. Као његов велики претходник и књижевни узор Милош Црњански и он је испунио своју судбину. Делом се уписао у време.

Десет романа и преко стотину двадесет приповедака његова је књижевна оставина за будућност. Уз то и нарамак сродних књига: антологија, речника, песама, записа, опричака, сведочанстава и полемика, докумената и памфлета... И других „евенки од слова и речи“. Извишан товар књига за дуге бачке таљиге, до шарага пуне. За богат и садржајан легат у завичају.

Био је човек укрштених крајности. Његова је сласт увек имала горчине, лакоћа тежине. Устајао је зором. Писао плодно и, чини се, лако. А њему самом у свету, ни са њим у животу, није бивало лако. Није, изгледа, ни могло другачије. Ваљало је од живота и мало наклоњеног света за троје деце отети и стећи подоста. Херој његовог живота није био он сам, него жена му. Она је све његово пратила: читала, сређивала и знала. И правац животни подупирала, држала. „Само ти шкрабај, петљари, пиши“ – каже у „Причи о антиквару“, али не додаје: живота терет неће те обићи. Ни тебе, ни твоје. Тако је канда и било – све се морало плаћати скупо.

Волео је и присвајао Исидорине речи да добри писци муче свој таленат. Знао је да се све трудом и муком стице: речи, приче, књиге, а да утехе и плате земаљске нема. Писање је загонетна игра, са животним улогом и незнатим исходом. „Лаж у коју се верује“. А „добра прича“ је суштина свега у књижевности. „Док срце куца, оловка не дрема“ – лозинка је његовог живота. Завет и оправдање, истовремено.

Човек у животу и човек у књижевности нису исто. Мирослава Јосића Вишњића, родом Стапарца, сада има само у књижевности и култури. Ту није најважније како је изгледао и живео, већ колико вреди оно што је остварио. Како је то учинио? Каквим је стилско-изражајним средствима и начином обликовао свој књижевни свет? Свој мит о свету.

Садржај његових прича и романа понајвише чини опис завичајне равничарске земље и престоног града. Сложених прилика, преломних и важних догађаја, живота великих и малих људи. Свега онога што је чинило умножену и препознатљиву слику једног живота и времена. Једноставно, писао је о судбини појединца и српског национа, захваћених историјским метежом и савременом драмом. То је доследно чинио на начин модеран, поетски. Помно надзирући језик, стил и ритам реченице. Облик, форму, композицију и интонацију својих проза. До крајњих могућности изражавања. До оних нивоа стваралачког сједињења облика, значења, лепоте и смисла, који су му прибавили назив мајстора лирске прозе. Врсног стилисте и језичког znalца. А језик је израз саме човекове суштине.

У сумарном погледу на књижевни опус овог писца свако упућен моћи ће да запази његову тематску и формалну разноврсност и иновативност. Његово је стваралачко гесло: „Увек нова тема, нова форма, различит ритам“. Приповетке су му тематски најдоминантније ослоњене на савременост.

Код романа се разликују они који се тематски везују за историју: *Одбрана и пропаст Бодрога у седам бурних годишњих доба*, идеологију: *Приступ у кап и семе*, политику: *Приступ у починак*, у којима постоји или пресеже наративност, док су други изграђени несижејно, мозаички; фрагментарно и асоцијативно. Такви су: *Приступ у светлост*, *Роман без романа*, *Ратна пошта*. Али, та подела није стриктна нити доследна. Мешају се својства у његовим романима. Ниједан од њих није изграђен по строжем жанровском и структурном обрасцу. Сваки је целина за себе, али и део веће целине. Тако је устројен циклус од седам зглобова и пет романа под називом ТБЦ. Томе треба додати и различита сведочанства, критике и полемике у корицама књига: *У другом кругу*, *Писац против Агенције*, *Моје бурне године*, *Ђердан од дивана*, *Лисма српским писцима*.

Колико год био стваралачки ослоњен на подстицаје и узоре: Стевана Сремца, Бору Станковића, Вељка Петровића, Милоша Црњанског, Иву Андрића, Јосић Вишњић је у највећој мери изградио особен и препознатљив књижевни опус, свет и стил. Не само да је у засебним књигама стваралачки оживљавао моделе приповедања Јована Стерије Поповића и Боре Станковића, он је написао и један врстан роман тока свести, по свему редак у нашој књижевности. Поред руковети најстваренијих приповедака, канону националне књижевности препоручио се романима: *Чешка школа*, *Приступ у светлост*, а нарочито романом *Одбрана и пропаст Бодрога...* Довољно и добро за цео један живот и за трајање у културном памћењу.

Био сам му, једног врелог лета, у селу и на гробу. И наскоро ћу ићи. У његовој завичајној равници дослутих и привидех своју. У карактеру своје жилаве претке, а у свему што његово је било препознах сопствени свет који нетрагом чили и нестаје. Да каткад само, као овог јутра под снегом који му завејава сеоски гроб, брише трагове и призива вечни мир, просине и оживи у слици и успомени. У сећању на часове читања и дане дивана. У ономе што живо и болно у духу траје, и не престаје.

последњи годи једна фуснота

Прича о данас отвореном легату је прича о односу нашег писца и завичаја.

Овим легатом довршен је и последњи год у пишчевом земном животу. Као што је изабрао место за вечни починак, претпостављам да је и отварањем легата у завичајном Сомбору испуњена његова жеља. Свој последњи год даровао је завичају.

Завичај, на неки начин, формира сваког писца. Мирослав је за то био доказ, и он се овим чином одужио завичају. Као што му се и завичај овим легатом захвалио на тој оданости.

Занимљиво је да ниједан од његових најомиљенијих писаца није марио за завичај.

Црњански, први међу њима, кад је отишао из завичаја, у њега се више никад није вратио. Није га посећивао ни накратко. У старости, он је тај завичај нашао у Београду. Често је помињао и Фрушку гору као завичај. Завичај је тамо где човек жели да се врати, говорио је. А не тамо где је рођен и одрастао.

Ни Вељко се није потпуно, без остатка, враћао у завичај. Сем у приповеткама. Хтео је да му гроб буде у завичају, али је после и од тога одустао. (Не може му се ни то веровати, у ту његову жељу.)

Лаза Костић није држао до завичаја. Тражио га је и у Црној Гори, и у Београду, и у Новом Саду, и у Фрушкој гори. У Сомбор је „пао“ игром случаја, и ту је и вечиту кућу нашао. У Ковиљ није одлазио, продао је салаш, неколико пута је долазио у госте код Симе Матавуља, чија жена је, односно њен покојни муж, купила салаш. И то је било све.

Ни још један Бачванин и омиљен Јосићев писац, Стеван Сремац, кад је дететом отишао из завичаја, родне Сенте, никад јој више није дошао. Његов завичај више су били Ниш и Београд.

Па још један његов вољени писац, који је прославио свој завичај и готово све што је написао посветио завичају, отишао је из завичаја и у њега се није враћао. Бора Станковић.

Чак је и Исидора Секулић, Јосићева Исидора, само једанпут посетила своје родно место, са жељом бар да види свој салаш на којем се родила, али је побегла из њега.

И у светској историји много је писаца који су побегли из завичаја. Данте, аутор Божанствене комедије, забранио је да се његови посмртни остаци врате у родну Фиренцу, из које је морао да побегне. Аутор Малог принца, Сент-Егзипери, није давао ни пет пара за родни Лион, за вечну кућу је изабрао Средоземно море, у које се својевољно обрушио авионом којим је пилотирао. Борхес за вечну кућу није изабрао родни Буенос Ајрес, него Женеву.

– А како се завичај односио према писцима?¹

Као што су се уметници различито одређивали према завичају, тако се и завичај различито односио према својим уметницима. Али мало кад као у легенди о Хомеру, о кога се отимало седам градова. Чак ни као Врање према Бори. Више је негативних примера.

Писци су често терет и свом завичају и свом народу. Гробови Јована Пачића, Захарија Орфелина, Јоакима Вујића, Симе Милутиновића Сарајлије и многих других су затрти. Тужну судбину је доживела родна кућа Вељка Петровића у Сомбору и кућа-легат у Београду, продата је и кућа Исидоре Секулић, као и галерија-легат Зорана Петровића у Сакулама, сликара и аутора Села Сакуле а у Банату. Драгоцене библиотеке, документација, архиве многих упокојених писаца завршавају на отпаду или бувљацима, јер од њих дижу руке и завичајни архиви, и библиотеке, и месне заједнице.

¹ Постоји још једна група писаца кад је у питању однос према завичају. То су завичајни писци. Они живе и пишу у завичају и из завичаја настоје да се вину у свет и његову књижевност. Кад сам се као студент обрео у Београду, а то је било време књижевности, време у којем је књижевни позив био цењенији од било ког другог позива. Кад су песници били уважавани, кад су књижевна дела почетника читана више но што се данас читају дела класика, и то она која су у школским лектурама. У то време уважавани су не само песници, него и рецитатори, који су, као некада у старом Риму, пред публиком рецитовали поезију. Ралета Дамњановића, Вицу Дардића, слушала је маса света. Наступали су у Дому омладине, у Скадарлији и на разним трибинама. Рале Дамњановић је на некаквом рецитаторском маратону читаву ноћ без престанка рецитовао песме, уз одушевљење публике. Међу групом младих песника која је тада, да тако кажем, харала Београдом, био је и један сомборац. Његово име знао је цео ондашњи књижевни Београд. Он не само да је писао и рецитовао своје песме, него их је и певао уз гитару. Његово име је Миленко Попић. Мени је драго што је он, сада, међу нама. Он се доцније вратио из Београда у завичај и од тада у завичају ствара дела која, уместо њега, одлазе у бели свет. Јосић и Попић били су пијатељи, па ова фуснота тиме добија оправдање.

Има и лепих прича. У Бачкој, у Ковиљу, једна улица носи име писца Стевана Пешића. А главна ковиљска улица је улица Лазе Костића. Није мењала име ни кад су све главне улице биле Титове. У Банату, једно село, Остојићево, добило је име по књижевнику и књижевном историчару Тихомиру Остојићу. Зрењанинци су не тако давно улици у којој се родио писац Војислав Деспотов дали његово име. А ту, одмах поред Стапара, у Дорослову, два бачка писца добила су улицу – Јанош Херцег и Ференц Фехер.

Кад гост, намерник или туриста оде у Врање, као највећу знаменитост показаће му кућу у којој је рођен Бора Станковић. Врање је данас град једног писца.

Бранку Радичевићу је испуњена жеља и његови посмртни остаци су сахрањени у Карловцима, на Стражилову. Остварена је и Дучићева жеља да његова вечна кућа буде у завичају, у Требињу. На гробу Курција Малапартеа, рођеног у градићу Прато, у Тоскани, сахрањеном на једном брегу изнад Прата, стоји реченица „Ја сам из Прата, задовољан сам што сам из Прата, и да нисам рођени Пратезац не бих ни пожелио да дођем на свет...“ Посмртни остаци Микеланђела су, по његовој жељи, тајно пренети из Ватикана у родну Фиренцу, коју је, како пише Вазари, „увек нежно волео“ и сахрањени у цркви Светог крста. Коњовић је стварао у Сомбору и умро у њему. Своје слике оставио је свом граду, а његова галерија је једна од знаменитости Сомбора.

За Јосићевог живота, колико ми је познато, завичај, онај службени, бирократски, није се баш благонаклоно односио према њему. Увек је на њега гледао искоса, подозриво. Једино што је наш писац у завичају, Стапару и Сомбору, имао много пријатеља, с којим је одржавао присне везе и који су му надомештали оно што му онај званични завичај није пружио. И због тих пријатеља увек је радо одлазио, боље рећи журио, у Стапар и Сомбор.

Центрипеталне силе владају и његовом прозом и његовим животом.

Као круна те силе настао је Јосићев последњи роман, Барон из шарага. Даље се, бар кад је реч о уметности, у љубави према завичају није имало куд.

Сви су одлазили и односили из завичаја (било теме, било имовину коју су распродали), само је он доносио у завичај. (За то је доказ и овај легат.)

И кад је писао и кад се борио за место под књижевним сунцем, и кад је свим силама настојао да се на српски књижевни брег попне што више (Нинова награда, објављивање књиге у Српској књижевној задрузи, до које је, није ми јасно зашто, много држао, па остала признања), као да је то чинио због места под завичајним сунцем.

Не знам писца коме је више било стало до завичаја.

За љубав тог завичаја често је вукао чудне и необјашњиве потезе. (Сетимо се кад је у Стапар, а потом и у Сомбор, довео готово пун аутобус критичара како би вредност свог књижевног дела представио завичају; или кад је у свечаној сали Жупаније, где се иначе не држе слични скупови, обележио неку своју књижевну годишњицу, испод Ајзенхутове слике, на којој су изостављени српски војници који су гинули под вођством Монастерлије и најзаслужнији су за победу Аустријанаца код Сенте; или, на крају, кад је у Сомбору утемељио, с много муке, награду „Велкова голубица“ и постао њен први добитник.) Као да је завичај односио превагу у односу на свет. Као да је чучао у њему попут некаквог олтара и тражио да му приноси жртву. Или као да су му из завичаја свакодневно стизала питања: ко си ти?

Упркос јеванђељској истини да „пророк у свом завичају нема части“ (Лука, 4,24) и да ниједан „пророк није мио у својој завичају“ (Јован, 4,44) наш писац је постао пророк у свом селу. Тако се осећао, а тако су га и многи пријатељи примали. Увек је настојао да буде не само српски, него и стапарски, и сомборски писац. А да ли му је то као писцу шкодило или није, то може бити предмет озбиљнијег истраживања.

Знам да је уживао у својој књижевности. Кад би му из штампе изишла књига, донео би јекући, ставио испред себе, насуо шприцер, и најпре би је миловао по корицама. (Као што је госпа-Нолин муж радио са житом.) Онда ју је усправљао, па опет миловао, пипао, обртао, и пијуцкао шприцер. Онда би је отворио насумице и из ње нешто гласно прочитао, с уживањем... Миловао је своје чедо.

Тако је било за пишевог живота. А како ће бити после његове смрти?

Зато више нећу говорити ни о писцу ни о завичају.

Упрећу прстом у његов легат, материјалну заоставштину пишеву, који му је завичај данас отворио.

Легат у Сомбору, сомборској библиотеци, последњи год, логичан је исход Јосићеве књижевне каријере, хтења, живота.

Време зида и време руши (како би рекао Бранко Ћопић, „Време зида куле по котару, време зида, време разиђује“). Време је вечити рушиград. Руши све што су људи створили, и оно материјално, и оно духовно. Рушење овог другог, духовног, називамо заборав. Мало ко га избегне.

У случају МЈВ, легат не сме да постане мртво складиште, гробница, он треба да буде колевка. Из тог запретеног жара треба да полеће искра, која ће не само подсећати на постојање и на дело МЈВ, него која неће дозволити да се његово књижевно огњиште угаси, која ће потоње генерације пецкати, вући за рукав, подсећати не да је писац постојао, него да постоји, да живи.

Не само да чува, него да развејава. Из легата мора нешто да зрачи, да излази на дању светлост.

Материјална заоставштина пишчева треба да постане и његова духовна заоставштина. Жива заоставштина.

То је једина сврха легата.

И ја верујем да на легат тако гледају не само они чијом је заслугом легат постављен, него и они који ће легатом у будућности управљати.

(У Сомбору, 17. децембра 2021. године)

dušan vejnović

polegli bravado

Najbolje je izbeći začetke zla.

Henry David Thoreau

1.

Čađavi, nagoreli pločnik, zasut srčom i opiljcima bivšeg. Trunje i ugarci skončanog, produžio je, kao da ničeg pre tog trunja i ugaraka nije bilo, kao da ništa tom trenutku prethodilo nije, ni njegovi koraci, ni avetinjski zvukovi koje su oni morali proizvoditi po pepelu, ni ljudski životi, ni samo jedan; kao da nepomičnost i tišina više nisu bili ograničeni na podrobno svladavanje nadolazećeg, već je u njima i ono iza napokon izjedeno do kraja, dokinuto.

Oдох u šetnju, rekao je, mora da jeste, pomolivši lice iz skrovišta. Ni pomisao ni unutrašnji govor nije to bio. Izrečeno je glasno. Obraćao se stablu; oraha li, jove li, graba... I: ne brini ako me nema, dodao potom, već na stazi koja je vodila naniže, nekud, k onoj vodi, valjda, što je nekada bila Dunah. Pasja omorina žežala je usahli horizont. Tlačila od praskozorja. Izdaleka, veoma izdaleka i s velike visine, bilo je nešto nalik letu kada je otišao u šetnju.

Ni reč o tom putu nije kazao. Nemoguće je, stoga, odrediti maršrutu kojom se kretao, i vreme koje mu je za njen prelazak bilo potrebno. U nekom trenutku spečena šikara ustuknula bi pred krčevinom na zaravnjenom vrhu brda, i Rusvaj bi tad stao, oslonio se o toljagu ili bi je samo pustio da se klati pod desnom šakom. Znao je za sve iza, možda je to bilo među poslednjim stvarima koje je znao. Zasiurno je bilo razlog što se, makar i načas, nije osvrnuo za na garež, na satrtu bukovinu i skršene panjače kitnjaka za sobom; na prazne, presahle krošnje porinute u beživotne padine, obgrljene odozgo dijaboličnim pojasem gustih, ko zna kad dogorelih no i dalje uspravljenih

borova, neshvatljivo vitkih, pod upuštenim, bezdušnim nebom. Zagledao bi se dole preko pustopoljina, na onome što je nekad bilo severoistok fiksirao dugu tanku traku vodoravnog sivila. Nekad je to bilo grad, nije morao da izgovori ni pomisli. Seća-nje jednostavno nije imalo način da dopre dotle. Džilitalo bi se, koji put bi uspelo da dosegne nadomak nekog od poslednjih slomova, onda bi neminovno posrnulo. Nekad, osetio je, očiju otvorenih ali više i ne gledajući tamo niti bilo kud, piljeći u prazninu između svojih beonjača i sveta koji više nije bio ničiji. Zatim je nastavio.

Može biti da su se ti izlasci na uzvišenja ponovili više puta, može biti da je putovanje potrajalo i nekoliko dana. Može biti da je, moren bezvodicom, zabasao ili namerno zavio uz ka-kvu jarugu, uz ovu ili onu vododerinu uraslu u šibljak. Može biti da ga je uzaludna potraga za štavljem i puževima ili gu-šterima odvela do razvalina negdašnjeg vikend naselja neka-kvog, zatrpanih otpadom i kršem. Možda se tamo u nekoj od njih sklopčao i tresao svu noć, ili je više noći proveo sklopčan i nepomičan, s toljagom pod šakom i glavom na tlu, pre nego što je ispuzao i nastavio kud je pošao. Mada jednako tako može biti da se sve vreme samo polagano gegao kroz sprženu vegetaciju i pauze gotovo da i nije ni pravio.

U nekom momentu izbio je na žilu protraćenog asfalta. Sleva češće nego desno, karoserija u podmakloj fazi dezin-tegracije izvirila bi mestimice iz rastinja. Koračanje do sledeće postajalo je kraće kako se reljef zaravnavao i u dubini ledina počinjali su da se pomaljaju vrhovi kalkanskih zidova bez sle-menjača i rogova i crepa. Kvirgava debla divlje valjda jabuke i hrpe smoždene gvožđurije ukraj puta stražarile su nad njihovi-m strpljivim nestajanjem.

Iz vodoravnog sivila s druge obale napokon su počele da se uspostavljaju vertikale. Prvim pogledom osmatrao ih je dugo i pomno, svaki naredni lipsao bi netom što bi se na njima zaustavio. Poznao ih je, veoma dobro, bolje nego što je umeo sebi da prizna, mada nikad nije kročio u tu nekropolu.

2.

Razvaljena mitraljeska gnezda na prilazima nije pome-nuo, ni zvonjavu koraka sred izvrnutih cisterni i nagužvanih hauba, ni pustoš kolovoza premetnutih u napušteno stratište. Nije govorio o razjapljenim vratima u prizemljima, ni o drugima ispalim iz dovrataka i nestalim davno pre nego što su ulični

linčevi minuli i pre nego što je nestalo vremena. Nije govorio ni o spratovima bez zidova, razdrljenim buketima izobličene armature što su štrčali iz njihovih skeleta, golemim krhotinama presvislog betona koje su povijale na jednoj ili dve čelične šipke svedočeći o sudbinama balkona sklonih padu, svedočeći o svim balkonima i sudbinama. Nije pomenuo urušena stepeništa koja su u cik-cak presećala ploče visokogradnje, niti Bulevar, niti bilo koje drugo mesto s koga je otišao, bilo koje koje je ikad pohodio. Ni posredno, čak ni aluzijom, do tog se časa nije mašio nijednog gradskog orijentira ni belega. A opet, ne može se reći kako je delovalo da bilo šta prećutkuje. Čađavi, nagoreli pločnik. Ko će ga znati zašto je time počeo, ne pominjući išćupane bandere i saobraćajne znake, smlavljene ograde, ni jedva raspoznatljive rbine nečega što su možda bili kontejneri ili kiosci a možda i nisu, ali je nesumnjivo poticalo iz večeri okasnelih na prva smaknuća.

Čađavi, nagoreli pločnik, zasut srčom i opiljcima bivšeg. Trunjem i ugarcima skončanog. Kamare, kazao je. Kamare betona, izbrazdanog i krahiranog, betona odvaljenog pa zgomljenog i dokrunjenog, plastike nerazaznatljive, gipsa na putu za prah. Paramparčad i komadi u hrpama, ugnječeni masom, rastakani pripekrom. Rastakani polagano i nepovratno, jarom nepopustljivom, isijavanjem ultraljubičastim, razularenim. Palež i kamare, tako je rekao: čelika prebijenog, lima presamićenog, profila izvitoperenih, izandalih, aluminijumskih. Nanosi zdrobljene keramike, počupanih šipki, naprslih cevi, asfalta i stakla, nagomilanog ma uz šta vertikalno.

Posle nekoliko pokušaja, popustila je. Izbio sam najslabiju od fosni poslaganih jedna na drugu i upao u izlog. Ne baš naglavačke, no ruku na srce niti naročito otmenije, tako mi je rekao. Postoje priče koje se moraju ispričati, priče koje se ispričati ne smeju i one koje se ispričati ne mogu, tako mi je rekao. Zajedničko im je da su ispričane uludo, to su njegove reči. I još: ne znam šta sam tražio tamo. Prvi trzaj nisam osetio. Žaoke jeze, valjda iste koja me je uznela preko nepokretnih pokretnih stepenica, budući da sam za veranje kadar bio nisam, probadale su me dok sam gležnjevima upadao u šut sleteo s plafona. Izvlačio sam stopala, gazio po nagužvanim, razjedenim ritama koje je pokri-
vao, dronjcima na poslednjem sniženju, onom istorijskom, onom najtužnijem, jedinom osuđenom na neostvarenost bez kraja i na večni poraz. Gazio sam po tim natrulim dronjcima koji su nekad bili bofl sniženje, jadno, luzersko, koji su ostali jedina nerentabilna rasprodaja u istoriji, a sada više nisu ništa, tako mi je rekao. I

25

DOMETI

zatim kako je na drugom ili kojem već spratu dospao na prostran hodnik i kako ga je taj hodnik jednim pobočnim tesnacem nosio ka krovu. Pomenuo je vrh stepeništa, metalna vrata i nepokolebljivu bravu. Pomenuo je zaključak, te mirenje s porazom, ali napokon i odbles, po silasku niz isto stepenište, sred sveg tog krša i ustajalog meteža, netaknutog i sada se komotno može reći zlokobnog, sa staklenog zida kupleraja u dnu mraka. I zaleteo sam se, naravno, i proleteo kroz prvi prozor i porušio barske, tako mi je rekao, stolice, ali više ništa s tog mesta nisam primio, ništa odatle da me takne ni okrzne stiglo nije, jer sam se dočekao na pleća i utom na dlanove i istog časa dao se u trk, kazao je, gazeći nogostupe ka drugom staklu, i ispao na krovnu terasu i u tmini (u ono što se do tog časa na tom mestu moralo uspostaviti kao drevna nepomična tmina) koja je odozdo gnječila okončani beton; časna reč, tako mi je rekao. Bol osećao nisam, jesam li bio krvav, ne sećam se, odgovarao je na nepostavljena pitanja, a ranije je već govorio o dva pada, ali ne ta kroz staklo u kupleraj i kroz staklo na njegovu krovnu terasu, već o dva druga. I: kamen na kamenu, ponavljao bi, pa otad na mahove i ja u sebi s njim ponavljam: kamen na kamenu.

I kako se sve to upravo tako moglo odigrati, istina je da je kazao. Onda: jesam li zagrao, jesam li? Možda, na čas, tako je uzvratio, sebi, meni ili nikome, a naredno možda, jedno pouzdanije možda koje je došlo malne jednovremeno s prvim, kao da njime nastoji da se ispravi ili da bude precizniji, nedovoljno je potrajalo. A i ako nisam, isto je, tako mi je rekao. Ne znam ni otkud ni kako, kazao je jednom i zatim još jednom, uglavnom, bio sam napolju. Dodavši: to se jedino ne može poreći. I kako se sve ovo posle nije dogodilo, već da je samo moglo da se dogodi. No da je on ipak prišao toj ivici, kontrirajući svemu što je moglo da usledi, odmahnuo mraku Pobare (onome što je nekad morala biti Pobara a što je, u njegovim rečima, trajanjem bez odlika i trajanjem i dalje, ostalo i bez imena), takođe u tom času već odavno premnogoletnom ili drevnom, koji je džedžio iza ostataka crepa zaglavljenog u desetkovanim krovničkim gredama crkve Marijine; tako je kazao, misleći izvesno na crkvu njenog imena. I ta Marija, kakva god da je bila, nikad nije mogla zaslužiti gmazove koji su joj zidali i pevali i pojali, ali sve to, srećom, prisećao se bez žara i ne pretendujući na lucidnost, sve to, prisećao se, bezizražajno ili dementno pre nego smerno, odavno a ma baš nikakve nema veze. Spustio sam ruku nazad na tu ivicu. Nikad nije red da čovek ode bez stiska ruke. Nije bio red ni dok je vremena bilo, a isto je i sad. I ja sam se rukovao s materijom,

s prvim i poslednjim od elemenata, i prevalio se preko litice u jednom rutinskom pokretu, ni po čemu različitom od tolikih drugih, tog i svakog prethodnog dana, tako mi je rekao, manje-više od reči do reči.

3.

Odlazio je i vraćao se, ne mičući se, ne mrdajući nikud. Katkad pošto bih uspeo da ga dozovem, katkad sam od sebe. O litici više govorio nije, ni o rutinskom pokretu. U jednom od povrataka, nahrupio je onovremenskim vremenima, zaverlao o njima kao da je razumeo o čemu govori, kao da je uistinu govorio sećanja. Zabasavao je, bavrljao, pa se vraćao, ne ostavljajući mesta sumnji kako svojim rečima veruje. Mnogo, mnogo ih je nadrobio, pre nego što je kazao kako bi trebalo da idem, ukoliko i to ne beše tek pričina pod nebom bez vetra.

Činilo mi se da nikada neću uspeti dovoljno puta da mu ponovim: nema više ničega od toga, Radiću: dronova ni buktinja, šumskih ni gradskih, nedečekanih zaseda ni zaludnih pohara, zvonjave rafala u haustorima ni odblesaka za obzorjima ni potmulih detonacija, ni laserskih nišana što špartaju tamu, ni navrat-nanos improvizovanih pokopa, ni Agencije za bezbednost naroda, ni Alijanse za opstanak, Jedinica narodne odbrane nema, ni Vlade spasa, ni trećeg Vojnog veća, ni četvrtog, ni Čelija gladnih i spremnih, ničega od toga nema, otišlo i prošlo, sve, otkad; jednom i zavgda, otkad, Radiću. Odzivni signali pogaseni, ništa više ne zuji, lampice davno utuljene sve. Nema obećanja, nema zaveta, doušnika ni kampanja zastrašivanja, nema pregovora ni njihovih propasti ni osveta, nema hajki ni asanacija terena, niti koga da ih makar još jednom pokrene. Niko više i ne strepi. Stotinama kilometara unaokolo niko više ne stražari.

Niko, Rusvaje.

On bi, međutim, nastavljao da gleda nekud u stranu, očima koje jenjavaju, suvim i narkoleptičnim, trzao se i deklamovao svoje. Delovao je kao ražalovani, razbaštinjeni drznik, i tek na mig nečega što je za mene ostala nedokučiva, mušičava nasumičnost, uspravio bi pogled, premda i tad uz teški napor, kao da ga prevlači preko kakvog visokog čekrka. Činilo mi se tad kako odustaje od pokušaja da shvati, kako nastoji tek da upamti, ali mu ni to ne polazi za rukom. Vraćao bi se još koji put, na ono o tri vrste priča i o pričanju. Svakog sledećeg sve manje bi i sam delovao kao objekat koji čeka na rušenje, a sve više kao progonjena senka, usplahirena utvara, kao preneraženi treptaj.

Zatim bi mi upao u reč, čini se ne hotimično već i ne shvatajući da mu se obraćam. Vraćao se, iznova i iznova, unatrag, kao ponešto pometen, nastojeći da raspara dno sećanja. U pokušajima da progovori o vremenu pre slomova nadalje je u reč upadao sebi, ali ubrzo bi se svejedno gubio ili još češće naprosto zaglavljivao. No do tog časa već je toliko napričao da je prestalo da bude jasno čemu je tvrdio da je svedočio, šta je naprotiv poricao, a kada se izražavao hipotetički ili u onim svojim naprslim metaforama. I u tom je odsustvu jasnoće, verujem, neumitno čilela i svaka druga izvesnost.

Samo znam da sam osetio kako mi ponestaje dokaza, kako i sam odustajem od nastojanja da shvatim, kako se i sam upinjem da barem upamtim i u tome ne uspevam. Glas za koji sam do tad bio ubeđen kako putuje k meni i onaj za koji sam mislio da znam kako mi odzvanja unutar glave i utrobe srasli su u nerazlučivo mrmorenje koje nestaje i vraća se, nestaje i vraća se, svaki sledeći put sve nepostojanije, svaki sledeći put sve patvorenije, a ono što je obujmivalo to besomučno mrmorenje, samotnije i izlišnije od svega i ma čega, stalo je da se pojačava silinom tolikom da mi napokon nije bilo druge, da mi je jedino preostalo da mu se povinujem.

sever

Bila sam u Novom Sadu, kaže, nisam više mogla da izdržim. Sela sam na voz i otišla.

Stojimo pored pruge, kasno je leto. Prohladno je, ali njoj to ne smeta, učiteljica je u japankama. Dok mi priča o Novom Sadu ona je devojčica, a ja sam učiteljica. To mi ne smeta. Pitam je kako joj je bilo. *Ja, bilo je prelepo!*, kaže pa pljesne šakama, *celu noć sam se šetala po centru, bila sam i u Dunavskom parku, jedino nisam otišla na tvrđavu, jer sam se plašila da pređem most po mraku!* Gledam je i blago se osmehujem. *Nisam imala kod koga da odem, ja tamo nemam više nikoga. Sačekala sam prvi jutarnji voz i vratila se. Ovde se smaram, ovo je selendra. Ajde, ćao!* Kaže to i ode.

Učiteljica se šeta po selu, često je u japankama, nekad jede čips. Nekad oko njene sede punđe lete žuti leptiri. Učiteljica je lepa. Svi je vole. Ovde, na severu ravnice, ona je učiteljica *po sećanju*, ne radi već decenijama, *takva joj je sudbina*, ali je svi i dalje tako oslovljavaju. Svaki put kad me sretne pita kako je u gradu, svaki put joj odgovorim *svakako*. Ona na to ne kaže ništa, već nastavi, *Samo da opet odem tamo!*, kaže to i pljesne šakama.

Tog ranoseptembarskog dana M. i ja idemo iz Fénya u Györgyén, jer sam čuo da u tom selu ispred svake kuće cve-taju georgine, dalije, lat. *Dahlia variabilis*, višegodišnje biljke poreklom iz Meksika. M. kaže da Györgyén nije daleko, desetak kilometara, i da usput možemo stati kod velike vode oko koje raste rogoz.

Prelazimo veliki put koji vodi do granice. Granica je blizu. Ulice Nazorova i Rade Končara, putokaz koji pokazuje nekako između, ali nema puta između, moramo izabrati jednu od te dve ulice. Prašina i zreli kukuruzi. Usput pričam o pripovetki „Voda”, o tome kako sam je pročitao jednog leta dok sam bio na otoku, a tog leta na otoku nije bilo vode. Taj otok je daleko od kopna, on gleda na pučinu i na Sveca. Iza Sveca su italijanske vode. M.

29

DOMETI

priča o pripovetki u kojoj se spominje beli jelen. Kad pomislim na tog belog jelena krenu mi suze, kaže.

Kažem i kako se u jednom selu koje nije tako daleko od tačke na kojoj smo, isto nalazi ulica Rade Končara, i kako je poslednja ulica levo iz nje Ljubljanska, koja se više ne zove tako. U Ljubljanskoj 9 su živeli Brajan i Draga, i njihova deca Mišika i Ana. Danas je samo Ana živa, živa i zdrava, i živi u Vili Fazanki. To se selo zove Chomakla, i nekako je neobično teško za život. To je zato što ga drže mrtvi, kaže M.

Stižemo do velike vode. Ljudi pecaju: dva dečaka, jedna stara žena i jedan stari muškarac. *Dobar dan*, kažu. *Ima li ribe?*, pitam. *Ima*, odgovaraju, *ribe ima, ali nemojte plivati*.

Krivudavi zemljani put oko vode, kukuruzi, rogoz, dva velika stabla. *Ova voda kao da je bila veća*, kaže M, *ili mi se samo čini*. Beremo kukuruz za patke. Svaki klip je načet, bolestan. Ovo nije dobra godina. Krademo kukuruz iz tuđih njiva, nismo to radili skoro trideset godina. Suva kukuruzovina šušti. S punim cegerima idemo polako nazad prema putu, pa dalje za Györgyén. U povratku opet sretnemo ona dva dečaka, staru ženu i muškarca, svi nam kažu, *Dobar dan*. *Dobar dan*, kažemo i odemo.

Ovde, na severu ravnice, dan traje duže. I to nije besmislica, glupost, to je tako. Sigurno je došlo do nekog zakrivljenja, nešto se dogodilo, neko možda zna šta, neko ne zna – ali zbog tog zakrivljenja ovde ima više vremena. A imati više vremena – to je blagoslov. Tako, M. i ja tog septembarskog dana živimo blagoslov.

Idući dalje prema Györgyénu, počinju da nam se ukazuju kuće s obe strane puta. Pre nego što u njihovim prozorima, sa spoljašnje strane, u saksijama od terakote ugledamo crvene muškatle, i pre nego što se oko nas razlije lavež vernih pasa – ugledaćemo tablu na kojoj su dve reči: Kis Pest. Pogledamo se. Nismo znali da i ovde postoji jedna Kis Pest. *Kad vozom koji ide iz Novog Sada ulaziš u Budimpeštu, prolaziš kroz Kis Pest, to je predgrađe*, izgovaram to tako samouvereno da i sam poverujem u rečenicu koja se slučajno (možda) ili nekontrolisano (to svakako) otkinula iz mog imaginarija i sad ne zna ni šta bi ni kud bi, ovde, sred kukuruznih polja.

M. me gleda i ne postavlja dodatna pitanja.

Kis Pest broji desetak kuća, lepih, bogatih kuća s još lepšim okućnicama. *Ovde živi neki fini svet*, otme mi se. Verni psi polako prestaju da laju, sad samo mašu repovima i dahću, nasmejani. *U očima psa, iza straha uvek čuči ljubav*, kaže M.

Nakon te rečenice spustim pogled, kad – zabljesne me predmet veličine šake, okrugao, srebrni, sa dva slova: VW. Volkswagen. Narodna kola, javlja mi se usnuli prevodilac iz malog mozga, iako to s malim mozgom nije baš tako; u malom mozgu je centar za ravnotežu, tako nam je mantrala učiteljica. Nikad nam nije spominjala centar za prevođenje. Tih godina oko njene punde nisu leteli žuti leptiri.

Volkswagen, izgovorim, kad se vratim u Novi Sad upisaću školu vožnje pa ćemo onda, kad kupim auto boje bronzne, ići i u Nagelsdorf. U Nagelsdorfu postoji jedna kuća, mala, krov na četiri vode, sva obrasla ružama. Ići ćemo da je vidimo.

M. me samo gleda, ne izgovara ništa. Razgovaramo pogledom.

Monolog mi prekine traktor, običan crveni traktor s prikolicom, Tomo Vinković. Svirne. Za volanom muškarac u predvorju starosti. *Oćete sa nama?*, pita. Mi ga zbunjeno pogledamo. Muta vo klimnemo glavom, ni da ni ne, onda ipak ne. On samo mahne i nastavi. Prikolica puna džakova crvenih paprika. Mesnate, kako su mesnate, govorila bi moja mama. A na džakovima sedi sredovečni muškarac azurno plavih očiju, pogled koji se ne zaboravlja. I on nam se nasmeje i mahne. *Kako je lep, kako su mu lepe oči*, kaže M.

Na prikolicu traktora smo se poslednji put penjali pre skoro trideset godina. *Zaboravio sam kako se to radi*, kažem. *Ne znam ni ja*, dodaje M. Tomo Vinković ubrzo nestaje iz našeg vidokruga.

Sad je pred nama daljina. Zagledali smo se u nju. Ta je daljina lepa, u njoj nema ništa poetsko, neobjašnjivo ili neopisivo, to je jedna jednostavna, lepa daljina. Gledamo u nju ne tražeći dodatna značenja. Kolorit je ovakav: zlatna kukuruzna polja, pa velika zelena stabla, pa na samom kraju silos. *To nam je cilj*, kaže M., *kod silosa je uvek kafana*. Tako je i bilo.

Ulazimo u Györgyén, ispred svake kuće vidim georgine, božanstvene su.

M. mi kasnije kaže da nije bilo baš tako, ali ja znam da jeste, jednostavno znam, jer u tom selu ispred svake kuće cvečaju georgine, dalije, lat. *Dahlia variabilis*, višegodišnje biljke poreklom iz Meksika.

Kafana kod silosa se zove „Kod Rumuna“, a iz zvučnika nas dočekuje: Da se nađemo na pola puta...

Naručujemo kafu, koka-kolu, vodu. Naručili bismo sve, ali shvatamo da nam to „sve“ ne treba. Konobar dolazi s tacnom, onda pijemo sve što smo naručili i gledamo u silos.

Gledanje u silos traje koliko i pesma iz zvučnika. Pred nas staju dva muškarca. Jedan se smeje neobično glasno, i kaže, *Vid' ti nji', oni stigli pre nas, a išli peške! Pa kad su brzi, doda drugi. Onda se obojica smeju, a smejemo se i mi. Prvi kaže, Joso, Joso paprikar, drago mi je! Drugi doda, Grgo, pomoćnik! I mi izgovorimo naša imena. Pojavi se konobar s dva hladna piva koja drži u jednoj šaci, među prstima. Ajde, živili vi meni!, kaže Joso i podigne bocu piva iznad glave.*

U narednih pola sata razgovaramo o Novom Sadu. Sve što Joso i Grgo spomenu nepoznato nam je. *Pa niste vi baš tako mladi, kaže Joso, kako ništa ne znate? Propalo, sve je to propalo, kako bi znali, doda Grgo i spasi nas.*

Joso je pričljiv i nasmejan, ali iz pogleda mu na trenutke poteku neke krupne suze. Kotrljaju se niz crvene obraze kao klikeri. Ne plače, ali ti su klikeri toliko jasni, gotovo da se čuje kad padnu na zemlju.

Grgo je tih, suvonjav, s plavetnim pogledom.

A što ste vi uopšte krenuli u Györgyén?, upita nas Joso. Zanimalo nas je da vidimo crkvu, brzo odgovorim, da M. slučajno ne spomene georgine. Joso na to klimne glavom nezainteresovano. A odakle ste došli?, nastavi. Iz Fénya, odgovori M. On razrogači oči. Peške?, izgovori u čudu. Peške, izgovorimo mi, kao dobri učenici. Znači, još uvek ima ljudi koji hodaju, kaže Grgo.

E nazad nećete peške, nego idete sa nama do Kis Pest!, kaže Joso. Za nekoliko minuta Joso je za volanom, a u prikolici: Grgo, M. i ja. Pomislim kako možda nikad, ovde, sred ravnice, nisam video tako zlatno sunce. Mislio sam da zlatno sunce postoji samo na jugu, na moru. Ali ne. Kao zlatom optočeni, stižemo u Kis Pest, silazimo s prikolice, Joso nas uvodi u dvorište, veliki beli pas dotrči do nas, iza njega nekoliko mačića. Paprike vam dam, ali nji' nikako!, kaže Joso i pokaže na pet mačića, manjih od šake. Opet onaj zvuk kao kad klikeri padnu na zemlju.

Uskoro se pozdravimo i nastavimo dalje.

Za manje od pola sata prelazimo put koji vodi prema granici.

Hodamo u tišini, s dve velike kese crvenih paprika i dva cegea puna kukuruza. U maloj prodavnici kupujemo vino iz Moldavije, jer nikad nismo pili vino iz Moldavije. Kad smo izašli iz prodavnice, s preke strane ulice, uz ogradu, stoji momak. U ruci mu velika grana ruzmarina. Gleda nas i mi gledamo njega. Onda izlazi iz dvorišta i pruža nam tu granu. Nasmejemo se. Ruzmarin pogoduje zdravlju i dobrom raspoloženju, pomislim. Ali izgovorim samo, *Hvala*. Momak se okrene i ode. Ubrzo u kuću unosimo darove.

Kad se smrkne, čućemo voz koji iz Szabadke ide za Novi Sad. Nakon toga će Fény utonuti u san.

Crkvu Sv. Josipa Radnika u Györgyénu nismo videli. Godine 1933. Bolto Dulić, subotički arhitekta, daje nacrt za izgradnju, a 1935. godine počinju radovi. Godine 1939. u Crkvu Sv. Josipa Radnika stižu orgulje iz Zagreba. Ubrzo je održan i crkveni koncert u okviru kojeg je nastupilo pevačko društvo Sv. Cecilija. Crkva u Györgyénu je, u arhitektonskom smislu, konceptom koji je uradio györgyénski sin Bolto Dulić, nastala na tragu onih u Dalmaciji – s izdvojenim zvonikom, s crkvom bez tornja, 'gredavim' sprodrom, unutrašnjom organizacijom prostora.

Kao takva, jedina je u Subotičkoj biskupiji.

Jesen se zgušnjava, dani su kraći.

Prelazimo most i ubrzo smo u Dunavskom parku. Dan je sunčan i prohladan. Učiteljica, u japankama, stoji i gleda močvarni čempres koji kao da se menja iz sata u sat. Uskoro će poprimiti zagasitobakarnu boju. Stojimo u tišini i nazočimo tom preobražaju.

Močvarni čempres je listopadno drvo iz porodice čempresa. Životni vek mu može biti vrlo dug. Najstarije živo drvo ima oko 1620 godina i nalazi se u severoistočnoj Americi.

Učiteljica stoji nepomično. Na punđu joj sleti žuti leptir.

*

Prošla su dva meseca.

U novembru listovi oraha, otežali od magle, padaju svud po dvorištu. Šum koji proizvode nije onaj ugodni šum jesenjeg lišća, onaj koji draška dušu, jedna od slika koja razmekšava i najtvrdja srca. Ovaj šum u sebi nosi nešto neugodno, nešto što uznemirava, nešto čemu, da onaj koji to čuje ne upadne u ambis straha, pomažu jedino razigrane senice, ptičice koje još nisu odletele na jug.

Za ovakvih dana, dvorište se oglašava kao da je puno trobih hodača, koji nisu vidljivi golim okom, ali su tu.

Iz sna me je prvo prenulo mjaukanje. Otišao sam u kuhinju i otvorio prozor. Na simsu je stajala Miranda, vratila se iz noćne smene. Skočila je s prozora na brodski pod koji je zacvilio, u kuhinji je bilo polumračno jer se još nije razdanilo. U ćošku, pored nje, ugledao sam nešto malo, crno. Miš. Krenem prema njemu, ali Miranda tako zareži da momentalno odustanem od nauma. Crni miš veličine malog prsta završio je prvo u mačjim ustima, a kasnije verovatno i u stomaku.

33

DOMETI

Vratim se u krevet i neko vreme pokušavam da zaspim. Onda gurnem ruku u gaće i šakom obujmim, čini mi se, najtvrdi deo svog tela. Napravim nekoliko odlučnih pokreta, trnci se ubrzo razliju u spokoj, i san dođe na oči.

Nedugo potom, opet se trgnem. Prvo što sam čuo bili su hodači. Već se uveliko razdanilo, jutro mokro i maglovito, a dvo-rište puno zvuka tromih koraka. Ne vidim ih, ali znam da su tu. Njihovo hodanje, taj tempo, dovodi me do ludila. Otvorim prozor i iz sveg glasa viknem, *Sikter!*

Zatvorim prozor i priđem šporetu. Šolju s likom Marijinim do vrha napunim tek uzavrelom kafom. Prinesem je usnama i nežno otpuhnem penu. Pogledam u prizor koji se pojavio i slike sna počnu da se odmotavaju.

Na seoskom groblju, blizu kuće, nalaze ženu. Udavila se gutajući kuvana jaja. Leži pored starog groba, ali zemlja nad njim nije se slegla, kako to obično biva sa starim grobovima, već je nekako nabubrila. Oko udavljenice nekoliko ljudi, počinjnu da razgrću mokru zemlju, rade to neobično sporo. Onda se ubrzo, ispod tankog sloja crnice, uredno poređana, ukažu velika bela kuvana jaja. Mesec je te noći bio tačno na pola.

Lice te žene nisam video i drago mi je zbog toga. Ovako mogu da zamišljam njene krupne vodnjikave oči, više zelene nego plave, njene beonjače koje se u smrtnom trenu pretvaraju u kuvana jaja. Njenu rozikastu kožu, toliko tanku da se ispod nje jasno vidi koloplet žila, njen ten bez tena. U mislima mogu da dokučim i njenu nameru da taj stari grob puni jajima.

U snu, oko nje je veoma malo ljudi, ne govore, i niko nije uzrujan. Policije nema, jer policija tu nema šta da traži. Dok puštam mislima da vezu slike, osluškujem kako su hodači usporili korak. Možda zbog onog *sikter*, možda zbog tih slika, a možda zato što znaju da ih se ne plašim.

Ptičice su se neobično razigrale za ovo doba godine. U daljini čuju se patke.

Popijem kafu, lik Marijin kao da se skrušio. Ostavljam je na stolu, okrećem prema orahu. Neka malo gleda u to staro stablo. Izađem u hodnik, Miranda spava na komodi pored kaputa. Od miša ni traga. Završio je ili u njenom stomaku ili iza nameštaja. Za njega je svakako bolje ovo drugo, za mene prvo. Pomislim na to kako skroz olako mogu da procenim je li za nekoga bolje ostajanje u životu ili odlazak u smrt. Ta pomisao me ni najmanje ne uzruja.

Vratim se u kuhinju i nastavim da gledam u dubinu dvorišta, pa u komšijsku kuću iz čijeg dimnjaka kulja crni dim. Iza te

kuće je park, ali ne celovit. Taj je park načet, okrnjen, okljaštren. Pre tridesetak godina su ga napali.

Pomislim na Urankinu kuću, na zlatne lamete u njenim prozorima, na to kako prkose betonskim stubovima crkve koja stoji tu nedovršena, nakrivo nasađena, nezgrapna – već skoro tri decenije. Tad, pre tri decenije, selom je škripao jauk velikih hrastova, jeka stogodišnjaka. Ječali su jer su ih rezali, rezali, rezali – dok ih nisu ubili. Na mestu njihovog života, u parku, izliven je temelj za bogomolju.

Dok stabla prvo cvile pa na trenutke zaječe, Uranka stoji kraj prozora u svojoj niskoj kući, i roni suze.

Jedan drvoseča je pogleda, namršti se na njene krupne suze i pljune na prozor. Kroz njegovu pljuvačku na staklu nazire se Urankino oko koje ne trepće. Taj drvoseča uopšte ne liči na Maljevičevog Drvoseču iz 1912. godine.

Od tog proleća ona ne skida zlatne lamete iz svoja dva prozora koji ne zatvaraju oči pred grdosijom koja bi da proždere park, ali ne može.

U selu za Uranku kažu da je s uma sišavša, i da je za to kriv njen deda ili pradeda, onaj koji je njihovo normalno prezime zamenio rečju *cverglan*. Selo kaže da takva ljubav, ljubav prema kokošima, ne može biti normalna, i da, jednostavno, ne može biti normalno nazvati se po nekoj vrsti peradi. Uranka *Cverglan* bezbroj je puta čula za sebe kako je luda babetina koju bog nika-ko da uzme, ali ona se na to ne obazire. Ona zna da itekako ima svrhu u ovom životu, i da je ta svrha baš u tim zlatom okićenim prozorima, i u onom danu kad se nije sklonila iz okna ni kad je kabadahija pljunuo na nju. Zna da njen život itekako ima smisla i zato što je išla od kuće do kuće i molila ljude da ne seku hrastove, plakala, kumila, padala na kolena. Govorila je da mesta za crkvu ima, i to ne samo za jednu, već i za tri, za pet crkava, ali da ne treba ubiti gorostasna stabla zbog toga. Jednostavno – ima mesta za sve. Ona je govorila, a ljudi su joj se smejali u facu. Dok je išla ulicama, za njom su ujednačenim tempom koračale i ključale male bele *cverglanke*. Te bi kokoši često preletale ogradu pa bi onda prškale oko bogomolje, revnosno bi ključale noseće stubove, svojim ostrim kljunovima vadile bi zrno po zrno peska.

Pomislim kako treba da odem kod Uranke i ispričam joj svoj san od sinoć. Slutim da ona ima odgovore.

Između njene i moje kuće su komšijska kuća i okljaštreni park. U parku je mali skladni spomenik, s bustom starijeg čoveka. Na spomeniku piše:

Narodnom lekaru
plemenitom čoveku

dr Milan Bikar
1895–1971

Zahvalni meštani
7. maja 1972. god.

Nakon studija u Budimpešti, Pragu i Beču, doktor Milan Bikar godinu dana radi u Novom Sadu, a zatim na vlastiti zahtev da pređe u mesto bez lekara – dolazi u Čantavir. Do kraja radnog veka on leči u Čantaviru, Višnjevcu, Dušanovu, Žedniku i Oromu.

I dalje se priča da je bio omiljen, istinski narodni lekar.

I dalje je živa i priča kako je tridesetih godina dvadesetog veka umeo detetu da obezbedi pratnju roditelja za vreme bolničkog lečenja. Roditelju bi pribavio lekarsko uverenje o bolesti deteta, koje opravdava boravak u subotičkoj bolnici.

Doktor Bikar umire skoro petnaest godina pre mog rođenja. Ali Uranka je tad već uveliko odrasla, ona ga se seća vrlo živo.

Prošle su tri nedelje otkako je Svedran otišao na put. Proći će bar još toliko dok se ne vrati. Pred polazak, danima skupljamo orahe. Nisu svi propali, iako su mnogi crni kao galopirajući karijes. Napunili smo tri jutena džaka i okačili ih na kuke u špajzu. Kad se osuše, lomićemo ih jedan od drugi, pa ću ja onda napraviti Vasinu tortu. Onda ćemo na tortu pozvati seosku učiteljicu koja već četvrt veka dočekuje i ispraća vozove, i Uranku. Uranka će doći bez cverglanki, jer im Miranda ne bi dala da priđu dvorištu. Sedećemo oko velikog okruglog stola, ješćemo tortu i ispijati kafe. Smejaćemo se tako glasno, da će kuća početi da pleše.

Da je jutros bio pored mene, Svedran sigurno ne bi čuo hodače, a kad bih mu ispričao šta sam sanjao, rekao bi mi, *Stavi to na papir, ti ionako sve staviš na papir*. Ja bih to stavio na papir i onda bih mu čitao red po red, sliku po sliku, priču po priču. Čitao bih mu u krevetu, uveče, pod lampom. Kad bih završio, on bi nam navukao cvetni pokrivač preko glava. Voleli bismo se do dugo u noć, a Miranda bi za to vreme rasterivala sve hodače iz dvorišta, da nam ne smetaju. Oni bi navirali, ali ona bi bila jača. Ujutru bi se pojavila s još jednim mišem u ustima. Mene dolazeća smrt tog miša opet ni najmanje ne bi uzrujala. Svedran bi mi, dok srčemo prvu jutarnju kafu, rekao da sam nekad iznenađujuće surov. Ja bih mu na to rekao, *Jebe mi se za miša*.

36

DOMETI

Za to vreme, Urankine cverglanke i dalje revnosno ključaju noseće stubove bogomolje koja nikako da stane na noge.

Odlučio sam da idem uz prugu, iako je dan blatnjav.

Čujem kako se primiče voz koji ide za Suboticu. Mašinovotkinja duge plave kose me ugleda kako bauljam po ataru i svirne mi dva puta. Mahnem joj, oboje se nasmejemo, oboje jedno drugom ulepšamo dan i to je to.

Nastavio sam dalje tražeći ostatke kuće, nekada salaša, s austrougarskom šarom na unutrašnjoj strani zidova. Ta kuća nema krov, nema ni stakla na prozorima, ni vrata. Samo ostaci zidova, ram prozora, i nekoliko slojeva austrougarske šare. I trava koja ju je ušuškala.

Selo se gubi u daljini i magli, njive su puste, sledeći voz je tek za nekoliko sati. Bio sam potpuno sam na pola puta do Verušića. Gustu tišinu su povremeno remetili kamioni i pokoji traktor u daljini.

Najednom, preda mnom se, sred novembarske zemlje, usred njive, ukaže dušek. Šareni madrac, prilično očuvan, s roze i ljubičastim cvetovima. Zamislim se nad svrhom njegovog postojanja baš na ovom mestu, pridem, sednem i otvorim knjigu *Galaktička Jevrejka*. Čitam o Libi Amar Gal i zamišljam je kako negde u predgrađu Subotice, u godinama kad nema toliko struje i asfalta, ona krade bicikl i zaleće se na jug, 17 km, možda i 20 km, i dolazi do Uranka. *Tetka Uranka, stigla sam*, kaže joj, iako joj Uranka nije tetka. Tetka Uranka je zagrlila i poljubi u oko. Cverglanke zaplešu, čuje se lepet njihovih krila.

Čitajući *Galaktičku Jevrejku*, pomislim i na roman *Temura*, na Niritu, rođenu Konrad, udovicu Gorislava Gondže Tamula Amodaja. Svi ti likovi, jedno po jedno, dođu i sednu pored mene na cvetni madrac.

Čitanje mi ne prekida ništa, dan će trajati još manje od dva sata, noć se već zalafala. Zatvorim knjigu, ustanem i nastavim ka severu. Ubrzo dolazim do ostataka kuće, ugledam tragove rozikaste šare, ugledam travu koja raste iz nekadašnjih podova, stanem kod prozora i gledam. Trava, bagrenje, njive. Pogled ide do u nedogled. Ne znam ni ko je tu živeo ni do kad, ali osećam život. Osećam da sam nekome došao u goste.

Vratio sam se s prvim mrakom. Kod pružnog prelaza sretnem učiteljicu. *Ovaj kasni dva sata u polasku*, kaže mi. Već četrvt veka, otkad je u prevremenoj penziji, učiteljica dočekuje i ispraća vozove. Kaže da je važno pozdraviti sve te ljude koji

dolaze, odlaze i prolaze, da je važno mahnuti im. *Lepo je kad ti neko mahne na stanici, kaže. Kad je vide kako maše, a voz se zahuktava, neki meštani kažu, Budibogsnama, i samo prođu.*

Dolazim do Urankine kuće, vrata niske kapije su uvek otključana. Cverglanke još nisu polegale. Ona sedi za stolom u kuhinji i zubima lomi orahe. *Dobro večer, kažem. Lice joj se ozari.*

Iznosi pred mene sve što ima od hrane i pića, nikad ništa ne odbijam, jer znam kolika je radost pojesti i popiti zajedno s nekim. Pita me do kad je Svedran na putu, odgovorim joj, a ona na to kaže, *Brzo će to. Pričam joj šta sam sanjao, reč po reč, red po red, sliku po sliku. Ne prekida me, pušta pauzama da traju koliko treba, samo povremeno klimne glavom. Kad sam pred nju razasuo sve detalje, Uranka izgovori samo, Drvosečina žena.*

Dvojica od drvoseča bili su otac i sin. Onaj koji je pljunuo na nju tog je proleća tek navršio osamnaest godina. Danima je svom silinom velikom sekirom nasrtao na stabla, uzimao bi i razne testere, otkidao grane pa padao na travu da uhvati dah. Otac, i druge drvoseče, tapšali su ga po ramenu i divili se njegovoj snazi. Onda se jednog dana, kad je sa ocem kretao u seču, samo srušio na kapiji. Ostao je na mestu mrtav. Otac i majka su jaukali, režali, cičali – ali njihov jedinac je bio hladan kao zemlja. Nekoliko dana kasnije, otac odlazi na tavan i pravi omču.

Njegova smrt nikoga nije začudila. Selo je govorilo da drugačije nije ni moglo biti i da je to, *Božja volja*. Njegova žena, majka koja je pre samo nekoliko dana pokopala sina jedinca, sad je stajala pred grobom doma kojeg više nema.

Živela je još nekoliko godina, više na groblju nego u kući u koju je slabo ko ulazio. Ljudi su je se bojali, govorili su da se pogledom sveti svima, jer su svi oni bili krivi za te dve smrti koje su joj iščupale srce.

Jednog proleća su je našli mrtvu pored groba njenih najmilijih. I taj grob, ali i mnogi drugi, izgledali su neobično. Kako nije mogla da se osveti živima, rešila je da će to učiniti mrtvima. *Ali to se ne radi, završava priču Uranka.*

Sedim i ne postavljam dodatna pitanja. Preda mnom je velika šolja puna čaja od majčine dušice. *Stavila sam ti i malo meda, kaže. Srčemo čaj, noć se već uveliko spustila, ulice su u gustom mraku. U daljini čujemo voz, onaj što je kasnio dva sata u polasku. Znamo da će i učiteljica uskoro na počinak.*

sazrevanje modrica

Strašno mi se išlo odatle. Nisam se uplašio toga što sam uradio. Činjenica da je sa sečenjem uva bilo gotovo me je zapravo umirila. Nešto drugo me je uzburkalo. Osetio sam da ja nešto u vezi sa svim ovim što se dogodilo ne razumem. Nešto mi je u svemu tome promaklo. Sve sam ja osmislio, sve sproveo u delo, dao mu snagu i značenje osvete. Pa ipak, odnekud je zjapila šupljina u svemu. Možda od toga što nisam uspeo da odsečem celo uvo. Nisam sebe krivio zbog toga, nisam znao kako da to uradim bolje, pa sam lako oprostio sebi manjak perfekcionizma. Jer, kao što sam rekao, simbolika je bila jaka i nadoknađivala je propust. Međutim, u poenti sam izgleda nešto propustio, promašio. Probio sam se kroz ljude, okrenuo leđa onome u šta su nepokretno zurili. Sjurio sam se niz stepenice. U krug, u krug, u krug, do prizemlja, pa na ulicu. Krenuo sam ka Višoj poslovnoj školi. Na sebi sam imao svoj kaput, ali se ne sećam kada sam ga uzeo.

Možda da odem do Damira, da mu kažem šta sam uradio, kakvu osvetu sam izveo za njega. Ali bilo je već kasno. Sigurno je spavao. Da odem u policiju? I šta da kažem? Odsekao sam govнару uvo. Zašto? Zbog simbolike koja mi je bila potrebna za osvetu? I to nazvati motivom, gluposti! Smejali bi mi se, govorili da sam lud. Obesmislili bi moj uspeh.

I tada sam shvatio. U ušima mi je zujalo. Zbog čega? Pa on je zapravo sve vreme vrištao. Urlao mi je gotovo u lice. Zato su mi sada uši zvonile, kao da sam stajao pored zvučnika. Kako to nisam čuo, to njegovo dranje? Iako mi je bilo čudno, jedino logično objašnjenje bilo je da sam i ja gluv. Evo sad, pomislih, isto ništa ne čujem, osim tog zujanja. Za nekoliko dana je Nova godina, a nemoguće je da je sve tako bešumno.

Gluv sam.

Tad osetih jasno onu prazninu, srećan jer tačno razumem šta je potrebno da je ispunim. Morao sam sebi da odsečem uvo. Dobro je da sam imao nož sa sobom.

(fragment iz priče „Gluva buka“)

Trećeg februara 2011. godine nalazila sam se u Sani, prestonici Jemena, među dvadeset hiljada protestanata (kako su javile novinske agencije). U jeku je bilo Arapsko proleće, i tenzija u vazduhu zbog političke situacije bila je nešto što nam se lepilo svugde po koži. Na ulicama bismo praktično plivali kroz nju. Tadašnji predsednik Ali Abdulah Salih bio je uznemiren, a verovatno je i počeo da se pribojava sudbine svojih kolega iz Egipta i Tunisa. U Sanu sam stigla sredinom januara iste godine, sa prvim talasom foto-reportera i prvim vestima da će se velika severnoafrička revolucija preliti i u ovu zemlju. Ali nisam je dobro poznavala. Jemen bi za mene verovatno bio sporo otkrivajuća nepoznanica i u mirnodopsko vreme, kamoli sada u ovim nekontrolisanim uslovima državnog udara. Tog dana demonstranti su se okupljali oko Univerziteta, dok su se pristalice režima grupisale na glavnom gradskom trgu Tahrir. Paralelno sa ovim, Salihov režim borio se sa separatistima na jugu, militantnim verskim pokretom Huti na severu, a pričalo se i da Al Kaida pokušava da napravi svoje utočište u njegovoj državi. Bojala sam se da priznam sebi da sam možda zagrizla više nego što mogu da sažvaćem. Ali nisam htela da se povučem, verujući da svako iskustvo koje ovde steknem (uspem li da ga vratim sa sobom) može biti zaista neprocenjivo. Mada, imala sam utisak da će ovde uskoro biti teško ispratiti ko je, zašto i kako izgubio glavu. Kretala sam se kroz masu ljudi koji su tražili predsednikovu ostavku fotografišući što je moguće manje upadljivo, ali sam se trudila da im se praktično unesem u lice. Na pameti mi je bila samo ona rečenica Roberta Kape: „Ako ti fotografije nisu dovoljno dobre, znači da nisi dovoljno blizu.“ (Kakva ironija, kada imamo u vidu da je upravo od pravića koje je sam inaugurisao na kraju i poginuo. Što sam ja, na moju žalost u tom trenutku smetnula s uma.) Našla sam dobar ugao i pokušavala da uhvatim zanos muškaraca i žena koji su nanjušili miris nadolazeće revolucije, o kojoj su toliko slušali. U kadru sam imala redove demonstiranata s podignutim transparentima i pesnicama, kako uzvikuju parole za Salihovu smenu. Okinula sam već nekoliko puta, proveravajući preview fotografije na malom ekranu jer sam htela da bolje podesim ISO. Bila sam veoma brza. Svakih nekoliko sekundi pravila sam pauzu kako bih proverila kvalitet fotografija. Dok sam ih prelistavala, zapao mi je za oko čovek koji se na njima pojavljivao isprva u daljini a zatim sve bliže i bliže. Upadljivo je bilo što on jedini nije gledao desno, u pravcu govornika, kao svi oko njega, već

40

DOMENI

u mene. Na poslednjoj fotografiji bio je udaljen svega petnaestak metara. Očigledno se teško i sporo probijao kroz gužvu. Kada sam ga pogledala malo bolje shvatila sam da u ruci drži nož, i odmah zatim da se moja ruka u kojoj držim aparat tresu. Vođena nekim impulsom bez promila svesne odluke nastavila sam da ga slikam. Naknadno sam primetila nešto jako čudno u vezi sa tim: samo dok bih ga fotografisala, ruke su prestajale da mi se tresu, čim bih spustila aparat, opet više ne bih mogla da kontrolišem svoje drhtanje. (Kasnije sam čula našeg velikog fotografa Vladimira Milivojevića Boogija kako je ispričao istu stvar u jednom intervjuu.) Poslednji put kada sam škljocnula, on je već bio ispred mene i tada se dogodio beskrajno kratak tren u kojem kao da je oko mene nestao sav vazduh. Pogledi su nam se susreli – moj nemoćan i paničan, njegov gnevan i bezuman. Ni reč, kamoli jauk, nisam stigla iz sebe da pustim. Osetila sam samo naglu vrelinu koja se u mom boku širila oko sečiva njegovog noža. Pala sam na tlo, paralisana od straha i bola, podjednako uplašena i za ranu i za snimke u fotoaparatu. Videla sam zatim neke studente koji su skočili na njega i odvucli ga nekud. Odbila sam da bilo kome pokažem te fotografije. Nisam želela da se tom čoveku dogodi neko zlo. Ja sam došla da fotografišem njegovu zemlju koja se njihala na ivici krvoprolića. Prihvatila sam to kao da me nije ranio čovek, već ožario pipak haotičnih promena pod kojima je nestajala jedna država. Za ostale sam imala neke druge fotografije, ove koje su mi zdale moje rane sam zadržala za sebe.

(fragment iz priče „Srebro koje tamni“)

Dan je bio gadan kao glad. Vratio sam se kući umoran, sav isprljan. Ušao sam u stan, držeći se podruku sa nekakvim zločinom, koji me je razvlačio okolo kao besno pseto komad mesa. Jedva sam se skinuo. Video sam – u naborima mojih pantalona bilo je prašine i pepela. Nikad nisam pisao dnevnik. Nikad nisam mnogo govorio o stvarima koje me obuzimaju, ali pre izvesnog vremena uhvatio sam sebe kako pišem ovo: *Umor. Neprekidan umor. Uvek me prati, u stopu, i čim otvorim oči on kao da se protiv mog novog dana bori tako što mi izjutra sedne na kapke i dok ne zaspim hoda sa mnom. I budim se i ležem umoran i od toga me hvata čudan očaj. Onaj koji nas ščepa teskobom kojoj kao da se ne može uteći. No, njega se to ne tiče, ne haje on za to. Ima svoj posao i hoće da ga obavi odgovorno. U skladu sa*

nekom njegovom radnom obavezom. U tkanju moje jave on ostavlja crvotočine polusvesti. Konstantan umor život pretvori u nošnje glave kroz otupljujuću izmaglicu. Dan je prekratak za rad, noć je prekratka za san.

(fragment iz priče „Jedne noći kada odeš“)

Gde se izgubilo sve to? Sve što stoji između ovog trenutka i mladosti? Suma uzbuđenja za proteklih dvadeset godina devedeset pet odsto se sastoji iz peripetija oko plaćanja računa i dečijih bolesti. Dva, možda tri uzbudljiva letovanja, isto tako dva, možda tri prijatelja koji su još spremni za lov na vinske mušice. Dve, možda tri žene koje su te poremetile, bezopasno na svu sreću. Dve, možda tri knjige i dva, možda tri filma koji su te nekolicinu noći držali budnim. Trebalo bi: ščepati taj kukavičluk kao dezertera za vrat, zavrteti ga nad glavom i šibnuti niz prvi vetar daleko u štokavu, mutnu reku po kojoj plutaju iznutrice prošlosti, iskidati u parčad najbolje odelo i zatim nag odšetati do svoje kolibe na litici nad gustom, hladnom šumom i odrati grlo od dovikivanja sa zverima. To! Međutim, ti čuti, ubogi mutavče, kao što uvek čutiš u tom svom čošku kafane, nakon što si celog dana gulio svoj ropski vrat o iskrzanu kragnu, samo da bi završio tako što svaljuješ jeftinu brlju u sebe. Valjaj se u blatu i prašini, krvav izubijan kao pseto. Deri se na babe pred decom i moli se da te ta ciroza već jednom stigne i odnese sa sobom nadu u sve ono što nisi smeo da napraviš od svog života. Vidiš sada da si nemoćan da se odupreš patetici, i u tim tvojim slabašnim rukama nema nikakve snage za plivanje kroz život, čim su se pojavili virovi. Ako bi pokušao, odvukli bi te dole, na dno tvog straha i u grudima bi ti puklo nešto za šta si oduvek mislio da je oblik tvoje suštine. Ali nema veze, do tada samo nastavi sa svojom pozom melanholika čija se kičma povila u znak pitanja.

(fragment iz priče „Krhak“)

Šta li je to na Vukovljakovom licu? Gađenje? Prezir? Šta on tačno misli da stoji pred njim? Bedni, kukavni dezertar što neće da brani narod. Taj narod zarad kojeg se ponekad ruke moraju isprljati, isflekatati, ali se to nikad nikome ne sme ispričati, pogotovo ne tom narodu. I najsvetlija dužnost odbrane ima skute da pod njih katkad sakrije svoje tajne. Zato Srećko smatra da mu okrećem leđa, da odustajem od njega i naših drugova, od zemlje

po kojoj sam prohodao. Od svega onoga o čemu smo često pričali Vukovljak i ja, noću, deleći po neku cigaretu. Spuštam pogled. Ne od sramote i ne od straha. Spuštam pogled jer sam izgubio, pobedio me je rat i sada sam naglo postao umoran. Rat je nepobediv neprijatelj, on uvek trijumfuje, takav je. Kao zver koju svako hrani, uludo se nadajući da će joj jednom postati gospodar. Jedan vojnik je zakoračio u stranu, gleda Vukovljaka i mene, jasno je da ne zna kuda je krenuo. Možda hoće da sve ovo pogleda sa strane, iz druge perspektive. Na čelu osećam Vukovljakove oči dok mi prilazi grubo, vojnički. Osećam njegove ruke na sebi, zgrabio me je za ramena, trza mi uniformu, čupa s nje moje epote. Dok se okreće da ode, zgrabi moju kapu sa glave i zavitla je tik ispred sebe, da može da je zgazi u sledećem koraku, a u ruci mu se njiše moja puška. Momci se vraćaju u vozila, Vukovljak daje znak za pokret, a ja ostajem tek sada zaista sam, čini mi se, najusamljeniji čovek na svetu. Više ništa ne znam ni o čemu, naročito da li je iko na ovom svetu i dalje moj.

Kada sam zakoračio u šumu iza sebe, u njoj je već bila noć.

(fragment iz priče „Potere i zamke“)

Tokom noći, okretala sam se kao brod u najsilovitijoj buri. Žuljao me svaki položaj koji bih zauzela. Kroz prozor sam gledala crno nebo kako počinje nezaustavljivo da se plavi. To plavetnilo podsetilo me je na ono jutro kada sam ispraćala sina i snaju na aerodrom. Grlili smo se čvrsto kao da će zemlja pod nama popucati ako se pustimo. I neprekidno plakali. Dok se njihov avion odvajao od tla, osetila sam probadanje u dnu stomaka; sećanje na bol u materici koju već godinama nisam imala. Satima nakon njihovog poletanja sedela sam na klupi pred terminalima. Neko tupo beznađe useljavalo se u moje telo, menjalo ga i preuređivalo po svom čefu. Sada, sve se mutilo i svim mojim pitanjima odričani su odgovori, iako su se sva slivala u jedno. Kako je moguće da se sve ovo meni događa? Pitala sam se iznova i iznova, i svaki put sve bi oko mene bivalo samo još pomućenije. Jer, da su mi u nekom trenutku namere bile nepoštene, prihvatila bih ovu kaznu. Bila bih zadovoljna što pravda, makar se izvršavala na meni, još živi. Međutim, ni u čemu nisam mogla da prepoznam svoj greh i živela sam onako kako bih volela da i drugi žive. Verovala sam da u tome kako činim može počivati ravnoteža sveta. A sad je preda mnom stajalo samo to mutno bezumlje što je strpljivo čekalo da mu padnem u naručje, kao zrela kruška.

Šta bi moj Đorđe rekao na sve ovo da je živ?

Jednog dana, ne noći, jer u njima više nisam nalazila počinka, sanjala sam ga zaspavši u fotelji gde je on najčešće sedeo. Kao, ja skidam sa sebe pokrivač u bračnom krevetu i ustajem, jer me je uznemirilo potmulo lupanje iz plakara u dnu sobe. Dok koračam ka njemu, prolazim pored velikog ogledala u teškom gvozdеноm ramu i kada se pogledam, vidim da na sebi nosim venčanicu. Lice je moje, staračko, naborano i bledo kao mermer, ali jarko našminkano i oči su mi crne. Nastavljam ka plakaru, dok udarci iz njega postaju sve jači. Naglo se hvatam za ručku i otvaram vrata, a iz njega ispadaju naramci hartija, hrpe knjiga i svežnjevi fascikli. Pod tom gomilom koja se rasula po podu raspoznajem da se neko trza i koprcu. Sklanjam stvari sa njega da ga oslobodim i vidim da je to moj Đorđe. Potpuno je go i sapet nekom tankom žicom koja mu na koži pravi krvave usekline. Kleknem kraj njega i izvučem mu iz usta belu maramicu na kojoj je nešto bilo izvezeno zlatnim koncem. Vidim da Đorđu teku suze, kad odjednom zastenje: „Daro! Šta je ovo, Daro? Šta se događa sa mnom?” Ja pokušam da olabavim žicu koja ga seče, ali kako je povučem, i meni se prsti raskrvave. Onda ga od nemoći pridignem u svoje krilo, zagrlim i ljuljuškam kao dete, pa i ja zaplačem sa njime. Tada se probudim – bez vazduha u plućima.

(fragment iz priče „Gvozdeno doba“)

šest pesama

OVČA, STAJALIŠTE

Otpaci trule u jarku, bruhanje grada u daljini, pogled je pritisnut ravnicom kao istorija bogovima, dodirujem njeno ništa dok uho zarasta u travu prepunu insekata, dok selo treperi zajedno s fatamorganom fabrika. Imam samo ono što treba da nestane, leto na prigradskoj žezi, život koji sam zaboravio i ovo providno nebo, njegov vreli aceton i smrad meke plastike u kosi, disanje rasklimano i sporo koje pretrči prestrašen pas, kroz koje prolazi zaprega. Niže na putu semafori tope polovna vozila, ovde stopala lepi upekli beton, i ljudi brišu lica umrljana znojem, otekli od trajanja, jasni, neispavani, s noktima smenskog rada zaraslim u tkivo, s telima što i dalje zaudaraju nadom. Nikako da se na okuci pojavi autobus, da nepodnošljivost ovog zameni nepodnošljivost drugih prizora. Golubovi nadleću krov i na suncu škripe kapije od lima. Autobusa nema. Predug, jednostavan mir. Svuda je podne.

RUŽ NA ČAŠI

Ti, međutim, stojiš pred aparatom za kafu, fotografija izoštrena nesigurnošću i strahom, čekajući da se napuni plastična čaša, uvek ista, u uskoj suknji, i večna, čela uzdignutog kao štit, sa šljokicama na obrazu i providnom, crnom čipkom preko grudi, svesna ogovaranja kao grmljavine u daljini, da li u tebi ima tuge koju osećam, i besmisla, i smrti, dok sa vreloom kafom u ruci okrećeš nama svoju lakoću, usiljenost i nove zube, sjajeći kao zidine nad rekam, videći u smeni želja jedinu realnost i ostavljajući za sobom taj zgužvan, plastični leš, da ga ukloni drugi, dok i sam nestaje u zagušljivosti hodnika, istorije, ničeg, za tobom, sa toplom mrljom od karmina na dlanu.

46

DOMENI

PESMA O LETU

po Hristiću

Blato. Na rukavcu čekaju noć ribokradice skrivene u šiblaku i izletnici sakupljaju decu i stvari odvozeći se ka gradu rasklimanim vozilima. Veče potresaju još samo pijani mladići, tuđim glasovima, udišući jedan za drugim leto kroz trubu novčanice. Negde za brdom tinjaju sunce, deponija, nepomirljivost, dok kroz kukuruz prolaze tihi, očajni ljudi, skidajući metal s usidrenih brodova i protivgradne stanice. Negde nakratko započne tuča, neko upali ivanjsku vatru, od stabla se otkači limeni čamac i u blato padne

mladić iz bloka, krut, razrogačenih
obrva, s triremom zenice zarivenom
u nebo. Sva okna na njemu su sasvim
otvorena i glas unutra pita gde je,
dok malaričan, dunavski zadah
odgovara nigde nisi bio, nije se
dogodilo ništa.

RUŽA

po Zagajevskom

Daljina. Mesec. Blokovi. Ruža.
Avion raseca toplu jabuku
noći, rasipa vreme u pisak
trošnih kompozicija, na stvari,
glasove, leto, i minuti otiču kao
reke, bruje mušice u sekundama,
bruje daleka zvona, ponavljajući
šupljinu u nama što dočekuje
i voli, i reke teku bez nade i
kraja, i tatari zvižde u pustari
grla, i prasak zapaljenih boca
pretvara reke u vino, i umesto
vetra otiču senke bez mirisa,
mira, suštine, bata varvarskih
armija. Avion raseca toplu jabuku
noći. Daljina. Mesec. Blokovi.
Ruža.

TA POEZIJA

Platani i prljava svetlost nad
bulevarom, pitomi prizori i običan
očaj ljudi na ulici i onih na mostu,
onih u stanovima, spuštanje sutona,
otvaranje autobuskih vrata na stanici,
željeni dolazak konačne noći, podgrejane
večere, nizovi serija, farovi, tvoji
pokreti karmelisani poput mušice u

47

DOMETI

ćilibarski umornom staklu sočiva, tvrd,
zamaqljen svet, sitan i raščaran, crveni
ekcem na suvom epidermisu vremena,
stihovi, presipanje iz šupljeg u prazno,
rečenice u zagušljivoj igri zavođenja,
glava posuta sivim polenom pepela, paraliza,
ubrzanost, obilje, u smisao artikulisan govor,
zastareo i dosadan, lomljivi češki porcelan
simetrije zvučnih slogova, istančane
samoobmane, zujanje rima, poente precizne
kao samoća bankarskog službenika, ta
poezija, svetlucanje u Ničem, tehnološki
višak jezika.

POGLED NA STRAŽILOVO

48

DOMENI

Brdo u podne i mirna praznina
nad svetlim, širokim putem, gde
duboka stvarnost običnog sveta
diše, tišinom prožimajući misli i
mirise stvari u polovnim kolima,
tu su sivilo vinograda i planske
šume, žuta ravnica i ništa što blešti
od brzine, kroz težinu ustajalih
reka i nebo, i nalete ptica, i lišće,
kroz daljinu i jednoličnost montažnih
hala, u srcu sebičnog sveta što se
otvara u jesenjem danu kroz sigurno
staklo vetrobrana, i po displeju klize
nebitni gradovi, plemena, ljudi,
što govore, gledaju, jesu, i brdo stoji
nad njima, mirno srce kompasa,
svetionik od čije vatre nevidljivo
dobija senku.

мученик боровог села крња приповест

Он може да воли обличја људских бића, танана и искривљена обличја срца. Добро је имати такве људе међу нама, таква чудовишта љубави која нас уравнотежавају.

Леонард Коен, Дивни губитници

Те јесени деведесет прве, на малом и сиромашном гробљу у Боровом селу, Марија Браница је стајала тик испред ископане јаме и посматрала сандук који полако тоне унутра. Младост те високе и мршаве жене, дуге смеђе косе, гушила се под црним. Груби материјал, непријатан попут горког талоба кафе, суспрезао је двадесеттворогодишње тело испуњено чулношћу до границе преливања, потискивао набрекли стомак у којем су упорно цветала не један, већ два живота. Марија држи руке преко стомака, као да покушава од своје нерођене деце да сакрије поглед на дрвени крст на челу раке, можда више на слику младог и маркантног мушкарца наслоњену на његово подножје, оца одсутног у својој неустрашивости, Лава Бранице, упокојеног залуталим метком у бесмисленом рату, у двадесет деветој години живота.

Број званица на овој сахрани мали је и, уколико занемаримо неколико старијих жена у црнини које наричу (а Марија се из петних жила трудила да управо то учини), састоји се од претежно младих људи. Мушкарци, обучени у мешавину маскирне униформе и њихове сопствене, дотрајале одеће, наоружани су, али то наоружање једнако је тужно – ретко ко има аутоматске пушке, већина ловачке, а неки само пиштоље. Сво то наоружање чини ту малу церемонију још тужнијом, посебно у контрасту са јарким и разноврсним бојама јесењег лишћа које их окружује. Смрт је у свакој пушци, сваком пиштољу, шаржеру, метку, увек једнако банална, речи из Библије су само рутина, немоћне попут болешљивог изгледа мршаваг свештеника који их чита:

„И сваки који је оставио кућу, или браћу, или сестре, или оца, или жену...”

Марија се пита да ли је отац Василије за своје тридесет четири године изгубио некога. Чак и да јесте, то се на њему не види. Она зна да те губитак љубавника не оставља немоћног и болешљивог, баш супротно. Сва та чулност, сав тај додир који је твоје тело упамтило, надима се у теби попут огромног таласа, очи ти сијају, кожа црвени сама од себе, мишићи ти се напињу, обливени знојем говоре ти „трчи!”, али немаш где. Завиди му на том животу посвећеном Богу, иако сматра да је одбацивање сопствене чулности грех највећи од свих, али завиди му јер би је у овом тренутку и сама радо одбацила. Када би барем имала са неким да је подели, неког да погледа у очи и види исти сјај, али младим женама није место на сахранама, њихова тела се црвене под стиском њихових мушкараца, мушкараца чије као камен тврде ерекције нису суспрегнуте сандуцима на путу ка сувој утроби земље. Са друге стране, ти малобројни младићи присутни су ту само као део церемоније, неки од њих можда заиста из поштовања према палом саборцу (каква одвратна реч!), али Марија зна да ниједан од њих не би стајао око ове раке да имају прилику под собом да осете влажно и мазно тело жене. Њене живе, толико живе и знатижељне очи, под црном копреном чежњиво посматрају та млада тела, то паперје изнад пуних усана, мекане, неговане руке на оружју, покрети тих очију бележе, прецизно попут игле на сеизмографу, лагане дрхтаје жудње у сваком од њих. Њихови уплашени погледи светлих, сузама овлажених очију, схвата Марија, носе у себи мешавину страха и нежности попут погледа који се спушта низ огољено женско тело по први пут. Њен мушкарац је у ковчегу, али његове очи свуда су око ње.

„... или дјецу, или земљу, имена мога ради, примиће сто пута онолико, и наслиједиће живот вјечни.”

Речи оца Василија заврше се тихим, тупим ударцем када сандук дотакне дно ископане гробне јаме. Марија направи тај последњи корак напред, сагне се и захвати шаку земље. У истом тренутку се запита зашто је то урадила, осећај суве земље на њеном длану пошаље јој жмарце дуж кичме. Неодлучно посматра сандук.

„Али ће многи први бити последњи и последњи први.”

Отац Василије заклопи ту тешку, али никако свеобухватну књигу хитро, као да жели да залупи врата пред Маријином неодлучношћу. Она се тргне, подигне главу и сретне

се са свим тим погледима који од ње очекују да приведе церемонију крају. Тешка срца, али заиста, тешког попут камена, она баца шаку земље преко ковчега. Затим погледа у свештеника, одлучна да га упита због чега уопште морају постојати последњи и први, али он јој климне главом са одобравањем и она се повуче мало у страну како би пропустила и остале званице да баце по шаку земље и тако испуне своју улогу. Са немим ужасом посматрајући земљу која покрива ковчег, Марија је осетила како су близанци сложено шутнули унутрашњост њеног стомака.

Двадесет осам година касније, последице рата су и даље присутне у Боровом селу, дубоко завучене у душу сваког становника, метастазирале попут рака тим чврстим, крвљу натопљеним крајоликом. Обнова упорно траје годинама, али једва да захвата површину, попут обновљене коре дрвета испод које остаје иструлела шупљина. У случају старе оронуте зграде председника општине, тактика се нагло мења, али тај велики камион паркиран испред ње једнако је јалов покушај да се испуни шупља унутрашњост. Јалов, јер та скупоцена кожна гарнитура, коју два мршава радника у искрпљеним комбинезонима истоварају, само прави већи раздор између те „обнове“ и житеља гладних истинских промена. Знајући то, та два времешна човека, истрошена попут расходованог намештаја дан раније избаченог на улици, ипак са муком уносе гарнитуру у зграду.

Петар Величковић седи за великим столом од храстовог дрвета, са вером у брижљиво осмишљен план који ће га учинити бесмртним, попут тог комада намештаја који је једини преживео тест времена. Баш попут те старе грађевине чија је старост прикривена светлом бојом зидова и баснословним хонораром дизајнера ентеријера, његово ниско и пуначко тело прекривено је скупим оделом. Проћелаву главу нема разлога да покрива – она је јасан показатељ стреса и бесаних ноћи које је провео у потрази за бољим животом својих суграђана. По ко зна који пут, он вади новинске исечке из фасцикле пред собом, али баш у том тренутку изнемогли радници ударе једном ивицом гарнитуре у врата. Њихова реакција, налик Павловљевом рефлексу, учини да одмах уплашено погледају ка Величковићу. Са друге стране, његова дужност је да их прострели погледом, како би се посао обавио како ваља. Чињеница да је један радник огулио

кожу руке на оквир врата, стоички стежући зубе, само како би заштитио гарнитуру при проласку, говори и више него довољно о важности положаја Петра Величковића.

Тај гест жртвовања није прошао неопажено. Пре него што се вратио новинским чланцима испред себе, нови председник општине је уз осмех климнуо главом. Затим је почео да прелистава сада већ излизане новинске папире у рукама. Са њих га је посматрао млад мршав човек средње висине и разбарушене косе, који са осмехом држи плакету. Испод те фотографије стајао је наслов: „Још једна награда у низу Ивану Његовану, младом вајару хрватског порекла.“ Величковић је окренуо следећи лист чији је наслов поручивао како је тај талентовани млади вајар својим скулптурама вратио лепоту и једној цркви, када је тај два-десет седмогодишњи младић одлучио да се представи уживо појавивши се на вратима. Његова коса је била једнако разбарушена као на фотографији, а човек би помислио да осим тих фармерица и кариране кошуље нема ништа више у ормару. Ипак, оно што црно-бела фотографија у новинама није успела да прикаже јесу његове продорне плаве очи које су прелетеле преко просторије и помилувале раднике пре него што је покуцао.

Величковић је од јутра имао припремљен пријатељски осмех, те је он спремно засијао када је подигао поглед.

„Ах, Иване, добродошао.“

Речи није имао потребе да припрема, тако је дочекивао сваког од уласка у ову канцеларију (оронулу собу коју је он начинио канцеларијом), увек спремно устајући и широким, великодушним покретом руке показујући ка столици преко пута.

„Уђи, седи.“

Једино одступање од свакодневне рутине је био још један поглед упућен радницима, толико јасан да су као по команди напустили просторију и затворили врата за собом. Затим се Величковић завалио назад у фотељу и понудио Ивану још један осмех. Младић то није приметио, поглед му је само трен раније склизнуо ка раствореној фасцикли са исечцима из новина, али Величковић то није замерио, било му је драго што одмах може да пређе на ствар.

„Вероватно знаш зашто сам те позвао.“

Иван је подигао поглед, лагано трепнуо, плаветнило његових очију као да се благо заталасало.

„Сигурно не због тога да ми кажете како ћете ми обновити кућу.“

Величковић није склонио позлаћену плочицу на којој је угравирано *Петар Величковић председник општине Борово село* у фиоку стола зато што се срами свог положаја. Склонио ју је тамо да би је могао извадити у тачно одређеном тренутку, а тај тренутак је дошао. Поставио ју је на руб стола са Иванове стране.

„Знаш ли шта ово значи?“

Још један трептај отклонио је и последњу сумњу – плаветнило Иванових очију било је течно.

„Промену власти?“

Величковић два пута одмерено, савршено увежбаним покретом, тапне кажипрстом по плочици, затим једнако нагласи и ту једну, једину реч:

„Одговорност.“

Иван још једном осмотри канцеларију. Река плаветнила у његовим очима, река толико дуго суспрегнута браном, немоћна је, није у стању да однесе сву ту гротескну сценографију около.

„И луксуз.“

Величковић се усправио у столицу и уозбиљио, али без трунке нервозе. Учинио је то само како би поставио одговарајући темељ за речи које следе:

„Да пређем на ствар. Народ је незадовољан, резигниран, гладан. Не може да заборави рат чије последице и данас осећа.“

Овај пут Иван није трепнуо.

„Не морате то мени да причате. Уколико сте добро обавили своје истраживање“, главом је показао ка новинским чланцима и кап плаветнила скоро је канула на њих, „а видим да јесте, знате да сам управо због тих ствари био приморан да одем.“

Величковић је заклимао главом и дозволио себи још један осмех јер је управо то био одговор какав је очекивао.

„Ја сам пронашао начин да људима вратим веру. А ту наступаш ти. Односно, твој таленат.“

Нагнуо се ка Ивану преко стола и глас снизио у полу шапат, као да преноси неку древну тајну:

„Људи су одавно изгубили веру у цркву, у Свето писмо, у религију као такву. Превише апстрактно. Њима треба конкретно. Њихов херој. Њихов светац. Њихов мученик.“

Осетивши да је дошао до границе где овакав говор прети да постане сувише патетичан, хитро се повукао назад, отргнуо од истрошене улоге пророка, затим отворио фиоку и извадио још једну фасциклу.

„Још боље ако је локалац.“

Бацио је фасциклу на сто испред Ивана чије су очи у рефлексу испратиле пад, затим се поново упитно подигле на његово лице.

„Лав Браница. Унутра је кратак животопис и неколико репрезентативних фотографија.“

Иван је полако узео фасциклу и отворио је, као да прати унутрашњи ритам њихања плаветнила. Чим је извадио неколико штампаних листова, Величковић је одлучио да онемогући читање на лицу места које би можда одвукло Ивана од суштине разговора.

„Ти га се не сећаш јер си рат преживео у мајчиној утроби. Али народ га се и те како сећа.“

Увидевши да председник општине није завршио са својим говором, Иван одлучи да пажњу ипак поклони приложеним фотографијама Лава Бранице.

„Поред тога што је био једна од првих жртава рата, био је добар човек и угледан члан друштва. Нема особе која више заслужује престо новог хероја. Мученик Боровог села.“

Иванов поглед се сусрео са одлучним погледом младог мушкарца са слике, затим прелио преко блиставог осмеха, да би се на крају улио у дубоки ожиљак преко десног образа. Величковић се нагнуо преко стола да погледа само како би нагласио сопствено присуство; то лице толико пута је пажљиво проучио да је већ почео да га сања.

„Обавезно задржи ожиљак. Није га добио у рату, али даје одређену дозу мучеништва његовом лицу.“

Као да се пренуо из трансa, Иван врати фотографије у фасциклу коју положи назад на сто.

„Сада сам уверен да сам се беспотребно враћао. Мораћете да пронађете другог човека за тај посао.“

„Како мислиш да ће изгледати када људи чују да је Хрват одбио да направи споменик палом српском војнику? Истом војнику који је бранио његову породицу?“

Ма колико тражио, Иван није успевао да пронађе лик у који је председник општине сада „ушао“. То лице било је безизражајно, огољено, те се плаветнило замрешка

неверицом. Величковић му пружи оно што је мислио да је последњи осмех, а заједно са њим и фасциклу коју је поново подигао са стола.

„Откривање споменика је симболично заказано уочи дочека Нове године, за све што ти треба обрати се мени директно. Хонорар ће, наравно, бити сразмеран твојим достигнућима. Фасциклу задржи.“

Председник општине је, као читав овај разговор, пажљиво натемпирао и те речи, тако да буду последње. Али чак и у тренутку када је Иван прихватио фасциклу и оборио поглед, Величковић је знао да неће бити тако. На самом почетку је приметио плаветнило тих очију које слика у новинама није наговестила, те је био спреман на поглед који се поново подигао и нашао на њему. Оно на шта никако није био спреман су речи које су тај поглед испратиле:

„Има ли још увек неке родбине у селу?“

Нервоза је прострујала незграпним телом испод скупоценог одела, речи су напустиле грло издајнички, прехитро:

„Зашто је то битно?“

„Желим да разговарам са њима како бих прикупио податке.“

И тело Величковића се отргло контроли, нервоза је и даље управљала руком којом је показао ка фасцикли:

„Сви потребни подаци су ти у тој фасцикли.“

Плаветнило Иванових очију се умирило, глас лагано заплочио:

„То је статистика. Треба ми да разговарам са неким кога је интимно познавао, ко је делио живот са њим. Мој задатак је да направим споменик човеку, не рату. Или сам нешто погрешно разумео?“

Нови председник општине Борово село, Петар Величковић, планирао је да овај сусрет, као и сваки други, заврши осмехом. Уместо тога је нагло, могло би се чак рећи и бесно, исцпао папирић из блокчића на који је записао адресу Марије Бранице.

(одломак)

55

ДОМЕТИ

саша радојчић

три мудраца из престонице (22. јануар 1946)

*они који управљају државом морају добро пазити
да се нешто не исквари а да они то и не примете,
... да се не провуку никакве новотарије,
мимо наших правила, него да ова понајвише чувају*

Платон, Држава

– Ено, воде неку кулакињу! – загаламише младићи из омладинског вода, окупљени око старог металног бурета у којем су запалили ватру да се колико-толико огреју овог јутра. Војсци је увек хладно и увек је гладна. – Истерајте бога из народног непријатеља!

Свестан да је у средишту пажње својих другова, војник на челу мале колоне снажно тргну конопац, а жена чије су руке биле везане на другом крају, затетура се и паде у снег. Покушала је да устане, али то није било лако везаних руку, па је поново пала, што је одушевило омладинце.

– Покажи јој! На! Удри!

Осокољен повицима, војник приђе жени која се копцала у снегу и замахну да је шутне, е да би је пожурио, али се оклизну и паде и он. Смех, звиждуци, општа граја. Опсовавши, војник устаде и окрену се ка жени. Али пре него што је било шта учинио, праснуо је пуцањ. Укочио се. Одмах је знао. Миладин. Из ОЗНЕ.

– Шта радиш тамо, бре? Рекао сам доведи, а не хапси! – грмео је на војника стамени бркати човек у цивилној одећи. Заиста, био је то Миладин Ћирковић, ознаш који је пре два дана стигао у село и одмах јасно показао да сада он командује, без оклевања заузевши канцеларију капетана Илића. Само је ушао, погледао око себе, и рекао нешто у смислу: одговара, сместићемо се овде. Капетан се брже-боље склонио и надао се да ће то бити све што ОЗНА тражи од њега.

REC

Ћирковић је пре рата био службеник у Моравској бановини, предратни комуниста, првоборац, убеђени војник револуције, спреман и способан да учини све за Партију. Без обзира на препреке и последице. Иако је село имало и цивилну и војну власт, некако се подразумевало да је друг Миладин изнад и једне и друге. Уосталом, дошао је право из престонице, у великом црном аутомобилу који је већ сам по себи остављао утисак нечега озбиљног и званичног, са двојцом пратилаца, важним задатком, јер што би иначе потезао, по овој зими, овамо, докле води само један пут, а ниједан не води даље. У ово село се не долази случајно, успут. Или има разлога да се до њега дође, или се не долази. Крај света. Задатак који је довео Ћирковића и његове сараднике, захтева присуство овдашње учитељице, и зато је јутрос наложио да је доведу. Али не овако.

– Одвезуј!

– Ево, друже Миладине. Ја нисам, ни-и-сам, – почео је да скичи војник, неспретно покушавајући да прстима црвеним и укоченим од хладноће разреши чвор на крутом, смрзнутом конопцу. Није ишло.

– Будало. Мичи се.

Миладин је већ био ту и ножем пресекао конопац. Пружио је руку жени да јој помогне да устане, али она се придигла сама. Притисла је уз себе крајеве танког капутића који је на брзину обукла када су дошли по њу, тресла се од хладноће, али је у исти мах слободно, чак пркосно подигла главу. Као да је тиме хтела да покаже да није подлегла страху и осећању понижења, док је, онако срамотно везана, као да је некакав злочинац, била спроведена кроз читаво село.

Лена је, примети Миладин и накратко се загледа у њу. Кроз црну косу овде-онде већ пробијају посребрене нити, очи су јој тамне, дубоке, као вир у великој реци, да напросто потонеш у њих и изгубиш се заувек у њима и још буде ти драго због тога, и сада те очи сјакте, да ли од суза или од беса, ђаво ће га знати, лице јој озбиљно, од хладноће поруменелих образа. У магновењу, појави му се у свести да је те очи, баш тако лепе и тако јаросне, већ једном, негде, видео, само што не може да се сети где и када, и од тога је наједном осетио неку потмулу, нејасну непријатност, као да се нашао на месту на којем не би требало да буде. И да ће та грешка имати озбиљне последице. Али он се добро увежбао да у зачетку пресеке сваки покушај сопствене сумње да дође до речи, да не допусти да се појави ма и најмања пукотина

у његовим убеђењима, и помисао да те очи не види први пут, одгурнуо је од себе. Јер оно што испрва почне као скоро не приметна линија несигурности, ако се не предупреди на време, може да израсте у читаву провалију.

Жена је из куће изведена у папучама које су јој успут спале и сада је стајала боса у снегу. Ознаш је то приметио и поново се окренуо војнику.

– Трчи и донеси јој обућу! Брзо!

А жени:

– Добро, Поповићева, уђимо.

Није се извињавао. Није се представио. Није било потребе.

Још у Београду је брижљиво проверио податке до којих је могао да дође. Није баш свакидашња животна прича. У село је стигла са мужем, из Турске, неколико година после првог рата. Док је муж, грађевински инжењер, стручњак за мостоградњу, хитао на све стране по Банату и Бачкој, премошћавао речице, канале и јаруге, она је завршила курс у сомборској Препарандији и почела да ради у селу као учитељица. За време рата, инжењер Поповић, као резервни официр, био је у заробљеништву у једном војничком логору на северу Немачке, и по ослобођењу остао у емиграцији на Западу. Тамо је и сада, поправља мостове по Холандији, као да овде нема шта да се гради и обнавља. Издајник, обичан издајник коме би требало судити уколико се икада одважи да се врати. Сумњива је и она, у сваком случају. Ех, лепотице моја, нећеш се лако извући, рече у себи Миладин и поведе жену унутра.

Уђоше у спратницу у којој је била смештена управа села. Док су пролазили кроз велику, не баш добро осветљену нити загрејану просторију, пуну униформисаних људи за столовима и мештана који су дошли да добију потврде о храни и стоци коју су предали Народном одбору пре него што их Одбор одузме у неком од честих претреса, сви су их ћутке пратили погледом, а шапутање поче тек пошто су ушли у побочну собу. Виде ли, зар то није била Поповићка. Учитељица. Али зашто она. Ма, мора да има нешто. Онај њен муж... Није се вратио...

Соба у коју су ушли је заправо била пролазна, служила је као пријемница за Илићеву, сада привремено Ћирковићеву канцеларију, и ту је, за столом претрпаним папирима, седела једна млађа жена, лепих црта лица, али подебела,

сва округла, и премда и она до пуцања утегнута у нешто што је издалека, или можда уз мало маште, личило на униформу, свима је већ на први поглед било јасно да се не сналази у задатку који је добила, да не припада, таква каква је, овом окружењу, и да то неће променити никаква одора коју носи, или значка коју ће јој закачити, ништа спољашње.

– Нека сачека ту – рече јој ознаш. – И донеси јој ћебе.

– Разумем – врисну службеница и, за свој стас необично хитро, поскочи ка вратима.

– И, Зорка, нико да не улази док не дозволим.

Ознаш уђе у канцеларију у којој су већ била двојица његових сарадника. Јасно се чуо разговор. Дошла је. Замисли, она будала, везао ју је. Он би да хапси! Е, дакле, глуп је као... Не рекох ли, боље да смо сами отишли, ови нису ни за шта. Добро, доста о томе, важно је да је дошла. Јесу ли спремне хартије? Јесу. Изјаве, потврде? Све је спремно. Хоћемо ли по једну, пре него што почнемо? И будите озбиљни и пристојни, ово је заиста посебан случај, чујеш, Травица, Клицин, пристојни, јасно...

У то, службеница Зорка се хукћући вратила са ћебетом.

– Ево... Другарице...

– Поповић. Софија Поповић. Хвала.

– Другарице Поповић – понови Зорка и угура се некако за свој сто, још увек убрзано дишући, тако да су јој реченице биле прекидане дубоким, шкрипавим уздасима. – Морате да сачекате... Док не позову... Неће дуго... Мислим.

Софија је одмери. Није одавде. Веома је млада, нечије добро дете. Још није стигла да огруби.

– Ви нисте одавде?

– Не. Из Новог Сада сам. Радим тамо, у рачуноводству, у општини, а овде сам само привремено, од прошле недеље. Пребачена на испомоћ, зато што... Зато што... – зауставила се, оклевајући да каже.

– Нема довољно писмених. Знаш. Тако је.

И није их било. Село је пре рата било насељено претежно Немцима. Међу њима било је можда десетак српских кућа, ни толико. У село се рачунало и пола километра удаљено омање циганско насеље, поново оживело од како су војске прошле. Читаво време рата Цигани су се врзали наоколо, радили којекакве ситне послове и оне које нико други није хтео, сналазили се, борили за живот. Када је постало

заиста опасно, преко ноћи су нестали, само они знају где, и исто тако изненада се вратили, само они знају одакле, пошто је опасност прошла. Немаца данас у селу готово да више и нема, остале су три-четири породице, а и они ће отићи, пре или касније. У њихове куће су се уселили колонисти из Босанске Крајине, међу којима је ретко ко имао икакве школе. Онај ко је имао, или је био иоле виспрен, или је макар имао некога свога на високом положају, што је било довољно да се тресне песницом о сто и зауставе непријатна питања о школи, знању и способностима, добијао је неко место, државни посао, постајао је кадар, заузимао функцију, и за њом, без много освртања на село и земљу на којој је требало ропски радити, одлазио у оближњи град. Овдашњи Срби, опет, махом земљорадници, и сами углавном нетакнути школом, били су дељени на поштене, оне који нису имали земље, или су је имали сасвим мало, и кулаке, а то је био сваки добростојећи сељак. Они су били непријатељи револуције и ваљало их је искоренити. У то време, било је боље немати, него имати.

Са неписменошћу, Софија се, као учитељица, борила на два фронта, у школи и на вечерњем течају за описмењавање. Ћака је било отприлике колико и одраслих на течају, скоро по педесет. Лакше је било са децом, била су радознала и целим бићем упознавала свет, док је одрасле требало терати да уопште и дођу и седну у клупе. Нисмо ми дјеца, а како смо прије могли без слова, имам ја друга посла но да идем на науке, говорили су, мање се правдајући, а више нападајући оне што хоће да их књигом сатру, као Швабо пушком и усташа камом. Рађе ћу три дана копати, него да читам књигу. Софија је често могла да чује ту реченицу од писмених, и то јој је звучало поражавајуће, и за њу саму, и за оне који су то без стида изговарали. Нова власт је хтела да, као и кулаке и буржоазију, домаће издајнике и стране шпијуне, тифус и туберкулозу, победи и уништи и неписменост, то велико зло за које су криви, писало је на плакатима излепљеним по школи и око школе, народни непријатељи, ко год они били и којим год начином да су гурнули народ у то жалосно стање. Али како да помогнете онима који избегавају помоћ?

Софију у размишљањима прекиде повик:

– Нека уђе!

Намештај у канцеларији је био скроман, на голем дашчаном поду три стара, још из аустријских времена претекла ормара за списе и исто толико столова, једнако стара метална каса која се није могла закључати, у којој је капетан

Илић држао шифре, топографске карте и неколико флаша ракије, пећ у којој је буктала ватра. Поред врата чивилук са кожним капућима ознаша, а на наспрамном зиду три црно-беле фотографије, урамљене, под стаклом, средња нешто већа од остале две: Лењин, Тито и Стаљин. Ликови са стране, снимљени у полупрофилу, озбиљни, намргођени, без сумње веома опасни, гледали су онога у средини, а овај им је узвраћао још опаснијим, загонетним осмехом.

Столови су били постављени у облику слова П. Највећи сто, у челу, испод фотографија, заузео је Миладин, а два мања, побочна, Дуле Клицин и Дуле Травица. Први је био из Баната, такорећи овдашњи, илегалац за време окупације, млађи човек ситније грађе, танких риђкастих бркова, шилтате браде и рано проређене косе, заједљив и сумњичав, а други, бар двоструко старији и крупнији од свог имењака, грмаљ са шакама као лопатама, пре рата путар, '42. је побегао у шуму, набасао на партизане и остао са њима. То је за њега испао срећни случај, јер могао је набасати и на четнике. И остати са њима. Није био нарочито бистар. Лисац и медвед. Пред крај рата, обојица су примљена у ОЗНУ. Са Миладином су чинили тројку. Када их је сутрадан по доласку у село видео заједно, отац Сава, свештеник чија градска парохија је укључивала и православне у два оближња мања места, раније насељена претежно Немцима, одважио се да каже:

– Ено их, гле, три мудраца. Мелхиор, Валтазар и Каспар. Иду за звездом, али погрешном.

Погрешне уши су то чуле, па се отац Сава вратио кући осмуђене браде, сав у модрицама и крвав. Мудраци су, ако ништа друго, знали да бију. И да запуше уста ако их ко превише отвори. Свештеник никада није дознао ко га је потказао.

– Поповићева, шта ћемо са вама? – поче Миладин.

– Са мном? Зашто?

– А што ти примаш писма из иноземства? – заурлао је Травица, млатаратујући рукама, налик крилима ветрењаче. – И што их пишеш, па још у Њемачку, у Низоземску?

Начас препаднута његовом виком, Софија се ипак прибрала и, настојећи да остане мирна, одговорила:

– Пише ми муж. А ја му одговарам. Он је тамо у заробљеништву, хоћу да кажем, био је.

Миладин није пропустио тренутак који му се понудио. Волео је ислеђивања, посебно ситуације у којима предмет почне да говори против себе. А овај се уплео већ на самом

почетку: пала је једна погрешна реч, за којом, у брзоплетом покушају да се исправи, друга, још погрешнија. Као када мува улети у наукову мрежу и сваким покретом којим настоји да се ослободи, у ствари се само још више спутава.

– Ето, Поповићева, сами кажете, био је. Више није. А није се ни вратио? Зашто се није вратио, рат је одавно завршен? Нешто му овде можда не прија? Плаши се нечега? Чегато, или кога? Има ли разлога да се плаши? Који би то разлог могао да буде? Да замислимо један? Зашто, на пример, у својим писмима лаже о стању у нашој земљи, и непрестано велича Запад? А ви? Зашто му ниједном нисте написали истину о Југославији, о другу Титу, о победи револуције? О братском Совјетском Савезу? – додао је за сваки случај. Не верује баш сасвим овој двојници. Не би оклевали да га оцрне, ако би се указала прилика.

Софија није одговарала на питања којима је засипана. Претпостављала је да јој отварају пошту, и зато се трудила да у писмима буде што неодређенија, примењујући вештину коју је развила током ратних година, и која се показала веома добродошла после рата, да извештава мужа само о приликама у селу, о обичним људима и њиховим свакодневним стварима, о томе ко се венчао а ко упокојио, па и онда само о мањем броју мештана, које је Петар, њен муж, познавао из предратног времена. Али и то је изгледа било довољно да привуче на себе пажњу ОЗНЕ.

– Ћутите. Јер знате да сте криви. Да сте се огрешили. Али... – и ту је Миладин направио значајну паузу. – Али револуција уме и да опрашта.

Клицин и Травица се згледаше. Шта је сада на ово? О каквом праштању је реч? Миладин настави блажим и тишим гласом. Глумио је и уживао у томе. И добро се извештио временом. Био је у стању да тренутно промени интонацију у зависности од ситуације и саговорника. Да буде оштар као сабља, али исто тако, када је потребно, и да остави утисак добронамерне, мал не очинске фигуре.

– Револуција је испрва немилосрдна. Крши и ломи све пред собом као бујица. Јесте ли некада видели реку како нарасте од киша и топлјења снега у висинама, па као од шале чупа и носи дрвеће и пресеца путеве? Тако и револуција расте храњена вољом народа и гони непријатеља, до коначне победе. Али када победи, онда као иста она река која се прошири и смири при ушћу, револуција прашта, окреће своје благо лице, свима показује колико је заправо великодушна

63

ДОМЕТИ

и милосрдна. Само, то мора да се заслужи. Седите, Поповићева. Имамо овде три ствари да разјаснимо.

Софија седе на столицу смештену у простор између три канцеларијска стола. Три ствари! Значи, ово је тек прва.

– Ја сам Миладин Ћирковић, а ово су другови Душан Травица и Душан Клицин. Заштита народа. Вероватно сте чули да смо прекјуче дошли, вести се брзо шире. Овде у селу имамо важан задатак. Клицин, објасни.

– Ех, нама је здраво криво – прикључи се Клицин отежући као прави Банаћанин – што је почето таким једним неспоразумом сотим везивањем. Војник није добро разумео наређење. Видите, другарице Поповић, ми само желимо да вам поставимо нека питања, ништа друго. Ради тога сте овде.

– Каква питања?

– Питања као питања, уобичајена, каква увек постављамо. О вама, вашем мужу. Али и о деверу. Посебно о њему. Право говорећи, највише се за њега занимамо.

– Павле? Он је мртав, погинуо је, има више од годину дана. Тада је и мој син Јован рањен...

Миладин поново преузе реч.

– Друг Павле, Шпанац, дао је живот за победу револуције. И ваш син, свакако, и он је дао своју жртву. У складу са својим годинама, а за слободу, зато да наша домовина данас буде слободна. Зато, пазите! Слушајте добро.

Миладин се окренуо и са полице ормара дохватио једну повећу фасциклу, ставио је пред себе на сто и почео да листа, правећи се да тражи неки одређени документ, иако је овај био на самом врху, јасно обележен. У тренутку када је хтео да почне, зачу се тихо куцање на вратима. Куц-куц. Па потом још једном, мало гласније. Куц-куц. Провири једна округла глава.

– Друже Миладине, стигле су ципеле.

– Какве ципеле? – изненадио се овај.

– Ципеле што сте наредили да се донесу за другарицу Поповић. Стигле су.

Сирота Зорка није очекивала такву провалу беса.

– Гуско! Глупачо! Имаш ли трун мозга! Рекох ли ти да нико не смета! Губи се! Остави овде те ципеле!

Зорка се узмува, препаднута, прво крену натраг, па онда са оним ципелама груну поново у канцеларију, не знајући

где да их одложи, и на крају их спусти на сто Травици, јер је био најближи вратима, и дословце побеже у чекаоницу. Чула се шкрипа столице док је журила да се врати на своје место. Миладин је био сав црвен у лицу. Клицин се трудио да не прасне у смех. Једино Травица је остао хладан. Узео је ципеле и пружио их Софији преко стола.

– На, кулакињо.

Ово се отима контроли, помисли Миладин. А следећа реченица је ствар још погоршала. Софија суво рече:

– Нисам кулакиња. Немам земље.

У тишини која је нагло настала, Миладин је чуо само како му нешто тупо удара у слепоочницама. То су откуцаји срца. Јаки и тешки. Осетио је да му горе образи. И чело. Али брзо се прибрао. Клицин је седео напола отворених уста, из којих нису излазиле речи. Травица је климао главом, претећи гледао ову дрску учитељицу која се усуђује да непитана одговара, али није ништа друго чинио. Чекала се Миладинова реакција. Сада мора он да преузме читаво ислеђивање, и да га што боље оконча. Извукао је из фасцикле неколико листова и извештачено се накашљао.

– И то смо решили, – рече наоко равнодушним гласом, као да је баш тако требало да се догоди. – Добили сте своју обућу. Хајде, обујте се, брзо, па онда да видимо због чега смо овде.

Тек тада је заиста почело.

– Поповићева, као учитељица, требало би да сте добро обавештени, па верујем да знате да је недавно установљено високо државно признање, орден народног хероја, за оне борце који су дали највећи допринос победи над непријатељем. Који су своје животе храбро и несебично положили у темеље наше домовине. И овај срез је добио право да предложи четири, понављам, чак четири народна хероја. Другови из самога врха су поменули да би било добро да један од предложених буде друг Павле Поповић Шпанац. Ваш девер.

– Али, – наставио је Миладин, осећајући да поново осваја надзор над ситуацијом, – али народни херој мора да буде беспрекоран, чист као суза, без иједне мрље. Како да буде народни херој неко чији брат, не неки тамо даљи стричевић – него рођени брат! – упорно и подмукло ровари у непријатељској емиграцији и преко своје супруге врши пропаганду против револуције?

– Мој муж није...

– Не прекидајте ме. Имаћете прилике да кажете своје. Ми желимо да предложимо друга Павла, Шпанца, – рече Миладин, а мислио је, морам да га предложим лично ја, и да потпишем предлог, јер су они горе већ одлучили, и сада треба само да се састави што боља и тачнија биографија, без празнина и мутних места. А има, превише, и једног и другог.

– Ми то желимо, али нешто морате и ви да учините.

– Ја? Шта се од мене очекује?

– То су преостале две ствари. Предлог за друга Павла је прва, и од вас очекујемо податке о њему и његовом животу, што више података, све чега можете да се сетите. Тај предлог би био много јачи уколико ви урадите следеће. Дате изјаву којом се одричете Петра Поповића, бившег супруга, јер не прихватате и мрско вам је његово непријатељско деловање. Не скачите, касније ћете рећи ако буде потребно. Такође, да дате другу изјаву, којом кућу поклањате месном Народном одбору. А одбор ће се побринути да вам у замену нађе одговарајући смештај. Ваш син је већ збринут у студентском дому.

– Да се одрекнем мужа и поклоним кућу, – понови Софија у неверици.

– Бившег мужа, тај се никада неће вратити. А што се куће тиче, шта ће самој жени онолика кућерина, када би у њој лепо могло да се смести, рецимо, обданиште, или амбуланта. Уосталом, да смо баш хтели, са кућом смо могли да решимо питање и другачије. Али било би боље да то буде поклон. Народу, од породице друга Павла Поповића Шпанца. Можемо и плочу да ставимо, са тим натписом.

Он је, у ствари, о тој плочи већ разговарао са једним каменоресцем из града, и овај ће је за који дан, можда већ сутра, донети. А поставиће је свечано, за празник, рецимо за Дан победе. Окупиће се народ, држаће се говори, па и он би том приликом такође нешто могао да каже. Јер, у томе ће бити највише његове заслуге. Није једном уверио, милом или силом, оне којима претиче, да оставе нешто за оне који живе у оскудици. И поново тако, и поново, све док сви не буду имали једнако. Што се зове комунизам. Али постићи то неће бити ни мало лако, јер се непријатељ не предаје, увек је ту, подмеће, буши и глође када нема снаге да отворено иступи и удари, прикрива се и прерушава у најразличитије ликове, па је потребно стално пазити и бранити револуцију, мотрити на свакога, без изузетка и свуда, унапред предвидети и одлучно спречити било какав изазов историјској победи

Партије. Ево, рецимо, у овом тренутку, непријатељ носи само наоко недужну маску инжењера мостоградње, преданог својме послу, неко би могао рећи, грађевинског посвећеника, који, скривен иза те маске, издалека, лажљивим и отровним писмима, своју супругу, а овдашњу учитељицу, непрестано наговара на издају. Сад, види ли то она или не види, да ли је заведена лукавством, или свесно и намерно са њим сарађује, друго је, и мање важно питање. Јер на исто излази.

Софија је ћутала. Кроз главу су јој муњевито пролазиле, сударале се и ковитлале мисли о Петру, о писмима која су слали једно другом, и о томе да јој прети да буде избачена из куће. У једној ствари ознаш је био потпуно у праву: Петру ни на крај памети није било да се враћа овамо. Штавише, у сваком писму је позивао њу и Јована да оставе све и дођу код њега, тамо на север, у Холандију. Запослио се у великом грађевинском предузећу, посла има напретек. Тек је започела обнова онога што је порушено у рату. Тамо је безброј река, рукаваца и канала, и на свима по неколико мостова које треба што брже поправити или подићи изнова. Рај за грађевинце. Међутим, она никако да одлучи. Већ је једном, долазећи у Југославију, у Банат, оставила за собом читав дотадашњи живот и почела нови. Сада би и тај требало да напусти и да, поново, у једној новој земљи, крене од самог почетка. Има ли још увек снаге и воље за то? Животи људи само донекле личе на Петрове мостове и не могу се поправљати и обнављати у недоглед. Од другачијег су материјала, наизглед мекшег, а у ствари знатно кртијег, ломнијег. Краћи им је рок трајања. И када једном обнова постане немогућа, од таквог живота ће остати само рушевина. Али шта друго би могла да учини? Петру је лакше, он је чврст, доследан, у стању је да прихвати било какве спољашње промене, јер се изнутра не мења. Он би се на исти начин понашао и да се нађе у рају и у паклу.

– А као најближи живи рођак друга Павла, – настављао је Миладин своју литанију којом ју је ударао као песницама, – када буде проглашен за народног хероја, примаћете лепу државну пензију, а син стипендију. Са тим можете и да одете из села. У Београд, рецимо. Или негде на море, то би вам пријало, рођени сте и живели на мору. Живећете удобно. Шта ће вам кућа на селу. Шта ће вам муж у Холандији. Размислите добро.

– Размислићу, – једва чујно је изустила Софија кроз стегнуто грло. Осећала се као да је Миладинове речи даве,

као да су се неким чудом отеловиле и згуснуле, постале мутна, лепљива течност и испуниле читаву просторију, и она не може да дође до ваздуха од тих речи.

– Хоћете. Овде и сада.

– Треба ми времена.

– Тога бар имамо. А док не одлучите, написаћете једну изјаву. О себи, о својој породици, мужу, деверу, у ствари, о њему пре свега, ставите на папир све из његовог живота чега можете да се сетите. То нам је потребно за предлог. И за друге ствари, ако се укаже потреба. Не пропустите ништа важно. Најбоље, напишите ви све, а ми ћемо издвојити најважније. Другови Травица и Клицин ће вас одвести у собу и дати вам хартију и перо.

– Значи ли то да ме хапсите?

– О, не, ми вас овде чувамо. И ћебе смо вам дали, – рече Миладин подруљиво. – Ако видите решетке на прозору, оне су ту за вашу сигурност.

Задовољан досетком коју је изговорио, Миладин се поново загледа у ону фасциклу и, не дижући поглед, махну руком према вратима. Довољно за данас. Испало је добро. Предмет је обрађен, и ма колико се трудио да остане мيران, било је очевидно да је страх почео да чини своје. А то је први корак ка циљу сваког ислеђивања. Не да предмет просто призна, него да постане спреман да учествује. Други иследници до признања долазе голим насиљем, батинама, мучењем. Он не. Онај који призна под батинама то чини зато што не може да их поднесе, и његово признање је нека врста изнуђене лажи, јединог лукавства које му је у тој ситуацији преостало. Миладин, уместо тога, хоће да придобије предмет, да га привуче себи, па ће и признање, до кога ће свакако доћи, овако или онако, бити истинито, биће оно што предмет у том тренутку заиста мисли. Било би лепо када би тај преображај могао да се одигра у неком мирном разговору, за столом, после ручка. Али то, нажалост, није могуће. Није у људској природи. Из искуства зна да до истинитог признања може да се дође једино ако се омекша љуштура којом је оклопљена душа сваког човека, што најбоље чини страх. А он је мајстор да га изазове. Ово ћемо брзо решити, закључио је. Написаће наша учитељица животопис не само друга Павла, већ и читаве ближе и даље родбине, до најситнијих детаља.

Травица и Клицин су Софију спровели у собицу на спрату, ставили на сточић арак папира, перо и мастило, и

БВ

ДОМЕНИ

пре него што су отишли и закључали врата, рекли јој да зове стражара ако јој затреба још хартије, и да не брине за светло. Оно се не гаси.

Још кратко су се чули њихови кораци док су ишли ходником, и шкрипа гвоздених врата која је неко затворио за њима. У тишини, Софија је седела, сама, пред празном хартијом, збуњена и уплашена. Шта хоће од ње? Да напише све о себи и својој породици? Све о Павлу? Зашто? Да ли су јој рекли прави разлог, или нешто крију? И како је то могуће, написати све, о било коме? Одакле да почне?

(из романа *Дечак са Фанара*)

filip grujić

nemoj da me zaboraviš

Nisam navikao da ga vidim s bradom. Stavio sam masku i ušao u stan. Pera je stajao nekoliko koraka udaljen od mene. Uđi, rekao je. Pružio sam mu ruku i ušao u hodnik. Produžio sam do dnevne sobe i tamo prišao Nadi. Imaš novi krevet, šaljivo sam rekao i pružio joj ruku, a ona me je nesigurno gledala. Zatim me je prepoznala i ozarila se. Kako si? Dobro, ti? Kako bi bila...

Ležala je, kao i svaki put u prethodnih deset godina, u krevetu. Od kad je preživela seriju šlogova, nije bila u stanju da ustane iz kreveta. Za to vreme je dobila veliki televizor, a čak je i RTS promenio logo. Došao sam samo na brzinu, da odnesemo vrata u podrum, moram da žurim na intervju, nespretno sam promumlao. Onda na posao, rekao je Pera.

Pera je profesor matematike u penziji, bivši odbojkaš, muž mamine tetke. Sve strane moje porodice ga vole. Uvek je predstavljao sigurnost. Nikad mu ništa nije bilo teško. Kad je Nada pala u krevet, sa svojih sedamdeset i tri godine, počeo je da se brine o njoj. Da je diže, spušta, nosi, gura, da joj kuva, pere, priča priče i uspavljuje. Kad se i sam razboleo, svejedno je nastavio sve to da radi.

Dok sam dovezio njegovu ćerku Andreju u Novi Sad, zamolila me je da mu pomognem da prenese vrata u podrum; želeo je da na njihovo mesto stavi komarnik. Ne može više sam, rekla mi je. Pogledao sam je. Ostalo joj je još tri meseca do porođaja.

Došao sam i mi smo prionuli na posao. Neočekivano spretno sam skinuo vrata sa kukica, a Pera se ponudio da ih zajedno prenesemo. Znajući njegovu situaciju s kilom, odbio sam ga. Trudio sam se da ih nigde ne oštetim, iz dva razloga: nisam želeo da izazovem materijalnu štetu i drugo, još važnije, želeo sam da mu pokažem kako sam od onog smotanog dečaka postao muškarac sposoban da matematički proračuna ugao pod kojim treba da nosi vrata kako ne bi oštetila plafon.

70

DOMETI

Dok smo se spuštali liftom, primetio sam da su vrata jedva stala. Perfektno, rekao sam. Kao da je lift stvoren da se prenesu vrata. Teška su, da li sigurno možeš, pitao me je. Naravno, odgovorio sam. Nosio sam ih do prošle godine sam, rekao mi je. Ne mogu više. Pogledao je u mene. Umoran sam.

Otvorio je vrata lifta i izašao. Nisam znao šta da mu kažem. Voleo bih da sam mu rekao da ga razumem (iako nikako nisam u njegovoj situaciji), da je normalno što je umoran, da svako ima pravo da bude umoran. Umesto toga, nastavio sam da ćutim i da nosim vrata do podruma.

Namestili smo komarnik i zadovoljno sam pogledao u njega. Dobro je, uspeali smo, rekao sam mu. Hoćeš da ostaneš? Kafa, čaj, pivo? Stvarno moram da idem, već kasnim na intervju, odgovorio sam mu. Jesi sad tu neko vreme? Jesam. Do kraja juna sigurno. Dođi s Marinom i dedom, dugo niste bili. Doći ćemo, naravno. Idem samo da se javim Nadi, pa moram da žurim.

Već sam planirao da odem, kad me je Nada zaustavila i pitala da li se sećam kako sam, kao mali, znao svaki automobil, koje je marke. Stalno sam te čuvala, a ti bi samo vikao: Audi! Toyota! Subaru!

Svaki si znao. Nije mogao nijedan da prođe, a da ti ne kažeš marku. Znao si više nego ja, dodao je Pera, naslonjen na dovratnik.

Izgleda da sam znao više onda nego sada, rekao sam, sada sam zaboravio većinu.

Nisam ništa posebno mislio tom rečenicom, već sam bio spreman da krenem, pa sam to više rekao usput, tek da bih nešto rekao. Ali izgleda je Nada to drugačije protumačila.

Samo nemoj mene da zaboraviš, je l' nećeš?

Sklonio sam pogled.

Neću, Nado. Ne brini.

Kako se čovek oduži ljudima koji su bili tu kad nisi ni bio svestan?

Kad mi je rekla da je ne zaboravim, pokušao sam da je se setim pre nego što je pala u krevet.

Ima kvrgu na nozi, to znam. Jednom je ispala iz autobusa.

Pravila je odlične pogačice, koje je služila uz jogurt. Mogao sam da pojedem više nego što sam umeo da svarim.

Lepo je crtala. Jednom mi je napravila kostim vuka za priredbu u vrtiću.

Tad sam, prvi put, iza kišobrana, ljubio devojčicu kojoj se ne mogu setiti imena.

To se ne zaboravlja.

72

DOMETTI

tri priče

HIPERSENZIBILNI_DONOVAN SE OTPUŠIO

Hipersenzibilni_donovan se zapašio. Ali najpre je bilo nešto drugo. I netačno bi bilo reći da mu nije prijalo. Bilo je izvrsno, kad bolje razmisli. Na samom početku je uzmicao. Prožimao ga je osećaj da je odveć zatvoren u sebe i zazirao je od pomisli da će sav mir i svu svetlost, koje je zadobio prethodnih dana, izgubiti prostim praskom i mlazom. Međutim, *samosvesni_todor* kao da je sve to naslutio, iako ga poznaje kratko, te je pristupio tako nežno (dotad je bio neurotičan plamen), doticao ga tako blago: po butinama, leđima, stomaku, grudima, tek nadlanicom ili vrhovima prstiju; ovlaš ispuštao dah nad naježenom ekscitacijom od poljupca vlažne kože, što je u njemu iznenada probudilo sećanje na prvotnu, odavno prevaziđenu, nepatvorenu senzualnost. Njegova zahvalnost što je *samosvesni_todor* preuzeo inicijativu bila je proporcionalna svesti da je drugačiji nego tokom pređašnjih susreta. S na taj način dosegnute tačke svežine i te kako je mogao da nastavi. Našavši se tamo odjednom se sve odvijalo u savršeno sinhronizovanim sekvencama, sve mu je do tančina prijalo, i kad bi imao božansku mogućnost naknadnog editovanja, ništa ne bi izmenio u tom iskustvu, mislio je kasnije, ni jedan jedini segment (*hipersenzibilni_donovan* je inače bio neviđena cepidlaka kada je reč o seksu); i sam klimaks, bio je do milisekunde precizan, jedino što je minut-dva kasnije nastupila jedna potmula, ipak neraszumno moćna sedativiziranost, kojoj se nije nadao; kojoj se nije mogao ni znao odupreti; a nije ni želeo; ili se bar pribojavao da bi bilo pogrešno odagnati je: te joj se zdušno predao. Do te mere je ovladala njime i paralisala ga da je sve do večeri utvarni recidiv njegovog elana odavao utisak nečeg odvajkada bivšeg. Bio je prazan. (A i kijao je.) U oba smisla. (Prazan.) Ako to nije jedan jedini smisao, pomislilo je. I nekako zapašen. Iznutra i ispolja. Ne samo tog dana, već i sutra i naredna dva-tri dana. Kao da mu je *samosvesni_todor* ukrao neki dragulj sa dna za koji nije ni znao da postoji. Na momente bi, s primesom sujeverja, prostrujala

73

DOMETI

njime infantilno uznemirujuća ideja da je to bio nekakav definitivan čin, koji ostavlja za sobom neopozive posledice, a ne samo puki orgazam, i da nikad neće biti onaj stari.

Šta god se događalo tih dana nije uspevalo da ga izbací iz takta. To je bila dobra strana toga; gotovo ništa nije imalo zadovoljavajuću potisnu snagu da ga namami u zonu iritacije. Mada su mu pojedine situacije i te kako smetale, stresogene pulsacije, dodatno oslabljenje preprekama, kao da su dopirale do njega s nezanemarljive distance (mada je i dalje prisilno kijaó): do juče na mahove uskomešana stvarnost bila je još uvek tamo, ali iza zamašnog staklenog zida; i ništa nije uspevalo da okine u njemu nervozu, ljutnju, bes, ma koju formu potrebe za konfrontacijom, što mu se, morao je da prizna, dopadalo. No ipak je prevagnula želja da mu se vrati energija koju je imao pre četvrtka. Šta će mi spokoj s bukeom letargije, rekao je sebi, treba mi nešto drugo, i kijavica mu se istog trena zasušila.

Premda je to bila jedna od onih zima kad se naglo stari, kad vreme svojom unutrašnjom stranom navali na čoveka, *hipersenzibilni_donovan* je imao blistavo rešenje u rukama: još od sredine decembra bio je više nego fasciniran idejom da postoji adekvatna figura disanja za sve. Za donošenje odluka, za poniranje u sebe i introspekciju, za završavanje odavno započetih projekata, za istrajnost u vežbanju, za ubrzavanje. Prijatelji, a naročito dobroćudni fagotista *#besplatnicasovisredom*, pominjali su mu Vima Hofa, ali on ga je, s gađenjem neke civilizacijski nove vrste snoba, zaobilazio u najširem mogućem luku, iako je dotičnog udovca nakon tih razgovora neretko pronalazio u nametljivim predlozima na jutjubu. Elemente disanja i njihov odnos na osnovnoj ravni predstavljao je sebi *more geometrico*. Disanje sa svim elementima je četvorougao, trougao kada izostane zadržavanje na donjoj ili gornjoj tački, a ako samo udišeš i izdišeš bez predaha, onda je disanje duž po kojoj se jedna kuglica penje i spušta. Najrazličitije forme pneumoritmova mogu se oformiti disocijacijom i reasembliranjem rečenih elemenata. Intenzifikacijom i modifikacijom. Uz višestruku ponovljivost, to je ključno. Iako je još početkom januara primetio da manje nadzire sebe tokom sviranja, nikad to nije osetio kao tačno nedelju dana nakon posete *samosvesnog*. A onda, u jednom trenutku, kao da se nešto otecepilo i muzika je postala autonomna. Kao da bi prvo odsvirao nešto a tek naknadno shvatio da je to učinio: *gledaj, ja sam ovo odsvirao*; ili pak: *ja, zapravo, ovo sviram*, kao da se uverava. I zvučalo je dobro, neuporedivo bolje nego kad je bio u vrhunskoj formi i imao sve pod kontrolom, a sadržalo je i novinu prijatne napetosti koju nosi ovejala draž iznenađenja.

Poželeo je da shvati – *hipersenzibilni_donovan* je dosledno izbegavao da se bez emotivno obogaćene pristupne tačke upusti u bilo kakvo razmišljanje, razmatranje, analizu – šta je dovelo do tog otvaranja, ali nije bilo puno šta da se zaključi. Uradio je vežbe disanja pre nego što je seo za klavir onako kako mu se činilo pravilno u tom trenutku: stakato udah iz dijafragme, iseckan četiri puta, ako se dobro seća, sa celovitim izdahom srednje brzine, što je ponovio deset puta; bez zaustavljanja na odmorištima. I muzika je počela da levitira. Prsti su nepredvidivim putanjama leteli nad dirkama i to se odigravalo pred njim kao da je neki jurodiv objektiv, istovremeno neutralan i oduševljen. Kada je seo na kauč nakon zvezdanih četrdeset minuta improvizacije, koju na nesreću nije snimio – istrošena baterija na mikrofONU – shvatio je da se napokon otpušio.

Deset sekundi kasnije začula se notifikacija. I svaki sledeći put kada bi mu *samosvesni_todor* pisao da ima vremena da svrati, izmislio bi izgovor.

TA-DA

S vremenom, samo od sebe, počelo je da me kopka: ima li neki potuljen razlog zbog kog mi se, u zanemarljivim varijacijama, ponavlja jedna te ista situacija. Mora da je uzrok u meni, obično tako biva, ali opet, više od pola veka prdim na ovoj planeti i nisam bio svetac, sve i svašta probao i tako dalje, ali potpisujem da za pet i kusur banki nisam nazreo u sebi ništa slično, pa da sad pod stare dane zastranim. U nepreglednom nizu kabina na bazenu neretko mi se desi da, slabovid i kljakav kakav sam otkad me strefio šlog, uđem baš u kabinu s pokvarenim sistemom za zaključavanje, i to po pravilu primetim tek pošto sam se upleo u dosadnu i za moje višestruke pojaseve sala već pomalo zamornu kupačku rabotu brisanja i sušenja. Tako mi poslednjeg četvrtka opet naleti jedan šalabajzer. Zatekao me srolanih kupaćih gaća do kolena. Trljam ti se ja po stidnim, jelte, delovima tela, a vrata se odškrinu, tek toliko da klinja gvirne, ma ni koliko nos da promoli. Međutim: šta jedan normalan čovek radi u takvom trenutku? Neko s urođenom, makar i najbleđom predstavom o stidu, instinktivno arlaukne, na ma koji način na sopstvenu golotinju upozori nedužno biće s druge strane, signalizira, nasuvo se nakašlje, u panici laktom odgurne vrata ili pak navali na njih svom težinom, kao da mu život visi o koncu – a pre svega navuče gaće. Ali ne: moja se

ošinuta malenkost tad pritaji. Nešto me natera da zanemim i da se, ovako mator, sprdam. Kao: nisam unutra, prazno je (obustavim čak i svoje dahtanje), a ti, mali, slobodno udi. Sad, može se steći utisak da mi je do šege, ali po sredi je čistokrvna inhibicija. Nešto gotovo prisilno čemu nikako da zagrebem dno. Stegne mi se grlo, otkažu glasne žice, ni da beknem. Pa osokoljen izostankom moje reakcije, mali svom snagom grune u kabinu, već ga piče hormoni. Bar tad da se okrenem i prikrijem golutinju, makar da se brže-bolje zavučem iza vrata, trećinom ove moje telesine, koliko se može – nego ti ja svom silinom, iznećuđujući i samog sebe, iskočim obezgaćen pred preneraženog picopevca. (Jesam li ja kriv što mi zapao isti termin s junošama.) Što je još gore, u nadi da će ipak sve na kraju ispasti dobra šala – u bljuvotinu lošeg humora i samosablažnjavanja uvek skliznem kad nisam u štиму sa situacijom – složim neku benastu grimasu da nekako izvučem stvar, kao slučajno-se-desilo-nisam-ja-kriv-bože-sačuvaj ili pazi-sad-ta-da-ovo-još-niste-videli, koja ima, sudeći po reakciji koja sledi (kadar ipak zlata vredan), najverovatnije izraz divlje, s uma sišavše, unezverene požude. Priznajem, i ovog puta sam iznenadio samog sebe, a o plavokosom nevinašcu da ne govorim. I posle da me bije glas da sam, daleko bilo, pedolina. Drtina što u zasedi kabine za presvlačenje vreba piletinu. Kako god, prcko je nestao u vidu lastinog repa, a ja gologuz i moka, sručih salo na neugodno hrapavu klupu da se malo kanda presaberem.

GAŠENJE VITRAŽNOG SVETLA

Ono što bi demersalna_zamphirska pročitala pred san, nastavljala bi da sanja, a onda bi sve to majci govorila ujutru za doručkom kao da je sama doživela. Mada bi već nakon prve rečenice shvatila da ono što govori nije cela istina, bilo bi je stid da se razotkrije – kao da bi samu sebe izdala – te bi ipak nastavljala, gledajući kako da pripovest što pre okonča a da pritom ne naruši uverljivost pripovedanja. Ali ovog puta san se nije ticao pročitanih stranica uoči sna, već jednog od ratnih dočeka Nove godine kada su u paketu koji su dobili od rođaka iz inostranstva, među ostalim stvarima, zatekli i dve pomorandže. Jednu su sačuvali za kasnije, a drugu podelili. Seća se kako se miris širio dnevnom sobom dok je otac, sedeći u svojoj fotelji, skočanjeno skoncentrisan, ljuštio koru. Dobila je jednu krišku. Kao i ostali. Brat i sestra od tetke. Tetka i teča. I njeni roditelji. Ubrzo – a da

joj ukus u grlu još nije bio iščileo, potekla joj je krv iz nosa. Iako se proredilo tih godina, još uvek se pribojavala da će je zadesiti u školi ili negde među ljudima. Kao da krv može da izda neku od njenih tajni. Najpre bi za delić sekunde osetila trnce prijatne hladnoće i istovremeno bi postala svesna šta ju je snašlo, a onda bi se vreme ukočilo, kao da je svega nekoliko stotinki deli od praska, od eksplozije u kojoj bi se mimo nje rasprсло i vascelo postojanje, doduše na neki blag, analgetički način, da bi se na kraju sve, iznebuha, vratilo u normalu, kao da se neki hiroviti bog u poslednjem trenutku predomislio. Jednom je čak snemoćala. Seća se kako je u magnovenju, povrativši se, videla na kesici za infuziju majušnu majku Terezu, odevenu u plavi kompletić: sedela je na vrhu, ruku svijenih u krilu, i posmatrala je odozgo. A onda se osmehnula tik pre nego što će nestati. No, da neka druga njena sećanja na bolničke sobe i krevete nisu snevana stvarnost koju pamti, već doživljena java, uverila se nedavno kad su majka i ona sređivale ormar u gostinskoj sobi, te joj je jedna ogromna koverta pala na glavu. Pred njom je iskrslо nedvosmisleno ime ispisano krupnim latiničnim štampanim slovima; tirkiznim flo-masterom, koga čak misli da se seća. Majka nije imala kud te joj je rekla da je operisana kao dete. Bubrež ti je bio okrenut za devedeset stepeni, rekla joj je. Planirali su da joj kažu kad poraste, ali onda su došle godine ogrezle u sivilo, kad je borba za opstanak činila nezamislivim ma kakav oblik brižljivijeg vaspitanja. Tek tada je, zahvaljujući pozamašnoj koverti, shvatila da sve to nije bio plod mašte – pre svega zeleni pod – sve te slike iz bolnice koje je bila ubeđena da je izmislila.

Majka joj je tada ispričala i pripovest o prababi koja je umrla u logoru parajući svoju odeću da bi isplela džempere svojoj deci. Jednog mraznog zimskog jutra, nije se probudila. Potom su se obe setile kako je u njihovom prethodnom stanu bilo tako hladno da su stavljali u krevet kraj nogu plastične flaše s toplom vodom, da bi se zagrejali i lakše zaspali.

Među stvarima iz ormara, našla je i svoje stare minduše, što je izmamilo jedan titrav osmeh na njenom licu. Bile su delo njene tetke, koja je izrađivala vitraže za crkvu, a od preostalog stakla, nakit. Tih sivih godina, nasuprot odeći koja je uvek bila besprekorno čista i ispeglana, ali i toliko iznošena da je bilo nemoguće prikriti, te minduše, napravljene od raznobojnog stakla, odudarale su od njene pojave i odlično se slagale s njenim očima. Volela ih je, ali u jednom trenutku je morala da prestane da ih nosi. Sadržale su neku svetlost koju nije mogla da podnese.

тања бељански

пролазници

„Данас ће бити леп дан”, помислила је кад је разгрнула завесе. Отворила је прозор и свеж, јутарњи ваздух улетео је у собу. Неколико галебова раширених крила јездили су небом као једрилице. Линије белих, свиленастих цируса на позадини плавој и мирној попут воде у базену рано ујутру. Дугачке сенке димњака на црним, влажним површинама равних кровова.

Умила се, ставила наочаре и ушла у кухињу. На столу је стајао тањир, а на њему сендвич и два листа зелене салате. „Направио сам ти доручак. Видимо се увече”, рекао је и затворио врата стана.

Ваздухом је клизио мирис зумбула. Помислила је на кувана јаја, сир и млади лук. Скувала је чај од липе, сипала у шољу кашику меда и села да доручкује. Гласови људи и звук моторне тестере допирали су из даљине. Неко је залупио врата аутомобила. „Кад завршим с послом идем напоље”, одлучила је и отворила лаптоп.

Хиљаду петсто четири непочитана мејла. Удахнула је дубоко. Један по један отварала је мејл, читала, одговарала, прослеђивала, записивала и жутом звездицом бележила оне најважније. Тргао ју је звук мобилног телефона. „Ћао, сине! Само да чујем како сте.” Очекивала је да јој каже и ко је умро. Обично је то била следећа реченица. Нико. Овога пута. Утишала је телефон и померила га у страну. Устала је и укључила апарт за кафу. Узела је цигарету и села на терасу.

Пар у припијеној спортској гардероби протрчао је улицом. Девојка на бициклу с црвеним бисагама возила је у смеру језера. Погледала је на сат. „Већ је подне”, помислила је и угасила цигарету.

На радном столу, сложене једна на другу, стајале су две високе гомиле књига које је планирала да прочита. Оловке и

78

ДОМЕТТИ

маркери, компјутер и часописи правили су гужву. Отворила је календар да види шта је још чека овог месеца. Узела је свеску и почела да пише листу обавеза до краја недеље. Затим се вратила мејловима.

Обукла је јакну, око врата омотала љубичасту памучну мараму и обула патике. У платнену торбу је ставила флашу с водом, новчаник и влажне марамиче. Изашла је и закључала улазна врата. Пред зградом се окренула надесно, скренула у Спортску улицу и запутила ка реци. Мушкарац је вадио торбе из гебека и уносио их у кућу. Неколико мајстора је утоварало алате у комби. Прешла је на другу страну улице и наставила право.

Обалом реке пролазило је више људи него што је очекивала. Џогери, шетачи, пси на узицама и тинејџери на клупама. Гране дрвећа, уплетене високо изнад њихових глава. Корачала је меканом, земљаном стазом. На доку испред хотела „Европа“ сунчале су се патке. Из дворишта вртића чула се граја. Сачекала је да се на семафору укључи зелено светло, затим је прешла мост.

Испред једне куће, на уредно покошеном травњаку, сијала је бронзана модерничка скулптура. На металној плочи поред улазних врата црним словима је писало АД-ВОКАТ. Мало даље, у башти ресторана конобари у белим кошуљама постављали су столове. Села је на клупу и из торбе извадила флашу воде. Моторни, тамноплави, лакирани чамац пловио је реком. Жене и мушкарци су се смејали и пили вино из стаклених чаша. Махали су јој из чамца. Махнула је и она њима.

Једна чапља је слетела на врх крошње дебеле врбе. Повијене гране дрвета додиривале су површинуводе. С леве стране, из правца пруге приближавао се мушкарац. За руку је држао девојчицу. Скакутала је покушавајући да ухвати корак. Прошли су стазом испред ње. Девојчица је нешто говорила. „Немогуће“, помислила је јер јој се језик учињено познатим. Устала је и наставила да хода према пружи. Испод железничког моста није било пролазника. Голубови су се одмарали на металним гредама. Стајала је и гледала у воду. Воз је затресао конструкцију. Ни голубови ни она нису се померили.

Попела се степеницама и прешла на другу обалу. Одмах ту, кроз шуму, пут је водио ка језеру, па је на тој страни реке гужва била још већа. Провукла се између групе деце и

жена које су гурале колица с бебама, мимоишла с убрзаним бициклистима и запутила кући.

„London Review of Books!”, осмехнула се кад је отворила поштанско сандуче. Узела је новине и рачуне и попела се на четврти спрат.

ДОМЕТТИ

1812.

Ponekad trandafili kratkih nogu prođu ispod mene koji ležim u vazduhu. Ima ih u oblim baštama, ima ih na ivicama sveta, samo kaži! Mene pak ima u naručju sunčevih podlaktica, u svim oblicima. Danas sam pegav i rutav, danas i nikada više.

Utrnuo, žalostan i ranjen u desnu nadlakticu, Golub (Čede) Valin – rođen i rastao u Sečnju, u Banatu – piše, 1812. godine, iz Rusije, pismo svojoj majci Agnici.¹ Mnogo je toga Valin, po dolasku tamo – u Rusiju – morao: prvo su mu, čim je stigao, poderali prečanske gaće, pa se morao češati, sav nadražen ruskim rubljem; zatim su mu oni, kao dugo pojeni boemi, polomili njegovo ime, pa se morao zvati i odazivati na uzvik: Gugutije Čedomirov Valovič! Tako je, uostalom, poslato pismo i potpisano, a ovde se priča da mu je ime razlupao lično neki Aleksandar Pavlovič, naširoko poznati paor i kovač:

UVERTIRA, 1812.

Ja Vam, mati, nemam više snage ni lagati ni bolovati. Umorni fišek, znam, pomislićete i Vi i strika Petar, kada me jednom vidite ovako umotanog. Zarad čega će mi više i zubi u glavi? Kljuca ih, evo, široka i luda Rusija, mahnita ćurka naježene kože, pera joj se sva nadignu pa zaliči, izdaleka, na kakvog pauna. U snovima vidim grozne, tropreste noge živine, lepet krila nazdravlja po svima nama. Sve je, majko, ovde pod pticama i mirno se toga plašim pa poželim da krckaju Vaši zglobovi i šake ispod moje miške dok me držite da ne posustanem. Sada je kraj mene jedino neki Zavtrov, moj drug. Oči mu sijaju i znam da će preteći i krila i kreste i kljunove; sve će on to zgotoviti u vrelu, masnu čorbu i dati našim dobrim psima da posrču – rat nije ni za šta drugo. Krasite mi Banat i ne brigajte, no milujte duge mi i daleke, tople, vlati ravnice!

¹ Ona je već siva od želje i mišića palih, otromboljenih do zemlje, tužna žena koja se zaplela u vreme baš onda kada su grube veljače mlele i žvakale sve pred sobom. Tamo je dakle i ostala, misli stegnutih od straha i utrobe koju još samo ledena rebra predano grle. Kada govori, kao da jeca; zvučala je pomalo kao promukla, reska harfa.

O DRUGOM DELU PISMA – KOLIKO JE DOGAĐAJIMA POTREBNO DA SE RAZGRADE?

U vreme kada se plač pun smeha pretače iz zemlje u vetar, dospeva u majčinske šake uputstvo o sinovljevom ispraćaj-dočeku. Govori se da su joj, tada, nokti sa ruku otpali od žalosti i da je, kroz nju i sa njom, jecala čitava loza praroditelja, šapćući: nikada vam nisam bila slabija...

Stavove menjam prema položajima tela. Trenutno jamčim: dolazim vam, tamo natrag, da se svojski predam. Širite ruke, preci, mesite predjela od blata, meni što sam se dovukao (kao siromašni, prljavi Gargantuin jedinac), razjapljenih usta u kojima cveta pustoš. Meni gladnome, bolesnome, ničijem. Hteo bih da jauknem, ali mi se jezik lomi u ustima. Ugalj u uglu me guši već mesecima, spavam kraj njega, sanjam garavo. Sve je to zato, jer je ovde vazda zima. Galame i vetri, noći, mrkla jutra – šibaju me redom. Ja sam raspukla lastavica! Pokupite mi, kada me bace sred sela, utrobu sa šora i prigrlite me toplo prstima od praha – ni kao mati ni kao Zavtrov, ne tako ljudski – prigrlite me, preci, kao što još niko, do sada, nije.

82

DOMETI

ŠTA SE JOŠ DOGODILO – IZ SEĆANJA PRVOG LICA MNOŽINE

Tih dana, pred Valinov dolazak, zapalio se bio i koren pod zemljom i haljine što se migolje tamo ispod – plove po vatri pramošti i prakosa i praznoj i to je donji deo oksimorona: nad njima stamene, blede, prohladne ploče, strogi oblici golog mermerna ramena prikovanih za selo, tule o mimohodu života. Materijalno, telesno, vrelo dole i hladno, kameno gore koje govori sopstvenim jezikom blažeg kopna. Nagađalo se – kada se čulo za vatru pod zemljom – da to preci slave. Iščašene rane lomljivog potrčka, vidite, potajna su dobra i čine da događaji budu živi u utrobi vremena i da se, ugojeni, šire van granica svoga postojanja. Pošli smo tog jutra u crkvu da se suzno i tromo opraštamo od njega, zloslutnika i istinoslutnika, Banaćanina koji napipava puls svome umiranju; mrtav i živ, izgnječenog bledila, on stiže ovde, nadomak slavlja i tuge, usred gorućeg tla:

Kraj uvertire 1812. potpisuje Golub Valin ili Gugutije Čedomirov Valovič, samoprozvani Jučernjakov, vašljiv i prašnjav kao prastari seoski pas.

(odlomak)

šest priča

8:55

Još jednom sam otpila gutljaj kafe „dva u jedan“ kako bih se uverila da ima poznati ukus sapuna. Ukoliko se poznatim može nazvati maglovito sećanje iz detinjstva. To je to, pomislila sam i počela pažljivo da posmatram šolju kupljenu jednog od onih dana kada sam bila, pa ne baš dobrog raspoloženja. Na njoj je bio reprodukovana crtež sunca i drveća, koji kao da je istovremeno radilo više klinaca. Posebno me je privukla neopterećenost tog dečijeg rukopisa, pretpostavljena lakoća u izražavanju, i ako bih svaki put, prolazeći sa šoljom u rukama pored načelnice, osetila nelagodu. Iznenada, rez. Položila sam šolju na sto sa obe ruke. Slabost me je tupo presekla iznad pupka i niotkud prizvano, setila sam se. Prošlu subotu me je opet ostavio samu sa detetom. Po ko zna koji put sam morala da vodim je sa sobom na posao, jer, njemu se spavalo i ne bi mogao ni da ustane, a kamoli da spremi doručak. Nije mi problem, zaista, Johana je mirna i poslušna. Možda isuviše. Ali to se mene ne tiče, njen život, ne. Otkako sam je rodila, već je čovek za sebe; maše mi i odlazi u neku svoju avanturu koja ni na koji način neće biti slična ovoj mojoj, u koju sam se zapetljala. Niti onoj koja mi se nije ni desila. Vidim nju, odraslu i nepoznatu. Kao kada ti se učini da je to u prolazu bila tvoja prva ljubav ili nije, da li je to i bitno na kraju, pomisliš. A on, samo neka se naspava, nije mi problem, zaista.

22:22

Osećao se kao od slame. Osećao se kao da je od slame. Pored te senzacije, uznemiravala ga je misao, koja se kapilarno širila i uvlačila u svoj bezdan svaku mogućnost opuštanja, pomisao da pozove Mikana na pivo, sećanje na spisak za kupovinu, onda i obećanje Jeleni – misao da se nikada tako nije osećao.

Retko kad je bio bolestan. Kako da zna da li je to uopšte bolest? Posegao je za mirišljavom svećom na stolu ali ona je samo prošla kroz njegove prste i skotrljala se na pod. Stopalima je hteo da potraži papuče, ali jedva da su se pomerila sa mesta. Uranjao je u fotelju ravnomerno, činilo mu se, decenijama. A onda je stalo. Mačka je ponjušila fitilj i izašla iz sobe.

23:59

Imala je plavu kosu, oštru, kratku. Prva asocijacija su mi bila žitna polja, verovatno jer sam znao da je Poljakinja, dakle slovenskog porekla, mada nisam siguran ni u kojoj meri je Poljska plodna, niti kako tačno izgleda žitno polje. Njen izraženo asimetričan nos nadstvarno je pristajao toj impresiji zasnovanoj na tri čaše belog vina. Kako se okrene ka uličnom osvetljenju, lice joj preplavi kaleidoskop pegica, a ja potonem. Da ne dužim, bila je tu. Svetle oči uokvirene tamnijim tenom, možda preplanulom pod hladnim jesenjim suncem u Gdinji, na plaži. Da li je uopšte bila u Gdinji? Ne. A na Baltičkom moru? Ne, kaže, sa juga sam, od same pomisli na sever sam se naježila. Baci pogled, koliko ima kilometara od Beograda do Soluna? Kakvo će vreme biti sutra? A gde je najbliža poslastičarnica?

Postepeno, njena kosa i oči postaju sve prozračniji, ten još tamniji, pegice zbunjuju logiku kaleidoskopa i skupa ugrožavaju moje, ispostaviće se, tako krhko sećanje na ledenu obalu Baltičkog mora od pre dvadeset godina.

10:05

Kažem, gledala je pravo u mene, moje oči, zenice tačnije. Nije treptala. Zbog toga mi se u jednom trenutku učinilo da kroz mene vidi onu svelu biljku koju sam, inače, zaklanjao visokim naslonom fotelje. Rekao sam, Vaš predlog je gotovo neizvodljiv, a ako i teškom mukom ostvariv onda neodrživ, skup, i iskren da budem, koleginice, ne baš kreativan. Rekao sam to neuvijeno, bez zadržke, kako su već svi navikli, a samim tim i očekivali od mene. Rekao sam, Vaše temeljno promišljanje svake teme nije baš uvek dobrodošlo, posebno ne u hitnim situacijama, kao što je ova, nije i neće biti u skladu sa našim stilom poslovanja. Na pomen stila poslovanja, netreptanju su se pridružile i podignute obrve. I još nešto, rekao sam, Vaš način komunikacije

B4

DOMESTI

mora biti asertivniji, mekši, jednom rečju – ženski, znate, jer sve puca kada je pre-za-te-gnu-to, čista fizika, od kada ste sa nama koleginice? Možda je došlo vreme da se sučelite sa izazovima u drugom sektoru. Međutim, njen pogled je bio sve nemilosrdniji, predugo je trajao, pekao me, topio, pa pretakao, otpio sam gutljaj vode i nastavio, biće Vam tamo bolje, sjajno okruženje, za vaš tip ličnosti idealno, pogledajte Miloša, zar ne, kolega, zar nisam u pravu?

16:45

Uzela sam olovku u ruke pa sam je spustila. Uzela sam olovku u ruke. Odobovala kratkim noktima melodiju po-šu-ma-ma-i-go-ra-ma po stolu. Položila ruku na venerin breg. Drugu na sto. Suviše je visok. Nalaktila se u pokušaju da izgledam zainteresovano, telom istupiti ka sagovorniku, klimnuti par puta glavom, ispratiti očima svaki pokret u prostoru. A sve se kreće, debeli Božidar, pa ona Maja, grafikoni, tabele, ruke mi se hlade, može meni čaj. Ruke blede dok pokušavam da ih zagrejem na šolji, ali čaj se ubrzano hladi i šolja je sad toliko ledena da mi se prsti lepe za nju. Otisci prstiju mrznu prvi i pretapaju se u pejzaž. Ne razaznajem ga više od pahulja koje vetar u slapovima neprestano nanosi na moje lice, telo, grafikon i tabelu rasta, potiskujući me sve dublje u smet.

00-24

Kašljucnuo je i repetirao. Do tada, svi su se drali uglas, psovali jedni drugima majke, očeve, decu i ostatak živog sveta. Nije se znalo gde počinje jedna rečenica a gde se druga završava, sve se složilo u kolektivni vrisak. Stakla na vitrinama su se zamaglila, cene pootpadale, a pecivo spiralno uvuklo u sebe. Poslednje što sam video, pre pada na pločice, bio je natpis na plastičnoj kesi: beli rezani hleb. Jedan trogodišnjak me je uporno udarao glavom po slepoočnici dok sam pokušavao da se oslobodim ugriza starije gospođe, ispostaviće se, sa mog sprata! Kakva slučajnost, navratite nekad, rekao sam, ali me očigledno nije čula od opšte gungule u kojoj smo se zatekli, šta ćeš, na kraju ne vredi opirati se, takav ti je život, sve je već gotovo.

раша перић

четири песме

ПЕСНИКОВА СЕЛИДБА

А кад сам кренуо да берем азбуку
Ону сунчану, ону пуну светлости
Кренуо је и мој голуб са крова
И ласта испод стрехе кренула је
И брапци са чесме гаревске, и он
И штиглиц-птица са цвета босиока
И свитац са житног класа, и пчела
Са сунцокрета и липе, кренула је

И дуд је кренуо онај из авлије ми
Што свилен-бубом свилу ми прео
И петао зоројавни и он је кренуо
Са гране, на коју је рано легао
И рано устајао – млад и леп –
Све цацорећи јутарње молитве, оне
Пуне милоште, и пуне љубави...
и светлине. Еј – и светлине...

И крушка је кренула, моја крушка
родна, што певала је брату и мени
успаванке, целог лета. И умивала нас,
умивала росом и ведрином
нас, загледане у звезде, с упитом
Ко их пали, ко гаси? И могу ли
Оне у број, у суму, у сабир... па
Из шаке, једна по једна, у кућу
у цркву, у олтар причесни, живи

86

ДИПЛОМАТИ

И дуња је кренула за мном, она
Моја дуња жута и златна, као Месец
И она је хтела слово азбучно
Божанско слово... светлосно...
које ме извело из завичаја,
из авлије, из куће, још отворене,
да Сунце у њој руча, Месец вечера,
и Мајка причест прима. Моја Мајка!

22. децембар 2021.

ЦРКВА НА СНЕГУ

Снегови! Млади снегови!
А да л' ми ноге за њих?
Чему су бели брегови,
Ако ми нису за стих?

Леве и десне путање
Нека ми мраз угоји
Ако се оне утање
где ће ће записи моји?

Риме су смернице ногу,
А бели стих лелуја.
Звона ме зову ка Богу,

чује се Алелуја...
Нацртах цркву на снегу
И чекам васкрс на брегу.

16. децембар 2021.

ВЕЈАВИЦА

Веје...
ни ногу из чизме
ни руку из џепа
ни главу из капе

87

ДОМЕТИ

а како без трага
а како без слова
а како без гласа

Веје...

не види се исток
не види се запад
ни север ни југ

како да ми Сунце
како да ми Месец
светли пут покаже

Веје...

ДОМЕТТИ

НЕКО НАД НЕКИМ

Имати, више имати...
О – каква тела срамота
И бити охол и силан
О – каква душе грехота

И бити неко над Неким
Са бомбом или камџијом
Претити, опет претити
Казном и муком, робијом

Грабити, и још грабити
обдан и обноћ, до краја
сликати, себе сликати
и кад је лице без сјаја

3. јануар 2022.

dve priče

NESTRPLJIVO JUTRO

Rano se oglašava zvono na ulaznim vratima. Da se nebo iznebuha otvorilo preda mnom ne bih se tako zapanjio kao tog nestrpljivog jutra. Ona je. Kratko me omekša zagonetnim pogledom i bez reči prolazi pored mene. Gledam je kako usput kači šešir na čiviluk i nehajno odbacuje sandale u čošak. Potom ulazi u dnevni boravak. Kao da se vratila iz jutarnjeg pazara. A nestala je pre pet godina. Svesno ili nesvesno ne dozvoljava da zaboravim. Zabezeknut ne verujem svojim očima. Poput cirkuske artistkinje vešto se baca na sofu. Koketno podvlači noge pod zadnjicu i zauzima uspravnu pozu kao fakir. Lepša je nego ikad. Pali cigaretu. Oblak plavičastog dima na tren zasenjuje lepo lice. Ubrzo zablistaše njene krupne, prodorne crne oči. Pomno me posmatraju kao kakvog krivca. Polako gasi do pola dogorelu cigaretu i razmiče usne kao da želi da saopšti nešto veoma važno. Ali, usta ostaju nema i to shvatam kao znak. Srce mi ritmično tuče kao metronom. Vreme pulsira spremno na eksploziju. Tog trenutka osećam da sam njegov gospodar. Preuzimam inicijativu, primičem se do nje i zauzimam drugu polovicu samačkog ležaja. Usne joj drhte jedva primetno. Hrabro posežem za njima, pa kud puklo da puklo. Ne opire se. Gorim iznutra od silne žudnje dodatno uspaljen poznatim mirisom njene kože. Parfem koji se ne zaboravlja. Ipak, pokušavam da se kontrolišem. Svašta mi prolazi kroz glavu. Osećanja su podeljena. Ako budem prebrz predomisliće se i iskočiti iz zagrljaja. A, opet, ako budem spor i traljav desiće se još gore. Ustvari, šta smeru i zašto se pojavljuje nakon toliko vremena? Žene su nepredvidljive. Posle nje nisam imao mnogo iskustava sa ženama, ali toliko zasigurno znam. Ako ništa, a ono iz literature. Čarobnica kao da mrežom hvata moje misli naglo me ohrabruje čvrstim stiskom i još vrelijim poljupcem. Uvija se oko mene kao Hetera i potpuno rasteruje crne misli. Omađijan naglim obrtom sklappam oči i prepuštam se milini. Naša tela preuzimaju kontrolu. Strast pobeđuje razum. Oh, Bože, kako mi

nedostaješ. Volim te i voleću te zauvek! – nerazumno šapućem kao samrtnik u hropcu.

– Molim te oprosti mi! Ne znam šta me spopade odjednom. Teško mi je. Nedostaje mi tvoja bliskost – progovori posle svega još uvek zadihana.

Ponovo zatečen ne reagujem na izgovoreno. Ona hitro ustaje i počinje da se oblači. Bez uobičajenog odlaska u kupatilo. Svestan sam, ponovo me napušta. A znam da me voli jednako kao i ja nju. Pre pet godina prevagnulo je njeno patrijarhalno vaspitanje. Uticaj roditelja bio je jači od govora srca. A ja očitio nisam bio dovoljno uverljiv. Ko i šta stoji sada između nas? Spreman sam da pitam, ali ona me preduhitri prislanjajući kažiprst preko mojih poluotvorenih usana. Ponovo je brža kao i u strasti.

– Ne pitaj me ništa! Svakako znaš odgovor. U mom srcu postoji jedan poseban pregradak rezervisan samo za tebe. Nedodirljiv za sva vremena – izgovori u dahu, nataknu sandale i nabaci šešir na glavu. Ne okrenuvši se zalupi sa sobom ulazna vrata.

Odlazi. Ovaj put bez objašnjenja. Skrhan uvijam se u ništavilo opsednut čudnim senkama. U beznađu iskrivljene stvarnosti osećam da gubim ravnotežu. Kao da sam pola od celog. Treptim. Ovaj drugi odlazak, brži od dolaska, oduzima mi dar govora. Teže me pogađa nego onaj prethodni. Osećam se kao pas, hrt, koji bez prestanka pet godina uporno trči za zecom. Nikako da stignem tog prokletog zeca. S pravom se pitam jesam li samo spor ili, možda, ne želim da ga stignem. Očitio sam nedovoljno uporan i nesiguran kao i ranije. Sigurno zna to i ona. Eto, zato ne stižem zeca. Niz obraze klize nezaustavljive suze. Još jedan ovakav stresan susret ne bih preživeo, pomislih posmatrajući je s balkona kako ulazi u automobil. Besan sam! Na nju, još više na sebe. Ne, drugi put ne otvaram vrata. Bestraga i zov srca lišen razuma. Drhtavim rukama palim cigaretu. Da što brže ubijem njen opojni miris koji me i dalje opsega i ne daje mira. Dejstvo nikotina nezatno me smiruje i ponovo usmerava misli tamo gde ne treba. Slab sam i nepopravljiv. A šta će da bude kada me u potpunosti prođe jed? Ne znam. O tome ću razmišljati sutra. U protivnom, umreću. Koloplet misli odvodi me u san...

Bunovan skaćem na zvrndanje telefona. Napolju je utanjilo sunce kao starac pred smrt. Odjednom gubim dah. Ona je.

– Ja sam, mili – začućori kao ptić. Tek malopre posta mi jasno kako sam te nesumnjivo povredila jutros. Oprosti, bila sam van sebe, a bio si mi tako potreban. Nadam se da razumeš.

Danas, u dva popodne, sahranila sam majku. Oca još prošle godine. Zato sam i odjurila onako brzo da ne stignem dockan.

Pauza potraja skoro pola minuta. Samo se čuje naše isprekidano disanje.

– Ako nisam zakasnila kod tebe rado bih došla ponovo. Potreban si mi i više nego misliš.

– Odmah dolazi – jedva prelamam preko usta, spuštam slušalicu i počinjem da skačem u mestu, uzbuđen kao adolescent.

Sad napokon imam sve vreme ovog sveta. Kratko je u radosti, dugo u tuzi, a ipak bezgranično u ljubavi. I pored svih saznanja nikada neću razumeti žene da živim i tri života.

PETAK U ŽIVOTU KAFANE KOJE VIŠE NEMA

Već godinama redovno posećujem kafanu na autobuskoj stanici. Petkom kada je najveća gužva. Zato imam valjan razlog. Tako ubijam celonedeljnu samoću. Prvo zastajem na ulazu. I vrebam da se oslobodi sto od prošle nedelje. Rob sam navika. Takav sam i kod kuće. Uvek sedim na istom mestu. Stanična kafana me fascinira svojim koloritom. Prostor sivih zidova obavijen plavo-beličastim dimom. Kraj ulaza drveni čiviluk okićen s nekoliko bambusovih držača i zakačenim dnevnim novinama. U ćošku izgreban drveni šank, u sredini zbijeni stolovi prekriveni kariranim stolnjacima. Na njima minijaturne vaze iz kojih proviruju izbledele veštačke ruže, pored slanici, par staklenih bočica sa uljem i sirćetom. I one retke, skoro zaboravljene, aluminijske pepeljare. Moj dugogodišnji poznanik, vremešni konobar Svetislav, upotpunjuje opšti dojam. Bela bluza i košulja, leptir-mašna, crne pantalone i mastiljava olovka iza uva. Preko leve ruke prebačena platnena salveta, u desnoj okrugla tacna s porudžbinama. Vešto manevriše između nasumice razbacanih stolica. Brzo grabim oslobođeno mesto. Nisam još ni seo, a Sveta je već tu. Poletan prkosi godinama. Hitro sklanja dekor u stranu i, kao vrstan toreador, jednim zamahom prevrće umašćen stolnjak. Začas je opet sve na svom mestu. Za svaki slučaj nekoliko puta mahne salvetom duž astala da skine nevidljive mrve. Dovoljan razlog da svemu tome prilazim s velikim uzbuđenjem.

Ovog petka sve je drugačije. Obično jedva čekam da neko od pridošlica, u stalnom pomanjkanju mesta, zamoli da sedne za moj sto. Bio dobar ili loš. Među slučajnim sagovornicima ne pravim razliku. Ne zazirem ni od dosadnih. Uživam u njihovim

pričama. Svejedno mi je da li su pune optimizma ili žalopojke onih koji bi rado pobešli od surovih sudbina. Danas ne prilazi niko. Čudni neki ljudi. Nema ni svirca Laze da prošeta kafanom i iz frule ispusti pokoji veselo-tužni ćurlik. Umesto njega glasove gostiju nadjačava agresivna, novokomponovana muzika iz krčevih zvučnika i ometa normalan razgovor. Na čiviluku nema bambusovih držača s dnevnim novinama. Opšti kaos! Osećam se kao da sam bačen u neki roman Fjodora Mihajloviča Dostojevskog. Oko mene većito podgrejani i nezadovoljni Rusi, zgrčenih lica bez osmeha. Uvek poručujem kafu s ratlukom, ali danas iznimno tražim duplu ljutu. Da se dostojno pridružim tužnom zboru.

– Šta se ovo događa? Da nisam pogrešio mesto ili dan? Gde je Laza i gde su novine? – prosipam pregršt pitanja pred konobara Svetu dok me poslužuje.

– Zabranio novi gazda. Još najavljuje i skoro renoviranje. Eto, šta dočekasmo, komšija! Hoće da ubije dušu naše kafane. I rastera i ovo malo preostalih gostiju. Srećom uskoro ću u penziju – izgovori Sveta u dahu i odskakuta do sledećeg stola.

Brzo napuštam omiljenu kafanu. Ne podnosim nagle promene. Moraću da pronađem neku sličnu. Sigurno postoji još negde. Makar bila i na periferiji. Da, ali tu iskrsava problem. Stalno ista lica. Nema putnika namernika sa autobuske stanice. I njihovih uvek novih, interesantnih priča. Uostalom, videću sledeće nedelje. Ipak da porazgovaram s novim vlasnikom. Možda ga uverim da se predomisli. Čekaću ga makar se deo tamo do večeri.

Sledećeg petka zatičem zatvorena kafanska vrata. Sa unutrašnje strane okačen poveći karton sumnjive pismenosti. Krvgavim slovima naškrabana sledeća poruka: **ZATVORENO RADI PREUREĐAVANJA!** Tog trena obuzima me silan nemir. I bes. Osećam kao da tonem u ponor. Kako da preživim bez mog petka? I onog slatkog iščekivanja. A život je tako lep kada je ispunjen čežnjom i čekanjem. Baš onako kako peva Desanka Maksimović. Čekanje i čežnja te održavaju na nogama, bude nadu i daju smisao. U protivnom sve prolazi mimo tebe, postaje nevidljivo a ti polako nestaješ.

Ne dozvoljavam da me poraze i progutaju prethodni događaji. U planiranju budućeg života korišću sećanja, a ne dozvoliti da ona koriste mene. Brzo odustajem od namere da tražim novo-staru kafanu. Precrtavam petak kao značajan dan. Zamenjujem ga nedeljom. Utehu nalazim na klupi obližnjeg parka. Uvek neko sedne pored. Najčešće deca. Ni sanjao nisam koliko su puna zanimljivih, veselih priča.

Vremenom potiskujem misao na staničnu kafanu. Sve do jednog petka dok prelistavam dnevne novine. Na stranici gradske rubrike čitam udarnu vest: *Odlukom ministarstva za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju izmešta se Glavna autobuska stanica iz centra grada na prostor Bloka...*

Vest me ne dotiče snažno. Samo neka ruše i grade. Uzimaju mi kafanu, ali ne i lepa sećanja. I dobijam nešto još lepše. Moju stalnu klupu u parku koja budi nadu i sve ponovo dobija smisao. Sad imam nedelju i mogu da čekam.

андреја ђ. врањеш

четири песме

КАТЕХЕТА

Професору теологије Драгомиру Санди

Од других се разликује ведрином мисли,
отвара се јасан у тишини,
препознат у отиску речи,
вером надјачава пролазно.

Травка што себе надвиси,
наглашеног знања у њему бди сумња,
кад га трен спречи да не види,
теши се спознајом ока, срца.

Познајемо се преко прошлости,
исте су нам приче причали,
он схватио заблуде предака,
ја тражим подвале у ближих радостима.

НОЋ ЈЕ БИЛА СВЕТЛОСТ

за Даре, Хане, Џуне, пострадале у Јасеновцу
Кад се зло исконом учини,
нема нигде добра ни једнога,
светлости не сјаје у души мрака,
од мржње се не чује еклога.

Велика дела разбуцају уски,
живот пролази путањом злог,
кад би могле зоре забелеле не би,
да не гледа склонио се Бог.
Време стратиште, логор ход,
смисао сабијен у тачку, црни круг,
када би их пустили, да пронађу радост,
оне би се вратиле ко да је смрт дуг.

94

ДОМЕТТИ

Године несна и жица, у ноћима тражиле наду,
Хане, Даре, Џуне, из сутра избачене,
угледале себе као звезде,
на сомоту, небу црном, закачене.

ХИМНА СРЕМСКОЈ РАВНИЦИ

др Јовану Аларгићу

Радоснице, Света мајко, сутоне гледам твоје
кад поглед мрзне, волим из даљина кад
пролазиш видом, уморну од труда кад на трен
један станеш, знам све радости и туге твоје,
волим те кад онако цела у песму из срца
банеш. И хладну од ветра те волим и кад си
јужна, громогласна и тужна, колевко и рако,
паорска мајко. Волим те отворену у сновима,
тамбурама, на шоровима, у сваком звуку,
осмеху, јауку, на каруцама и коњима,
маштовиту у јелу и пићу, волим те шарену на
столовима. Тражим те у вину, сплину, слици,
причи, узвишена, истинo чиста, победо светла,
лепото вечна, твоја и моја, наша, небеска иста.

У БОЈИ

Акад. сликару Мирољубу Вујичићу Вуји.

Када бих могао написати песму у боји,
зелена би била,
вечито млада,
како бих волео написати песму у зеленој боји,
потписао је не бих,
јер би остарила,
без имена мога,
млада да постоји.

видосава раич

у лавиринту живота: завештање мирослава јосића вишњића¹

Мирослав Јосић Вишњић, наш познати књижевник, изласком из лавиринта живота читаоцу дарује *Завештање и 24 Слова*, сложио је, како аутор каже, своју одисеју 2006. године у 242 песме и наше размишљање стрпљиво водио од стиха до стиха, укупно 3528.

Кренули смо од његовог детињства, па све до освојене куле у којој су животна признања. Исповедним тоном, искрено приповеда о своме животу, читалац исповест доживљава као горчину и тугу која сваки час жели да те зграби. Имаш утисак непомирења и поред досегнутог. Крене ли човек према великим вратима, а не остане у запећку, као што је себи наредио Вишњић, онда свесност изазова не можеш заобићи, а то потврђују стихови „Слово двадесет прво“ где сагледавамо тежину хода и успеха:

„Један ме псовао, други звекнуо по лицу,
.....

Седми разјарен на мене дизао столицу.“

Ако је мисао ублажена пренесеним значајем, не нуди спокој. Живот му се суровошћу наметнуо како би из њега истицала златна нит богатства, није залутао, кристално се

1 Текст Видосаве Раич примљен је на читање у јануару, неколико месеци пре њене смрти у априлу 2022. године.

Видосава Раич рођена је 1942. године у селу Отпочивалка, код Бањалуке. Основну школу завршила је у Чуругу, Учитељску школу у Сомбору, Вишу педагошку школу у Зрењанину, а Филозофски факултет у Новом Саду.

Радила је у образовању 40 година, две деценије уређивала школски лист Први кораци ОШ Аврам Мразовић у Сомбору, издала је неколико зборника ђачких радова. Извесно време бавила се новинарством.

Објавила је књиге *Тројство* (1996), *У сагласју* (1997), *Молитве љубави* (2000), *Тишина духа* (2005) и *Брежуљак детињства* (2009).

Градска библиотека Карло Бијелички објавила је две књиге Видосаве Раич, *Пробуђена душа* (2014) и *Отпочивалка и Војводина* (2016).

Видосава Раич је била веома драг и радо виђен гост сомборске библиотеке.

сећа војвођанских атара, осећа међу прстима црницу, а са родним Стапаром није се ни одвајао. У њему и испред њега корача очево време, дани откупа и стрепње. Завештање у себи носи историјско време и наших очева, па би га то могло приволети да нам се придружи и заједничко ношење бремена умањиће тескобу душе.

Није аутор заборавио песму хвале свим писцима где се на кладенцу напајао, са њима је сјединио богомдан таленат и попео се на праг узвишене речи како би нам приповедао оно што воли и што га боли: Хиландар, Косово, бомбардовање... С поштовањем треба прочитати његове стихове:

Ко са децом расте,
Тај не губи време...

Сам себи је признао да су му рођена деца и породица најдрагоценије завештање, а „Голубица завичајна најдража ми је награда“.

Завештање дише у безброј огледала, они зрцају својом разноликошћу и увек би се после поновљеног читања могло другачије доживети и исказати. У једном од огледала сагледавам Вука Исаковича (Сеобе) како на крају свога живота сабира бојишта, изгубљене ратнике и изневерене идеале, а у другом М. Ј. Вишњића који броји остварено, изневерено и чежњу за нечим мени недокучивим.

Да ли су обојица у судбоносним сеобама као и ми?

Остављам будућем читаоцу да нам одгонетне тајну писца.

98

СТАРА
ПОШТА

devid foster volas

zima 1960. p. s. – tuson, arizona

Džime ne tako Džime. Tako se ne otvaraju vrata garaže, tako što se kruto saviješ u struku i povučesh ručku pa vrata odskoče i naglo i brzo se otvore i onda polomiš sebi cevanice a meni uništena kolena, sine. Da vidim kako se savijaš u zdravim kolenima. Da vidim kako nežnom rukom lagano uzimaš tu ručku i osecaš njenu suptilnu hrapavost i vučesh tačno onoliko blago koliko je dovoljno da se vrata pokrenu prema tebi. Eksperimentiši, Džime. Pogledaj koliko ti je snage potrebno da vrata polako krenu, pusti ih da se sasvim namotaju s vanjske strane i otvore na skrivenim podmazanim valjcima i točkicama u paučinastim gredama na plafonu. Zamisli da su sva garažna vrata dobro podmazana vrata s vanjskim otvaranjem na zatvorenom roštilju u kojem je vruće meso, vrelina se puši, vruća su. Nema potrebe i opasno je trzati, vući, gurati, navaljivati. Tvoja majka gura i navaljuje, sine. Ona se prema telima osim svoga ponaša bez poštovanja ili odgovarajuće pažnje. Nikad nije naučila da je ponašanje prema predmetima na najnežniji najopušteniji način takođe i najefikasniji vid ponašanja prema njima i prema rođenom telu. Marlon Brando je kriv, Džime. Tvoja majka je onomad u Kaliforniji pre nego što si se ti rodio, pre nego što je postala posvećena majka i napaćena supruga i hraniteljka, sine, tvoja majka je imala sitnu ulogu u jednom Brandovom filmu. Svoj trenutak slave. Morala je da stoji u dvobojnim oxford cipelama i soknama i kose vezane u rep i da šakama zapuši uši dok veoma glasni motori tutnje pored nje. Ozbiljan tespijski trenutak, veruj mi. Potajno je bila zaljubljena u tog tipa Marlona Branda, sine. Ko? Ko. Džime, Marlon Brando je bio arhetipski glumac novog tipa koji je izgleda uništio odnos dve cele generacije sa svojim telom i svakodnevnim predmetima i telima oko sebe. Ne? Pa zbog Branda si onako otvarao vrata garaže, Džimbo. Nepoštovanje se nauči i prenosi. Prenosi dalje.

100

DUMETI

Znaćeš ko je Brando kad ga budeš gledao, i naučićeš da ga se plašiš. Brando, Džime, pobogu, B-r-a-n-d-o. Brando novi arhetipski žestoki buntovni i šljampavi tip, koji sedi zavaljen u stolici na zadnjim nogama, ulazi pognut kroz vrata, pogrbljen pred svim što vidi, pokušava da *dominira* predmetima, ne ukazuje nikakvo promišljeno poštovanje ili pažnju, trga stvari ka sebi kao čudljivo dete i iskorišćava ih i nemarno odbacuje tako da promaši kantu za đubre i onda ih ostavi da tako leže, rđavo iskorišćene. Preterano nezgrapnih naglih pokreta i s držanjem tela poput čudljivog detenceta. Majka ti je od te generacije što prkosi prirodnom toku života, što ide preko njegovog mulja i stenja. Možda je ona volela Marlona Branda, Džime, ali ga nije razumela, to ju je upropastilo za svakodnevne poslove kao što su roštilj i vrata od garaže čak i za neobavezan opušten tenis u parku. Jesi li ikad video majku pored vrata zatvorenog roštilja? Pokolj, Džime, neprijatan prizor, a ona jedna i tupava misli da je to posveta onom pogrbljenom šljampavom tipu kog je volela dok je tutnjao pored nje. Džime, ona nikad nije predosetila krhku i lukavu ekonomičnost iza citiram grubog šljampavog neprostudiranog pristupa predmetima tog čoveka. Kako je samo o toliko očigledno do beskraja vežbao naginjanje stolice na zadnje noge. Kako je samo studirao predmete pogledom varioca ne bi li našao najjače centrirane spojeve koji su mogli da izdrže najsvinjarskije strovaljivanje. Ona nikad... nikad ne vidi da je Marlon Brando imao toliko istančan osećaj za sebe kao telo da mu maniri *nisu bili potrebni*. Ona nikad ne vidi da je on na taj svoj citiram nemarni način zapravo zaista dodirivao sve što je dodirivao kao da je deo njega. Njegovog rođenog tela. Svet prema kojem se on samo naizgled grubo ophodio za njega je bio perceptivan, osetljiv. A niko... a ona to nikad nije razumela. Kiselo kurčevo grožđe zapravo. Ne možeš zavideti nekome ko može da bude takav. Poštovanje, možda. Možda setno poštovanje, ali na samoj površini. Ona nikad nije razumela da je Brando igrao pandan visokokvalitetnom tenisu u filmskim studijima duž obe obale, Džime, to je zapravo radio. Džime, on se kretao kao nehajna mlađ, kao jedan veliki mišić, mišićno naivan, ali uvek, obrati pažnju, mlađ u središtu bistre matice. Ta vrsta životinjske gracioznosti. To đubre nije imalo *nijedan* suvišan pokret, to je bila umetnost, ta primitivna nebriga. Njegov diktum je bio teniserski: dodirni predmete s razumevanjem i biće tvoji; posedovaćeš ih; kretaće se ili mirovati ili će se kretati za tebe; ležaće i širiti noge i otkrivati ti svoje najskrivenije spojeve. Naučiće te svim svojim trikovima. Znao je ono što su bitnici znali i što svaki veliki teniser zna, sine: nauči da ne radiš ništa, celom glavom i celim telom, i

ono što je oko tebe će odraditi sve. Znam da ne razumeš. Još. Znam taj izbečeni pogled. Znam ja suviše dobro šta on znači, sine. Nije važno. Razumećeš. Džime, ja znam šta znam.

Proričem ti upravo sad, mladi ser Džime. Bićeš veliki teniser. Ja sam bio zamalo veliki. Ti ćeš biti zaista veliki. Ti ćeš biti pravi velikan. Znam da te još nisam naučio da igraš, znam da ti je ovo sad prvi put, Džime, pobogu, opusti se, znam. To ne utiče na moj proročki osećaj. Zasenićeš me i izbrisati iz sećanja. Danas počinješ, a za svega nekoliko godina i te kako dobro znam moći ćeš da me pobediš na terenu i tog dana kad me prvi put pobediš, ja ću možda zaridati. Biće to od nekakvog nesebičnog ponosa, užasna radost zbrisanog oca. Osećam to, Džime, čak i ovde, dok stojim na vrelom šljunku i gledam, u očima ti vidim razumevanje ugla, predviđanje spina, način na koji već nameštaš svoje preveliko i očigledno trapavo dečje telo na stolici tako da je uvek na liniji primene najjače sile u odnosu na tanjir, kašiku, pribor za brušenje objektiva, tvrdi povež velike knjige. Ti to radiš nesvesno. Nemaš predstavu. Ali ja te posmatram, vrlo pomno. Nikad nemoj to da zaboraviš, sine.

Ti ćeš biti poezija u pokretu, Džime, bez obzira na veličinu i držanje tela. Nemoj da te problem s držanjem zavara u vezi s tvojim istinskim potencijalom. Veruj mi, za promenu. Trik će biti u prevazilaženju te prevelike glave, sine. Da naučiš da se krećeš tako kako već mimo sediš. Da živiš u svom telu.

Ovo je zajednička garaža, sine. A ovo su naša vrata u toj garaži. Znam da znaš. Znam da si ih već pogledao, mnogo puta. Sad... Sad moraš da ih vidiš, Džime. Da ih vidiš kao telo. Zagašita drška, kvaka u smeru kazaljke na satu, delići bube zaoštalili ispod vlažne farbe koji još štrče. Naprsline od ovog nemilosrdnog sunca. Ko zna kakva je bila originalna boja, dečko. Konkavne kvadratne intarzije, ko zna koliko njih, fasetirane u ko zna koliko nivoa na krajevima, koje se broje kao ukras. Izbroj te kvadrate, možda... Da te vidim kako se ponašaš prema ovim vratima kao prema dami, sine. Kvaka se okreće u smeru kazaljke na satu jednom rukom tako je i... Mislim da ćeš morati da povučeš jače, Džime. Možda čak jače od toga. Pusti mene... Tako moraš s njom, Džime. Pogledaj. Džime, ovde ja držim ovaj merkjuri montkler iz 1956. koji ti je toliko dobro poznat. Ovaj montkler je težak 3.900 funti, gore-dole. Ima osam cilindara i koso vetrobransko staklo i aerodinamične spojlerne, Džime, i dostiže maksimalnu brzinu na otvorenom putu od 95 milja na sat. Kad sam prvi put video ovaj montkler, prodavcu sam opisao nijansu njegove farbe kao crvenu boju zagrizene usne. Džime,

121

DOMETI

ovo je mašina. Uradiće ono za šta je napravljena i uradiće to savršeno, ali samo kad je stimuliše neko ko se potrudio da nauči sve njene trikove i spojeve, nje kao tela. Stimulator ovog automobila mora da poznaje taj automobil, Džime, da ga oseći, da bude unutar njega mnogo više nego tek u... u kabini. To je predmet, Džime, telo, ali nemoj da te prevari što samo tako leži tu, nem. *Reagovaće*. Ako mu se dâ šta traži. S promišljenom pažnjom. To je telo i reagovaće dobro podmazanim predenjem čim mu natočim neko pristojno gorivo i razmerkjuriće se 95 na sat samo za vozača koji tretira njegovo telo kao svoje, koji oseća to veliko čelično telo unutar kojeg sedi, koji mirno i neprijetno oseti bockavu plastičnu površinu menjača pored volana kad menja brzinu isto kao što oseća kožu i meso, mišiće i tetive i kosti omotane sivom paučinom nerava u krvlju hranjenoj šaci baš kao što oseća plastiku i metal i prirubnicu i zupce, klipove i gumu i poluge čilibarski-vatrenog montklera, kad promeni brzinu. Telesno crvena boja snažno zagrizene usne, sirena trubi na glatkim 80 plus na sat. Džime, nazdravimo našem poznavanju telâ. Vrhunskom tenisu na putu života. Ah. Oh.

Sine, imaš deset godina, a ovo su gadne vesti za nekog ko ima deset godina, čak i kad si toliko visok, gotovo 5'11 stopa, potencijalna hipofizna nakaza. Sine, ti si telo, sine. Onaj brzi mali naučno-čudesni um na koji je ona toliko ponosna i o kojem ne prestaje da blebeće: sine, to su samo neuralni spazmi, te misli u tvom umu su samo zvuk turiranja tvoje glave, a glava je ipak samo telo, Džime. Utuvi to sebi. Glava je telo. Džime, pridrži se za moja ramena da se spremiš za ove gadne vesti, u desetoj godini: ti si mašina telo predmet, Džime, ništa manje od ovog rutilnog montklera, ovog zamotanog creva ovde ili onih grabulja onde za ravnanje šljunka ispred kuće ili mili bože onog gadnog debelog pauka što se napinje u mreži tamo gore pored drške grabulja, vidiš ga? Vidiš ga? *Latrodectus mactans*, Džime. Udovica. Hvataj taj reket i graciozno i osetilno kreni tamo i ubij mi tu udovicu, mladi ser Džime. Hajde. Da zakuka. Samo udri. Bravo, momčino. Uzdravlje za deo zajedničke garaže bez paukova. Ah. Tela tela na sve strane. Teniska loptica je neprikosnoveno telo, mali. Dolazimo do ključnog dela onog što pokušavam da ti saopštim pre nego što izađemo i počnemo s aktivacijom tog tvog zastrašujućeg potencijala. Džime, teniska loptica je neprikosnoveno telo. Savršeno okrugla. Čak i distribucija mase. Ali prazna iznutra, potpuno, vakuum. Osetljiva na hir, spin, silu – iskorišćene dobro ili loše. U njoj se ogleda tvoj karakter. A sama je beskarakтерна. Čist potencijal. Pogledaj

lopticu. Dohvati jednu lopticu iz jeftine zelene korpe za već pune starih iskorišćenih loptica koje držim tamo pored propan-skog brenera i koristim da ponekad vežbam servis, Džimbo. Bravo, mali. Sad pogledaj tu lopticu. Stavi je na dlan. Odmeri je. Evo, ja ću... pokidati lopticu... otvoriti. Au. Vidiš? Nema ničeg unutra osim daška vazduha koji zaudara kao kakav pakao od gume. Prazna. Čist potencijal. Obrati pažnju da sam je pocepao po spoju. To je telo. Naučićes da se ponašas prema njoj s uvažavanjem, sine, neki će možda reći sa svojevrsnom ljubavlju, a ona će ti se otvoriti, slušati tvoje naredbe, biće ti uvek na raspolaganju kao nežna ljubavnica. Jedna stvar koju imaju zaista veliki igrači sa moćnim telima koji zasenjuju sve druge jeste pristup loptici koji se naziva, ne zaboravi ona vrata od garaže i roštilj – osećaj. Oseti lopticu. E to... To što radiš je igrački osećaj. A kako s lopticom tako moraš i s velikim mršavim pogurenim previsokim telom, ser Džimbo. Upravo sad predviđam. Vidim kako ćeš primeniti današnje lekcije na sebe kao fizičko telo. Nećeš više držati glavu u nivou grudi ispod zaobljenih pogurenih ramena. Neće više biti saplitanja. Neće više biti prejakog posezanja, polupanih tanjira, iskrivljenih abažura, pogurenih ramena i upalih grudi, neće se više najprostiji predmeti uvrtati i opirati u tvojim velikim mršavim šakama, dečko. Zamisli kako je biti ova loptica, Džime. Potpuna fizikalnost. Bez glave koja turira. Potpuna prisutnost. Apsolutni potencijal, leži potencijalno apsolutna na tvojoj krupnoj bleđoj tananoj ženskastoj šaci toliko mladoj da još nema nabore na zglobu palca. Moj palac ima nabore na zglobu, Džime, neko bi mogao reći da je kvrgav. Pogledaj ovaj palac ovde. Ali i dalje se ponašam prema njemu kao da je moj. Kako dolikuje. Hoćeš da potegneš malo ovoga, sine? Mislim da si spreman da potegneš ovo. Ne? Nein? Danas, prva lekcija tamo, postaješ, kako god da bude, Džime, čovek. Igrač. Telo u odnosu s drugim telima. Kormilar za krmom vlastitog plovila. Mašina u duhu, da se poslužim tom frazom. Ah. Monstruozno visoki desetogodišnjak s leptir-mašnom i debelim naočarima i građanin... Ovo pijem, ponekad, kad ne radim aktivno, da mi pomogne da prihvatim iste one bolne stvari koje mi je sad vreme da ti saopštim, sine. Džime. Jesi li spreman? Govorim ti ovo sad jer moraš da znaš šta ću ti reći ako želiš da budeš više od zamalo vrhunskog tenisera kakav znam da ćeš najzad postati vrlo uskoro. Budi pripravan. Sine, spremi se. Ovo je velič... Veličanstveno bolno. Možda samo da lizneš, hajde. Ova ploska je od srebra. Ponašaj se prema njoj kako dolikuje. Oseti njen oblik. Gotovo nežni dodir toplog srebra i futrolu od

103

DOMETI

teleće kože koja joj pokriva samo polovinu glatke zaobljene srebrne dužine. To je predmet koji nagrađuje pažljiv dodir. Osećaš li tu klizavu vrelinu? To je ulje s mojih prstiju. Moje ulje, Džime, iz mog tela. Ne moju šaku, sine, oseti tu plosku. Odmeri je. Upoznaj je. To je predmet. Posuda. To je ploska od dve pinte puna tečnosti boje čilibara. Zapravo je pre dopola puna, izgleda. Tako izgleda. Prema toj ploski se ophodi brižno kako i dolikuje. Nikad je nisam ispustio ili udario ili nabio. Iz nje se nikad nije prosula nijedna zalutala kap, nijedna *jedina* kap. Ponašam se prema njoj kao da ima osećanja. Kako dolikuje, kao da je telo. Odrvni čep. Drži kožnu futrolu desnom rukom, a dobrom levicom oseti oblik čepa i lagano ga uvrni na lozi. Sine... sine, moraćeš da spustiš šta je to to *Drugo izdanje Kolumbijinog vodiča za indekse prelamanja*, sine. Izgleda teško svakako. Da istegneš ligamente. Da sjebeš *pronator teres* i okolne ligamente pre nego što i počneš karijeru. Moraćeš da spustiš tu knjigu već jednom, mladi ser Džimbo, nikad ne pokušavaj da rukuješ s dva predmeta u isto vreme bez celih eona marljivog vežbanja i pažnje, brandovsko nepoš... I hej pa ne nemoj tek tako da bacaš tu knjigu, sine, nemoj tek tako tako samo da baciš veliki stari *Vodič za indekse na prašnjavi pod garaže* pa da se podigne pravi oblak prašine i da nam posive naše lepe bele sportske čarape i pre nego što izađemo na teren, dečače, *pobogu* upravo sam ti pet minuta objašnjavao da je ključna stvar ako hoćeš da budeš makar igrač s potencijalom da se ophodiš prema predmetima upravo s istom... pusti daj meni... da se knjige ne *bacaju* da zveče kao flaše u kontejneru već se *smeštaju*, rukovode, sa čulima na maksimumu, da osetiš ivice, onaj pritisak na samom kraju prstiju na obema rukama se savijaš u kolenima s knjigom, blagi vazdušasti potisak dok vazduh na prašnjavom podu... dok se vazduh iznad poda istiskuje u obliku nežnog kvadrata koji ne podiže prašinu. Taaakoooo. Ne tako. Razumeš me? Razumeš? Pa nemoj sad da si takav. Sine, nemoj da si takav, e sad. Nemoj sad da mi budeš preosetljiv, sine, kad ja samo pokušavam da ti pomognem. Sine, Džime, *mrzim* kad se ovako ponašaš. Brada ti propadne u tu leptir-mašnu kad ti ta velika izbačena donja usna tako zadrhti. Izgledaš kao da nemaš bradu, sine, i kao da imaš velika usta. I taj mukus što ti curi na donju usnu, to kako se cakli, nemoj, naprosto nemoj, odvratno je, sine, niko ne voli da bude odvratan drugima, moraš da naučiš da kontrolišeš tu vrstu preosetljivosti na teške istine, ovako nešto, *iskontroliši* se malo majku mu to je cela poenta zašto sam uzeo celo ovo jutro slobodno i nisam otišao na probe i ne jednu već dve ključne

hitne audicije što su mi za vratom da bih tebi mogao pokazati, planirao sam da ti dozvolim da pomeriš sedište unazad i dodirneš menjač i možda čak... možda čak i da voziš montkler, a sam bog zna da su ti noge dovoljno duge, je li tako Džimbo? Džime, hej, što ne bi vozio montkler? Što nas ne bi odvezao, počev od danas, do terena gde ćeš danas – pazi, gledaj, vidiš kako sam ga ja odvrnuo, čep, mekanim samim vrhovima svojih kvrgavih prstiju za koje bih voleo da su mirniji, ali kontrolišem se da bih iskontrolisao svoju ljutnju na tu bradu i usnu i slinu i kako ti se oči kose i beče kao kod kakvog malog mongoloida kad pretiš da ćeš zaplakati ali tek samim vršcima prstiju, pazi, najosetljivijim delovima, delovima podmazanim toplim uljem, zavojitim jagodicama, nervima i krvlju osećam njihovu pesmu puštam ih da se pruže... ispod samog vrha čepa tople srebrne ploske niz njegovu kupu koja se širi do mesta tamo do mesta gde se navoji oko izdignutog malog kružnog otvora kriju dok drugom toplom raspevanom rukom nežno stiskam kožnu kaniju tako da osetim kakva je cela ploska dok vodim... vodim čep po njegovim srebrnim navojima, čuješ ovo, prestani s tim i slušaj, čuješ ovo, to je zvuk navoja koji klize kroz dobro obrađene žlebove, s velikom pažnjom, glatka berberski precizna spirala, moja cela desna šaka sve do jagodica na prstima manje... manje odvrće, vidiš, a više vodi, ubeđuje, podseća telo srebrnog čepa zbog čega je napravljeno, zbog čega je obrađeno, srebrni čep zna, Džime, ja znam, ti znaš, svi smo ovo već doživeli, ostavi knjigu na miru, dečaće, neće ona nigde, dakle srebrni čep se odvaja sa toplih žlebastih usana otvora flaše samo uz jedno malo krc, čuješ li, gotovo nečujno cink, bez struganja i grebanja ili grubog brutalnog brandovskog struganja proisteklog iz pokušaja dominacije već jedno cink samo... nijansa, tako, ah, oh, kao kad čuješ uvek nepogrešivo *ponk* istinski udarene loptice, Džime, pa *podigni* je onda ako se bojiš malo prašine, Džime, *podigni* knjigu ako ćeš se zbog toga bečiti i ostati bez brade kunem ti se pobogu zašto se trudim trudim se i trudim samo sam hteo da ti pokažem roštilj garažu i da te pustim da voziš, možda, da osetiš montklerovo telo, da odvojim vreme da te pustim da nas odvezeš do terenâ da ubaciš montklerov menjač u ler i da osam cilindara bruji i zveči poput zdravog srca i da se točkovi savršeno poravnaju s ivičnjakom i da izvadim svoju staru dobru vernu korpu... korpu za veš s lopticama i reketu i peškire i plosku i moj *sine*, telo od mog tela, belo pogureno telo od mog tela koje je poželelo da se posveti kako ja upravo sad previđam teniskoj karijeri koja će ponovo postaviti njegovog

105

DOMETI

skršenog izmoždjenog matorog čaleta tačno na njegovo malo mesto, koji je želeo da možda makar jednom bude pravi dečak i nauči kako da igra i uživa i blesavi se i poigrava na neumoljivom suncu po kojem je ovaj grad tako jebeno poznat, da uživa dok može jer da li ti je majka rekla da se selimo? Da se konačno vraćamo u Kaliforniju ovog proleća? Selimo se, sine, oslušujem poslednji put ne bih li čuo poziv one celuloidne sirene, poslednji put dajem apsolutno sve od sebe kako to nalaže dužnost čoveka prema svom poslednjem talentu koji bleđi, Džime, napadamo ponovo veliku scenu prvi put pošto je rekla da će te roditi, Džime, krećemo na put, ka celuloidu, tako da reci adios onoj školi i onom lepršavom malom moljcu od nastavnika fizike i onim njegovim pogurenim bezbradim prijateljima što vitlaju logaritarima ne čekaj sad nisam hteo hteo sam želeo sam da ti kažem *sad*, unapred, tvoja majka i ja, da ti damo mnogo vremena da bi mogao da se prilagodiš ovog puta jer oh toliko si nepogrešivo jasno stavio do znanja da te je ova poslednja selidba u ovo naselje od kamp-prikolica uznemirila tako da, zar nisi, u kuću na točkovima sa hemijskim toaletom prišrafljenim da stoji na mestu i paučinom crnih udovica gde god pogledaš i prljavštinom koja pada po svemu kao ovde prašina umesto u smeštaj za klupsko osoblje iz kojeg sam nas odveo ili iz kuće koju nismo više mogli da priuštimo očigledno mojoj krivicom. Mojom krivicom. Mislim čija bi drugo mogla biti? Jesam li u pravu? Što smo preselili tvoje krupno mlohavo telo navodno bez odgovarajućeg upozorenja i što si plakao zbog one škole na Istoku i one crnkinje što radi u istraživačkoj biblioteci tamo s kosom dovde... ta gospođa s dignutim nosom što večito hoda na prstima moram ti reći da je izgledala toliko savršeno istočnotusonski potpuno samosvesno vanzemaljske snage karaktera preklinjala nas je da negujemo tvoj optičarski talenat za fiziku s podignutim nosom tako da si mogao videti šta je unutra i na prstima kao da joj je nešto vešto odozgo zabilo udicu između velikih raširenih nozdrva kao u mlađi i izvlačilo je naviše ka eteru mic po mic sto posto su one cipele bez štikle bile sasvim iznad poda do tog trena sine šta kažeš sine šta misliš... ne, nastavi, plači, ne suzdržavaj se, neću reći ni reč, sem da mi sve ređe smeta kad to radiš, samo ću te upozoriti, mislim da preteruješ sa suzama i tim... sve me manje dot... dotiče svaki put kad to radiš iako znamo obojica znamo zar ne jednostavno između nas dvojice znamo da to kod tvoje majke uvek pali, je l' tako, nikad ne omane, ona će ti uvek priviti tu veliku glavu sebi na rame tako da to izgleda opsceno, kad bi samo mogao da vidiš,

106

DUMETI

potapšaće te po leđima kao da čeka da podrigne nekakvo pogureno ogromno opsceno detence s leptir-mašnom koje je istegnulo *pronator teres* zbog knjige i plače, hoćeš li to raditi i kad porasteš? Hoće li biti ovakvih epizoda kad budeš odrastao čovek za sopstvenim kormilom? Građanin sveta koji te neće tapš-tapš-de-de? Hoće li ti se lice namrštit i podbuti kao sad kad budeš visok grotesknih šest i po stopa, šest šest plus kao tvoj deda dabogda trunuo u gumenom vakuumu pakla kad konačno odapne na desetoj rupi i s tvojim tupim izrazom lica i bez brade isto kao i on na krhkom mokrom slinavom napaćenom ramenu one jadne glupe strpljive žene jesam li ti rekao šta je uradio? Jesam li ti rekao šta je uradio? Bio sam tvojih godina Džime hajde uzmi plosku ne daj je ovamo, oh. Oh. Imao sam trinaest godina i počeo sam da igram dobro, ozbiljno, napunio sam dvanaest ili trinaest i već sam godinama igrao, a on me nijednom nije gledao, nijednom nije došao na teren gde sam igrao, da gleda, niti je makar jednom promenio ravnodušni izraz na širokom licu kad sam donosio kući trofeje osvajao sam trofeje niti je video u novinama DEČAK IZ TUSONA PROŠAO NA NACIONALNO JUNIORSKO PRVENSTVO nikad nije primetio da uopšte postojim kao što ja, ne kao što ja primećujem tebe, Džime, ne kao što ja gledam da se nagnem unazad, daleko više nego što mi prija da bih ti dao do znanja da te vidim prepoznajem svestan sam tebe kao tela zanima me šta se možda događa iza tog tupog izraza na širokom licu nagnutom iznad rukama napravljene prizme. Igra golf. Tvoj deda. Tvoj deka. Golf. Golfer. Da li se čuje prezir u mom glasu? Bilijar na velikom stolu, Džime. Bestelesna igra spazmičnog mlataranja i letećih busenčića. Pod navodnicima sport. Analni bes i karirane beretke. Ovde skoro da više ništa nema. Ovo je izgleda sve, sine. Šta kažeš da mi ovo odgodimo. Šta kažeš da ja prekratim muke ovom ćilibaru i da uđemo u kuću i kažemo njoj da ti opet nisu sve ovce na broju i da odlažemo tvoj prvi uvod u Igru do ovog vikenda i da ćemo ovog vikenda i da ćemo raditi ceo dan oba dana i da ću ti održati stvarno ekstenzivan intenzivan uvod u jednu po svemu sudeći budućnost bez granica. Intenzivna nežnost i briga o telu jednako je sjajan tenis, Džime. Radićemo oba dana i ubacićemo te naglavačke u vatru da se ceo zapališ. Samo je pet dolara. Termin na terenu. Za pišljivih sat vremena. Dnevno. Pet dolara dnevno. Ne obaziri se. Deset dolara ukupno za intenzivan vikend dok živimo u izvikanom kamperu i moramo da delimo garažu sa dva desotoa i nečim nalik modelu A na klocnama, a mom montkleru ne možemo da priuštimo ulje kakvo zaslužuje.

107

DOMETI

108

DOMETI

Nemoj tako da me gledaš. Šta su pare ili moje probe za celuloidne audicije zbog kojih se selimo 700 milja dalje, audicije koje bi mogle biti poslednji voz da se tvoj matori domogne života s imalo smisla, u poređenju s mojim sinom? Je l' tako? Je li tako? Dođi, mali. Hodi, hodi, hodi. Tako je. To je moj Dž. O. I. momak i dečak moj. To je moj klinac, u svom telu. Nikad nije došao, Džime. Nijednom. Da gleda. Majka nije propustila nijedan takmičarski meč, naravno. Majka me je gledala toliko puta da su njeni dolasci izgubili smisao. Postala je deo okoline. Takve su majke, kao što sam siguran da si i te kako svestan, je li tako? Je l' tako? Nijedan jedini put, mališa. Nijednom se nije dogegao onako poguren i mlohav i bacio onu veliku grotesknu čak i u podne dugu senku preko ijednog terena na kojem sam nastupao. Sve dok jednog dana nije došao, jednom. Iznenada, jednom, bez najave ili upozorenja je... došao. Ah. Oh. Čuo sam ga kako dolazi mnogo pre nego što je dospeo u vidno polje. Senka mu je bila duga, Džime. Bio je to neki manji lokalni turnir. Neko rano kolo lokalnog takmičenja bez velikog značaja na širem planu. Igrao sam protiv nekog lokalnog fícfirića, od onih s dobrom opremom u ispeglanoj belojoj odeći što idu na časove u rekreativni klub, a i dalje ne znaju da igraju, čak, bez obzira na svu podršku. Videćeš da često moraš da izguraš s takvim protivnicima u prvih nekoliko kola. Taj drečavi zlosrećni tupson od deteta bio je klijenta očevog sin... sin jednog od klijenata mog oca. Pa je on došao zbog klijenta, da odglumi očinsku brigu. Nosio je šešir i kaput i kravatu na vrućini od 95°. Taj klijent. Ne mogu da mu se setim imena. Likom je pomalo podsećao na psa, sećam se, što je i njegov klinac s druge strane mreže bio nasleđio. Moj otac se nije ni znojio. Odrastao sam s njim u ovom gradu i nikad ga u životu nisam video da se znoji, Džime. Sećam se da je nosio tvrdi slamnati šešir i onu neku sitno kariranu uniformu koju su poslovni ljudi morali da nose vikendom onomad. Sedeli su u kolebljivoj senci zakrčljale palme, one vrste palme što vrvi od crnih udovica, u krošnji, koje se spuštaju bez upozorenja, koje skrivene leže i vrebaju na podnevnoj vrućini. Sedeli su na ćebetu koje je donela moja majka – moja majka, pokojna, i taj klijent. Otac je stajao podalje, ponekad u lelujavoj senci, ponekad ne, s dugom filter cigaretom. Duge filter cigarete su već bile ušle u modu. Nikad nije sedeo na zemlji. Na američkom Jugozapadu nije. On je bio čovek koji je gajio razumljivo poštovanje prema paukovima. I nikad na zemlji ispod palme. Znao je da je groteskno previsok i nezgrapnan da žurno ustane ili se prevrne i poviče sklanjaj se s puta žurno u slučaju da

pauci padnu odozgo. Znalo se da oni vole da se spuste s drveća u kojem se kriju, tokom dana, znaš. Spuste se na tebe ako sediš na zemlji u hladu. Nije on bio budala, ta bitanga. Igrač golfa. Svi su gledali. Igrao sam na prvom terenu. Taj park više ne postoji, Džime. Automobili se danas parkiraju na te nekadašnje hrapave zelene betonske terene, što su treperili od jare. Bili su tamo, gledali, pogledom su pratili igru levo-desno poput brisača na autu kao što ljudi inače gledaju kvalitetan tenis. A jesam li bio nervozan, mladi ser Dž. O. I.? Zato što je jedan jedini Lični stajao u svom vaskolikom drvenom sjaju, gledao, čas na suncu, čas van njega, bezizražajnog lica? Nisam. Jesam u telu. Moje telo i ja smo bili jedno. Moj drveni wilson iz štosu drvenih wilsona u svojim trapezoidnim presama bio je svesni izraz moje ruke i imao sam osećaj da peva, kao i moja ruka, i bili su puni života, moja dobro naoružana šaka bila je sekretarica mog uma, gipka i poslušna i *senza errori*, jer poznavao sam sebe kao telo i bio sam u potpunosti unutar svog malog dečjeg tela na tom terenu, Džime, bio sam u svojoj krupnoj desnoj ruci i nenačetim nogama, bezbedno smešten, trčao sam tamo-amo, glava mi je damarala kao srce, znoj mi je orosio svaki ud, trčao sam kao neka životinja s južnoafričkih pašnjaka, skakao, poigravao se, upućivao udarce s maksimalnom ekonomičnošću i minimalnim naporom, motrio na lopticu i oba ugla, bio sam dva, tri, nekoliko udaraca ispred i sebe i zlosrećnog klinca psolikog klijenta, prašio sam po tetošenom dupetu tog fićfirića. Pokolj. Prizor iz prirode u najsirovijem vidu, Džime. Trebalo je da budeš tamo. Taj klinac se neprestano presamićivao da povrati dah. Moje lagano ekonomično poigravanje bilo je u oštroj suprotnosti s teškim grčevitim korakom kojim je bio primoran da gazi i jurca. Njegova bela majica od trikotaže i markirani šorc toliko su se natopili znojem da se videlo kako mu se kaiševi suspenzora usecaju u mlitavo dupe po kojem sam ga prašio. Nosio je onaj ženskasti beli štitnik za sunce oko glave kakav nose pedesetdvo godišnje žene u rekreativnim klubovima i gospodskim odmaralištima po Jugozapadu. Bio sam, jednom rečju, okretan, promišljen, video sam unapred. Prinudio sam ga da teškim korakom gazi i posrće i jurca. Želeo sam da ga ponizim. Klijentovo izduženo oštro lice se oklembesilo. Mom ocu se lice nije videlo, nakratko bi bilo u senci, a potom osvetljeno u lelujavoj senci palmine krošnje u kojoj je dopola stajao, ali obavijeno dimom iz dugih filter cigareta koje je voleo, s dugim plastičnim muštiklama s filterom, požutelim pri dnu, u želji da imitira predsednika, kao što su dvorjani nekad frfljali pred kraljem... pod velom senke, a onda

109

DOMETI

duvanskog dima. Klijent nije dovoljno poznao igru da čuti. Mislio je da je na bezbolu ili tako nečemu. Klijentov glas se pronosio. Naš prvi teren bio je tačno pored drveta ispod kojeg su sedeli. Klijentove noge su se pružale pred njima i štrčale iz špicaste zvezde palmine senke. Na pantalone mu je padala rešetkasta senka ograde upravo iza koje smo igrali njegov sin i ja. Pio je limunadu koju je majka ponela meni. Sveže napravljenu. Rekao je da sam dobar. Očev klijent je to rekao. Na onaj naglašeni način zbog kojeg su se njegove reči pronele. Znaš, sine? Boga mu poljubim Inkandenza stari lafe ala je ovaj tvoj momčić dobar. Zatvoreni navodnici. Čuo sam ga kako to govori dok sam trčao i šibao i poigravao se. I čuo sam visokog skota kako odgovara, nakon duge pauze tokom koje je vazduh celog sveta lebdeo iznad nas kao da ga je neko podigao i ostavio ga gore da se njiše. Dok sam stajao na osnovnoj liniji, ili je koraćao nazad na osnovnu liniju, da ili serviram ili primim servis, jedno od to dvoje, čuo sam klijenta. Glas mu se proneo do terena. A onda sam kasnije čuo očev odgovor, dabogda istrunuo u zelenom i praznom paklu. Čuo sam šta... šta je odgovorio, sinko. Ali ne dok nisam pao. Insistiram na ovome, Džime. Ne dok nisam počeo da padam. Zatekao sam se usred pokušaja da stignem lopticu daleko van domašaja svakog smrtnika, jedan redak naslepo uhvaćeni dropšot preterano paženog tupsona s druge strane mreže. Poen koji sam i te kako mogao da priuštim sebi da prepustim. Ali ja tako ne... tako ne igraju pravi igrači. S poštovanjem i primerenim trudom i brigom za svaki poen. Želiš da budeš veliki igrač, gotovo veliki, moraš da daš sve od sebe za svaku loptu. I preko toga. Ništa ne prepuštaš. Čak ni tupsonima. Igraš do svojih granica i onda predeš te granice i osvrneš se na nekadašnje granice i mahneš im maramicom, dok se ukrcavaš. Upadaš u stanje transa. Osećaš spojeve i ivice svega. Teren postaje... krajnje jedinstveno mesto za bivstvovanje. Sve će ti učiniti. Neće dozvoliti da ti išta izleti iz tela. Predmeti se kreću kako su napravljeni da se kreću, na najblaži najlakši dodir. Kliziš u jasan tok kretanja napred-nazad, praviš delikatne X-ove i L-ove po gruboj hrapavoj svetlozelenoj betonskoj podlozi, znoj ti je iste temperature kao i koža, igraš s takvom lakoćom i potpuno rasterećeno i i i opijenom koncentracijom da čak i ne zastaješ da razmisliš da li treba da ideš na svaku loptu. Gotovo da nisi svestan da to radiš. Tvoje telo radi za tebe i teren, a Igra radi za tvoje telo. Ti se gotovo ništa ne pitaš. Magija, dečaće. Ništa ne može prineti tome, kad ide kako treba. Predviđam to. Činjenice i brojevi i zakrivljeno staklo i te knjige pune mračnih

stranica od kojih se laktovi naprežu izgledaće monotono kad se uporede. Statično. Mrtvo i belo i monotono. One ne mogu ni da... To ti je kao ples, Džime. Poenta je da sam gajio preveliko poštovanje prema telu da bih se sapleo i pao sam od sebe, na terenu. A druga poenta je da sam počeo da padam unapred čak i pre nego što sam čuo njegov odgovor, dok je stajao tamo: Jeste, Ali Nikad Neće Biti Veliki Igrač. Uopšte uzev, nisam pao zbog njegovih reči. Odvratni protivnik je bio uputio lopticu tik jedva preko preniske mreže u gradskom parku, puka slučajnost, greškom uhvaćeni dropšot, koju bi neko drugi na nekom drugom terenu u nekom drugom ranom kolu sprdnje od turnira pustio, prepustio priuštivo, ne bi pokušao da maše maramicom s broda što ga nosi preko vlastitih granica. Ne bi očajnički jurio napred ka mreži na svih osam nenačetih cilindara da pokuša da uhvati vražju lopticu posle prvog odskoka. Džime, ali svako može da se oklizne. Ne znam na šta sam se okliznuo, sine. Svi su znali da su krošnje palmi duž cele ograde kraj terenâ krcate paukovima. Silazili su noću niz niti paučine, okruglasti, savitljivi. Mislim da sam stao na okruglastu udovicu punu sluzi i okliznuo se, Džime, na pauka, na mahnitog samotnog pauka koji se spustio niz svoju nit u senku, mlitav i gmizav, ili koji je samoubilački skočio s palminog lista baš iznad terena, verovatno ispustivši tihi mlitavi ogavni zvuk kad je doskočio, gmižući na svojim gmizalj-kama, trepteći groteskno na vreloj svetlosti koju je mrzeo, da sam stao na njega dok sam grabio napred i ubio ga i okliznuo se na fleku koja je ostala od tog velikog gadnog pauka. Vidiš ove ožiljke? Kvrgrave i hrapave, kao da mi je nešto potrgalo kolena na rođenom telu isto onako kako bi pognuti Brando otvorio pismo zubima i pustio kovertu da padne na pod sva mokra i poderana i iscepana? Sve palme duž ograde bile su bolesne, trulile su, bila je godina 1933. leta gospodnjeg, epidemija velikog Bizbi truljenja palmi, u celoj državi, i palme su ostajale bez lišća i lišće se sušilo i poprimalo boju onih zaista starih maslina u onim starim uskim teglama duboko u frižideru i lučilo nekakav gadan pomalo gnojast i gladak iscedak i ponekad najednom padalo s drveća lelujući se u vazduhu poput papirnih mačeva celuloidnih pirata. Bože ala mrzim to lišće, Džime. Mislim da je možda bio dnevni *latrodectus* ili nekakav gnoj iz lista. Vetar je oduvao ljigavi gnoj s palmovog lišća pod paučinom na teren, može biti, u blizini mreže. Kako bilo. Nešto otrovno i inficirano, u svakom slučaju, neočekivano i masno. Dovoljan je samo jedan tren, razmišljaš, Džime, telo te izda i tras, na koljenima si, kliziš po terenu hrapavom kao šmirgla. Nije tako, sine.

Nekad sam imao još jednu ovakvu plosku, manju, još zgodniju srebrnu plosku, u pretincu svog montklera. Tvoja verna majka joj je nešto uradila. Nas dvoje nikad nismo razgovarali na tu temu. Nije tako. Bilo je to *strano* telo, ili supstanca, ne moje telo, a ako je iko išta izdao tog dana da ti kažem sinko mali dečko onda sam to nekako uradio *ja*, Džimeru, ja sam vrlo verovatno izdao ono lepo mlado gipko preplanulo nepogrbljeno telo, ja sam se vrlo verovatno ukrutio, postao suviše svestan, nemaran prema njemu, dok sam slušao šta će moj otac, koga sam poštovao, *poštovao* sam tog čoveka, Džime, koliko je to samo bolesno, znao sam da je tu, bio sam svestan njegovog tupog lica i duge senke filter cigarete, poznavao sam ga, Džime. Bilo je drugačije kad sam odrastao, Džime. Mrzim... Bože mrzim kad moram da kažem ovako nešto, ovaj usrani kliše, bilo je drugačije kad sam bio mlad, ovu vrstu klišea kojom su očevi onomad gnjavili, pod pretpostavkom da je uopšte išta rekao. Ali bilo je. Drugačije. Naša deca, deca moje generacije, ona... evo vi, ova postBrando ekipa, vi novi klinci ne možete da nas volite ili da nas ne volite ili da nas poštujuete ili ne kao ljudska bića, Džime. Svoje roditelje. Ne, čekaj, ne moraš da se praviš da se ne slažeš, ne moraš, ne moraš da kažeš to, Džime. Jer znam. Mogao sam to da predvidim kad sam gledao Branda i Dina i ostale, i znam, tako da nemoj da frfljaš. Ne optužujem nikoga tvog uzrasta, dečkonjo. Vi roditelje vidite kao prijatne ili neprijatne ili srećne ili nesrećne ili pijane ili trezne ili velike ili zamalo velike ili propale kao što vidite da je sto četvrtast ili montkler crven kao usne. Današnji klinci... vi današnji klinci nekako ne znate kako da osećate, a kamoli da volite, poštovanje da ne spominjem. Mi smo samo tela za vas. Mi smo vama samo tela i ramena i kolena puna ožiljaka i veliki stomaci i prazni novčanici i ploske. Neću da kažem nekakav kliše kao što je uzimate nas zdravo za gotovo koliko želim da kažem da ne možete... ni zamisliti da nas nema. Toliko smo prisutni da je to izgubilo smisao. Mi smo okolina. Inventar sveta. Džime, ja sam mogao zamisliti da tog čoveka nema. Džime, kažem ti ti ne možeš zamisliti da mene nema. Ja sam kriv, Džime, toliko sam kod kuće, vučem se unaokolo, rasturenih kolena, gojazan, pod Uticajem, podrigujem, nisam vitak, topim se od znoja u onoj rerni od kampera, podrigujem, prdim, razočaran, bedan, prevrćem lampe, prejako posežem. Strah me je da svom poslednjem talentu podarim udarac koji je zaslužio. Talenat je sam po sebi očekivanje, Džime: ili ga ostvariš ili ti on mahne maramicom, dok zauvek ne staje u daljini. Iskoristi ga ili ćeš ga izgubiti, umeo je da kaže

preko novina. Ja se... ja se samo bojim da ću imati nadgrobni spomenik na kojem piše OVDE POČIVA STARAC KOJI JE MNOGO OBEĆAVAO. To je... potencijal može biti gori nego da ga nemaš, Džime. Onda i nema talenta da ga tračiš, ležeći okolo i ločući jer nemam muda da... bože toliko mi je toliko mi je žao. Džime. Ne zaslužuješ da me vidiš ovakvog. Tako se bojim, Džime. Tako se bojim da ću umreti a da me niko nikad neće zapravo videti. Možeš li da me razumeš? Jesi li dovoljno veliki mršavi prerano pogureni mladić s naočarima, iako je život još pred tobom, da razumeš? Da li vidiš da sam davao sve od sebe? Da sam bio unutra, tamo na onoj vrućini, slušao, premrežen nervima. Sopstvo koje dotiče sve ivice, sećam se da je rekla. Osetio sam to onako kako se plašim da ti i tvoja generacija nikad nećete, sine. Manje je bilo nalik padu, a više kao da su me ispalili iz nečega, tako ga se sećam. Nije se nije se odigralo kao usporen snimak. U jednom trenutku bio sam u punom i predivnom trku ka loptici, u sledećem trenutku ruke su mi bile iza leđa i ničeg nije bilo pod nogama kao da me je neko gurnuo niz stepenice. Grub munjevit potisak tačno u leđa i moje telo koje obećava sa svojim mrežama nerava što su pulsirali i goreli obrelo se u pravom letu kroz vazduh i prizemljilo se na kolena ova ploska je prazna tačno na kolena iz sve težine i inercija na onoj vreloj površini hrapavoj kao šmirgla sateran tačno u onaj položaj parodične imitacije kontemplativne molitve, klizio sam napred. Koža a onda meso i kost ostavili su zajedničke tragove smeđe crvene sive bele nalik tragovima guma od telesnog tkiva koji su se pružali od servis-linije do mreže. Proklizao sam na uzavrelim kolenima, projurio pored skakutave loptice prema mreži koja me je zaustavila. Koja nas je zaustavila. Reket mi se zavrteo kao vetrenjača Džime a ruke bez reketa klizile su ispred mene Džime u stavu posramljenog monaha potpuno predatog molitvi. Zapalo mi je da čujem oca kako naglašava da moje telesno postojanje nije čak ni potencijalno veliko u tom trenutku kad sam zauvek uništio kolena, Džime, tako da čak godinama kasnije na studijama nisam imao priliku da mahnem maramicom ničemu daljem od zamalo i gotovo veliki i „bio bi veliki da“, a kasnije nisam mogao ni da se nadam audiciji za filmove na plaži u kupaćim gaćama i s briljantinom na kojima ona zmija Avalon zgrće pare. Ne tvrdim da ta presuda i sudbonosni pad imaju... da su imali veze, Džime. Svako se može okliznuti na terenu. Dovoljan je tren pogrešno usmerenog poštovanja. Sine, nije se samo očinski glas proneo. Moja majka je povikala. Taj trenutak je bio božanski. Shvatio sam šta znači biti telo, Džime, samo meso

omotano nekakvom tanušnom najlonskom čarapom, sine, kad sam pao ničice i proklizao ka razapetoj mreži, lično sam video sebe, kadar po kadar, pocepanog. Možda ću morati da podri-gnem, rigam, sine, sine, kažem šta sam shvatio, sine, moja... moja ljubavi, prekasno, kad sam ostavio meso svojih kolena iza sebe, proklizao, završio u molitvenom položaju na otkrivenim kostima kolena i prstima bez reketa zakačenim za očice u mre-ži, iza koje je, mreže, šonjavi fićfirić već bio ispustio svoj skupi dejvis reket sa žicama od goveđih creva i trčao ka meni s isko-šenim štitnikom za sunce zarivši lice u šake. Otac i klijent zbog kojeg je došao da se pokaže odvucli su me uspravljenog do hlada inficirane palme gde je ona kleknula na karirano ćebe za plažu grizući vrh pesnice, Džime, a ja sam osetio božanstvo fi-zičkog tog dana, tek malo nešto stariji od tebe sad, Džime, pati-ke su se punile krvlju, držala su me ispod miške dva tela velika kao tvoje i odvukla s javnog terena s dve dodatne linije. Taj dan je ključni, taj dan je centralni, božanski, kad dobiješ priliku i da čuješ i da osetiš svoju sudbinu u istom trenutku, Džime. Dobio sam priliku da primetim ono što si ti sigurno primetio još dav-
no, znam, znam da si video kako me donose kući ponekad, kako me vuku preko praga, pod što bi se reklo Uticajem, sine, kad mi taksisti pomognu noću, video sam tvoju dugu senku koju je bacalo groteskno svetlo navrh stepeništa u kući čiju kupovinu sam pomogao, dečaće – kako i pijane i osakaćene odvlače iz arene kao Hrista bez ijedne koske, po čovek ispod miške, noge se vuku, oči gledaju u etar.

(odlomak iz romana *Beskrajna lakrdija*
koji će objaviti izdavačka kuća Kontrast)

Preveo s engleskog Igor Cvijanović

NAPOMENA PREVODIOCA: U prevodu *Beskrajne lakrdije* su u najve-ćoj mogućoj meri poštovane Volasove jezičke osobenosti i sloboda izražavanja koja podrazumeva različite vrste nepravilnosti i neobičnu interpunkciju koja odstupa od uobičajenog engleskog pravopisa.

tendi

Dok nije napunila sedam godina, živela je u staroj, neo-malterisanoj kući kraj napuštenog puta koji je vodio iz Trjunion parka. Otac joj je pružao veoma malo pažnje, a majka joj je bila umrla. Otac je sve vreme pričao i razmišljao samo o religiji. Proglasio je sebe agnostikom i bio toliko obuzet idejom uništavanja ideje o Bogu koju su njegove komšije uvrtele sebi u glavu, da nikada nije video božju manifestaciju u malom detetu koje je, poluzaboravljeno, živelo od povremene darežljivosti rođaka njene pokojne majke.

Jedan stranac je došao u Vajnsburg i video u detetu ono što otac nije bio u stanju da vidi. Bio je visok, crvenokos mladić koji je bezmalo uvek bio pijan. Ponekad bi sedeo na stolici ispred „Nju Vilard hausa“ sa Tomom Hardijem, devojčicinim ocem. Dok je Tom pričao o tome kako Bog sigurno ne postoji, stranac se smešio i namigivao posmatračima. On i Tom su postali prijatelji i mnogo vremena su provodili zajedno.

Stranac je bio sin bogatog trgovca iz Klivlenda i u Vajnsburg je došao sa konkretnom misijom. Hteo je da se izleči od pića i mislio je da će time što će pobeći iz gradskog okruženja i živeti u ruralnoj zajednici imati veće šanse u borbi sa apetitom koji ga je uništavao.

Njegov boravak u Vajnsburgu nije bio uspešan. Dosada dugih sati odvela ga je u opijanje gore nego ikada. Ali jeste uspeo u nečemu. Ćerci Toma Harda dao je ime bogato značenjem.

Jedne večeri, dok se oporavljao od poduzeg pijančenja, stranac je teturajući se hodao glavnom gradskom ulicom. Tom Hard je sedeo u stolici pred „Nju Vilard hausom“ sa svojom ćerkom, detetom od pet godina, koja mu je sedela na kolenima. Pored njega, na pločniku, sedeo je i mladi Džordž Vilard. Stranac se strovalio u stolicu kraj njih. Telo mu se treslo i kada je pokušao da govori glas mu je podrhtavao.

Bilo je pozno veče i tama je prekrila grad i prugu koja se prostirala u podnožju male uzbrdice pred hotelom. Negde u

daljini, iz pravca zapada, prolomio se dugačak pisak putničkog voza. Pas koji je spavao kraj šina ustao je i zalajao. Stranac je počeo da brblja, pa je izrekao svoje proročanstvo o detetu koje se nalazilo u naručju agnostika.

„Došao sam ovamo da prekinem da pijem”, reče, a suze mu potekoše niz obraze. Nije gledao u Toma Hardu, već se nagnuo napred i piljio u tamu kao da ima priviđenje. „Pobegao sam na selo da se izlečim, ali nisam se izlečio. Postoji razlog za to.” Okrenuo se da pogleda dete koje je sedelo na očevom kolenu i vratio natrag pogled.

Stranac je dodirnuo ruku Toma Hardu. „Nije piće jedina stvar o kojoj sam ovisan”, reče. „Postoji još nešto. Ja sam zaljubljenik koji još nije našao nešto što bi voleo. To je velika stvar, ako je razumeš dovoljno da znaš na šta mislim. To, vidiš, čini moje samouništenje neizbežnim. Malo je onih koji to razumeju.”

Stranac se učutao i kao da ga je preplavila tuga, ali naredni pisak putničkog voza ga je prenuo. „Još nisam izgubio veru. Tvrdim to. Samo što sam se našao na mestu gde moja vera ne može da se ostvari”, reče promuklo. Oštro je pogledao dete i počeo da se obraća njoj, ne obazirući se više na oca. „Dolazi jedna žena”, reče, a glas mu je sada postao jasan i neposredan. „Propustio sam je, vidiš. Nije došla u moje vreme. Možda mi je sudbina da budem u njenom prisustvu samo jednom, jedne ovakve večeri, kada sam se dokosurio pićem, a ona je tek dete.”

Strančeva ramena su jako drhtala, a kada je pokušao da smota cigaretu, papirić za duvan mu je ispao iz prstiju koji su se tresli. Razljutio se i počeo da govori prekorno. „Oni misle da je lako biti žena, biti voljen, ali ja znam bolje”, izjavio je. „Možda od svih muškaraca, jedino ja razumem.”

Pogled mu je još jednom odlutao ka mračnoj ulici. „Ja znam za nju, iako nam se putevi nikada nisu ukrstili”, reče meko. „Znam za njene borbe i njene poraze. Baš zbog tih njenih poraza ona mi je tako ljupka. Iz tih njenih poraza rodila se nova vrednost u toj ženi. Smislio sam joj ime. Nazvao sam je Tendi. Izmislio sam ga dok sam još bio iskreni sanjar, pre nego što mi je telo propalo. Ta vrednost podrazumeva snagu da budeš voljen. To je nešto što muškarcima treba od žena i što im one ne pružaju.”

Stranac je ustao i okrenuo se prema Tomu Hardu. Telo mu se njihalo napred-nazad i činilo se da će se svakog trenutka srušiti, ali umesto toga pao je na kolena, tu na pločniku, i prineo devojčicine ručice svojim pijanim usnama. Ekstatično ih je ljubio. „Mala, budi Tendi”, molio ju je. „Usudi se da budeš jaka i

hrabra. To je pravi put. Upusti se u šta god želiš. Budi dovoljno hrabra da dopustiš da budeš voljena. Budi nešto više od muškarca ili žene. Budi Tendi.”

Stranac je zatim ustao i oteturao se niz ulicu. Dan-dva kasnije ukrcao se na voz i vratio kući u Klivlend. Jedne letnje večeri, nakon onog razgovora ispred hotela, Tom Hard je odveo devojčicu u kuću njenih rođaka, koji su je pozvali da prespava kod njih. Dok su išli po mraku pod drvećem, zaboravio je na brbljavi glas stranca i mozak mu se vratio smišljanju argumenata za uništavanje čovečije vere u Boga. Izgovorio je ćerkino ime, ali ona je zaplakala.

„Neću da me tako zovu”, izjavila je. „Hoću da se zovem Tendi. Tendi Hard.” Dete je tako gorko plakalo da se Tom Hard sažalio i pokušao da je uteši. „Hajde, budi dobra”, reče odsečno, ali ona nije htela da se smiri. Sa dečjom strašću se prepustila jadikovanju, a glas joj je prekidao večernju mimoću ulice. „Hoću da budem Tendi. Hoću da budem Tendi. Hoću da budem Tendi Hard”, vikala je, vrteći glavom i jecajući, kao da njena detinja snaga nije mogla da se nosi sa vizijom reči koju joj je ostavio pijanac.

(priča iz zbirke *Vajnsburg, Ohajo*
koju će objaviti izdavačka kuća Kontrast)

Preveo s engleskog Danilo Lučić

117

DOMETI

sinkope

Bil Evans, *My Foolish heart* s ploče *Jazz 'Round Midnight*, oni prsti što lete iznad dirki, onaj izraz na licu, ne mislim na Bila nego na Borisa, lirizam koji se kroz jagodice njegovih prstiju pretače u ritam vazduha. Majka pored mene, tik do mene, eh, kad bi me jednom pustila na miru, maliciozni anđeo čuvar, sve ono zamešateljstvo. Lalalalala lalala lalala, maestralan si, Bile, stvarno, pričao mi je Boris o tebi, on mi je otkrio ovaj svet, tročetvrtinski takt, u kojem dišem, hodam i živim, od dana kad sam ga upoznala, Borisa, da, Boris mi je pokazao kako se sinkopira život, kako da živiš samo ono što vredi, drugo se lasno da zaobići.

Kad mi je prvi put dotakao prste zaslepela me je slonovača dirki, na tren sam izgubila kontakt sa svim što me okružuje, kad smo bili kod drugog dodira, to sam već očekivala, bila sam nekako spremna, o trećem dodiru sam prestala da sviram, samo sam sedela za klavirom. To je, dakle, to, rekla sam sebi, preludijum za poljubac. Uhvatio me je za ruku i povukao u svoj svet, tako je počeo taj ljudi džezzz, bože blagi, taj ljudi svet, vrtoglavica ritmova i poljubaca i vrele kože. Erol Garner, *Easy to Love*. Počele su naše noćne šetnje, Kit Džeret je kročio s nama tri metra iznad zemlje, tamo negde iznad duge, *Over the Rainbow*, obasjan mesečinom, Čik Koriya se kikotao iza oblaka pitajući se: koliko je dubok vaš okean, diskretnosti radi Dejv Brubek skida naočare i briše ih majicom da zamuti pogled na zbivanja oko sebe, dešavalo se da vascela noćuralna vasseljena, mesec i kontrabas, celo celcato sazvežđe pleše s nama u bezdanoj noći.

Preskakali smo bele dane, kristalnih nije bilo, prekrivao ih je zanos, prespavali bismo ih umorni od euforije. Kad se zaljubiš s osamnaest, nema ti druge. Ljubljana beše prelepa. Ljubljana bluz.

*

Kad se neko u osamnaestoj zaljubi u nekog s dvadeset pet, nema druge. Nema tu pomoći, ni ubeđivanje, ni razgovor, ni objašnjavanje, ni preklinjanje, ništa ne pomaže. Ponajmanje

118

DOMETI

argumenti. Prve sumnje da se zaljubila javile su mi se kad je neočekivano živo počela da se interesuje za džez ploče. Ko ti je ovaj, ne poznajem ovog pijanistu, je l' tata kupio ovu ploču? Tek posle mi je prošlo kroz glavu da je pomenula novog učitelja klavira iz muzičke škole, pomislila sam da to može biti njegov uticaj. I da je, verovatno, ili mlađi ili čovek mojih godina, koji ne zanosi mlade isključivo klasikom i dodekafonskim modernistima. Pitala sam je za ime novog učitelja. Boris, rekla je, navela je samo ime, a kako je to često ime, nisam reagovala.

Kad je preminuo njen otac, moj muž, što se poklopilo sa smrću stare i grčevitim rođenjem nove države, počele smo više da pričamo, međutim, sad opet priča sa mnom samo koliko je neophodno, verovatno su razlog njene lude godine. Ma pustiće je to; ako se prisetim sebe u tim godinama, bila sam još gora. Prepirke bi počele kad se noću ne bi vratila kući, kad bi došla ujutru i sva iscrpljena se uvlačila u krevet, svetlosnim godinama udaljena od mene, moja nekadašnja sijamska bliznakinja. A sad kao da pritisak na daljinski zalud odašilje signale kroz naša tela. Mrtva zona dometa. Nismo bile već ženski pol dvojine, „bile“ iz našeg *Classy Pair à la Kaunt Bejzi* postao je „bili“ muško-ženskog para. A ja Petručijanijev *Solo Live*.

*

Epistrophy, Telonijus Mank, hiljadu devetsto šezdeset četrta, Boris je tad imao devet godina, to su bila vremena, ma ne-moj mi reći, tad si morao najpre da se razbiješ na hiljadu delova da bi se potom sastavio. Lep je Boris i sad, Boris je tamnokos, na obodu čela njegova kosa počinje da se razređuje, on je bar nešto doživeo, mada u detinjstvu, čak i kao dete uhvatiš nešto od tog plišanog i buntovnog duha vremena, danas su vremena nekako metalna. Dok ga gledam iz trećeg reda u parteru i pratim njegove prste koliko mi to pogled dopušta, pomišljam da ničeg od toga nije ostalo, dok gledam to, razumete, mislim onaj izraz lica identičan zanosu tokom poljupca, pritvorene oči, blažen osmeh, izraz koji sam obožavala, koji je u meni budio strašnu ljubomoru, jer sam imala osećaj da sam izopštena iz njegovog užitka.

*

Oskar Piterson *You Look Good To Me*, dobro izgledaš, katkad je dovoljna ta rečenica da se šiparice već smrznju. Sigurno joj je rekao nešto tog tipa, s primesom one njegove ironije prema svetu, višom od uzvišenosti, nadmenosti i užitka.

Kao meni trideset godina ranije. Htela sam da me uzme na svoju stranu, da mogu i sama, cereći se, neranjiva, da gledam s visine na bedno tavorenje smrtnika. Iznad te ironije ionako stoji još nešto, džez, koji sam nosi ironiju u sebi. Zavidela sam mu na slobodi izbora, na slobodi koja ga postavlja iznad svih stvari.

Ironija, to si ti, *All The Things You Are*, Erol Garner, ironija, ta reč se smestila na mesto koje joj pripada, na prazno mesto u rečniku koje ju je čekalo, onako kako svaku reč čeka prostor rezervisan za nju, na njeno umeštanje u rečnik koji usvajamo kao deca da bismo kasnije dopunili još nekoliko preostalih rupa u vokabularnom mozaiiku naših ikonografija. Naspram reči ironija smestila se reč ganutost i, za razliku od prve, ona nije obešnjački mahala nogama; srećan je ko može da bira.

Ironija živne naveče, tad stupa njeno godišnje doba, ujutru te budi trezvenost, svesna si da moraš da glumiš majku, ovako mrsku kakva sam, inače će se svet tvoje kćeri raspasti na paramparčad. A onda je pitaš vodiš li ti računa o zaštiti, postavila sam joj to pitanje dok je nervozno tražila neki *greatist hits*, ne sećam se već od koga, činilo mi se da neću izdržati breme namenjeno ramenima oba roditelja. Gde si, Ljubo, gde si, pucam po šavovima. Moram da budem jaka a ne mogu, ništa više ne bih želela od toga da sam voljena mati tinejdžerke, koja nikad ne bi morala svojoj kćeri da zameri bilo šta. Volela bih da sve teče mirno i bez zapleta. Volela bih da je moja ćerka pametna kao što je bila kad je imala deset godina, ali jasno mi je da se zid nekog od osamnaest godina ne može probiti. Zalupila mi je vrata pred nosom i nedugo zatim iz njene sobe se začulo pucketanje ploče i brundanje kontrabasa, Čarli Mingus, *Self-Portrait in Three Colors*, u crvenoj kao ljubav, crnoj kao tuga, zelenoj kao spoznaja ljutnje i zavisti.

*

Svet je promenio boje, oblike i mirise, sve je mirisalo na njega, sve je govorilo njegovim glasom, nemate pojma kako je to. Izludeo me je do kraja, teško je naći prave reči za to. Majka me je zabrinuto gledala, a što se oca tiče, on je ionako odavno bio u drugim muzičkim vodama.

Boris me je odjednom, bez objašnjenja, napustio, nešto je promrmljao, po njegovom mišljenju to je bilo više nego dovoljno. Nisam tražila objašnjenje da bih izbegla neprijatnosti, samo sam rekla sebi: *glupačo, a šta si mislila, da će takav tip ostati s tobom? Blame It On My Youth*. Sve mi se razbilo, muziku uopšte nisam više mogla da slušam i majka je to shvatila, nije me terala da sviram, pa sam mogla da eskiviram muzičku na nekoliko

120

DOMETI

nedelja. Zapala sam u malodušnost, nekakvu depresiju i sastavila se tek nekih pola godine kasnije. Majka se nije previše raspitivala. Tata, kako mi nedostaješ, tako bih volela da te pitam za savet. Tek tako si otišao, oduvao te je udarac takta, ti si rupa u mom ritmu. A ovde, do mene, sedi moja majka, koju mi je dodelio neko, precizno, tačno, besprekorno, bez greške, upravo ovu moju pravu pravcatu majku. Ima li svako majku koju zaslužuje?

*

Donela je ulaznice i pitala: *Mama, idemo na koncert?*

Važi, idemo, bezbrižno sam odgovorila i evo me, u koncertnoj dvorani, pored ćerke, slušam nikog drugog nego njega. Verovatno sam ovde da bi dokazala sebi da me sve to ne pogđa više, da sam prebolela, da sam završila s tim, zaboravila, odbacila to. Ali onaj njegov izraz na licu, samo njega da vidim i prođu mi trnci niz kičmu, to je onaj izraz koji bi mu se potkrao kada bismo se ljubili, izraz kada nije više bio tu, kada nije više bio sa mnom u čaršavima, već negde u svojoj galaksiji, kad bi me na neki tren sinkopirao.

Just keep on playing, Boris, s nama si ti završio. Kad sam saznala da si ti tajni ljubavnik moje ćerke, prekipelo mi je. Prava muzička škola, banula sam u učionicu i izdrala se na tebe. Perverznjačino nijedna, urlala sam toliko da su došli iz drugih učionica da vide šta se događa, osamnaest bre godina ima! Istini za volju, nešto drugo me je gonilo da to radim, nekakva slatka zavist sa zadovoljenjem. Slatka zavist jer je moja ćerka doživela moju strast, zadovoljenje, jer sam te prekinula usred najvrelije faze odnosa koji je dražio tvoj muški ego, ego muškarca koji se oprašta od svojih najboljih godina. Bolno zadovoljenje da moja ćerka ima dobar ukus, isti kao njena majka. Zadovoljenje jer sam ti se, jednom za svagda, osvetila za tvoje prevare. Konačno ću te naučiti pameti, evo! Dok sam bila s tobom, bila sam tek malo starija od Marine i uništio bi mi život do kraja da odmah posle tebe nisam srela Ljubu, koji je bio pun razumevanja.

*

Da nešto razjasnimo, jedini razlog zašto sam ovde je to što nikad nisam čula komad za tri ruke. Boris će svirati komad za tri ruke, upitala sam devojkicu koja je nekada davno, u moje vreme, pohađala njegove časove. Naletela sam na nju na ulici, zaustavila me je i bez uvoda, sva ushićena, rekla da je već nabavila karte. Valjda se povredio, rekla je, nesreća kod kuće, jedna od onih takozvanih nesreća u domaćinstvu. Rekla je da je

121

DOMETI

program sastavljen isključivo od klavirskih komada za tri ruke, moraš to da čuješ, dvojica pijanista, jedan klavir. Ako hoćeš, imam dve ulaznice više, računala sam na prijatelje, ali oni imaju druge planove. Da, hvala ti, rekla sam zbunjeno i, kao u nekom snu, uzela karte. Kad sam došla do sebe, pomislila sam, otići ću iz inata, da pokažem da me ne tangira. S životom sam ja završila. Jedino me još muzika zanima.

*

Ljuba me je spasio, vratio mi je izgubljeno dostojanstvo. Bili smo, recimo to tako, srećna porodica, iako među nama nije bilo jake strasti, funkcionisalo je. Moglo se tolerisati. Bio je otac moje kćeri, ja majka njegove. Kada je Marina navršila petnaest godina, počele su Ljubine aritmije i vrtoglavice, prvo na stepenicama, a onda na poslu, na ulici. Rekli su na klinici da su to vazovagalne sinkope, dobro sam upamtila. Sledeći put su me pozvali i rekli da je na urgentnom i da je u lošem stanju.

Najteže je bilo reći Marini da više nema oca. Činilo se da dobro podnosi, ali sačekalo ju je iza ugla. Ne znam odakle mi snaga, ali zajedno smo prebrodile bol, koja je bila više Marinina nego moja.

Hej, mama, o čemu misliš dok tako koncentrisano slušaš Borisov koncert? Nijedna moja bol te ne dotiče, ni ovolicno te ne zanima zašto više nikad ne prenoćim negde van kuće? Zar ne vidiš da sam tužna, zašto malo ne kopkaš po meni? Zašto izgledaš tako zadovoljna? Znaš *Chemins de l'Amour* Džekija Terasona? Verovatno ne, stala si kod starih majstora, novi džez poznajem mnogo bolje od tebe. Ne znaš tu stvar? A trebalo bi, komponovao ju je, u stvari, Fransoa Pulank, Džeki ju je samo izdžezirao, onako kako on to svira, mama, e tako se ja osećam sad...

*

Kad postaneš svesna da te zapravo niko ne voli i da te niko nije ni voleo, samo je umislio da te voli, a i ti si umislila da on ne umišlja, i kad postaneš svesna da te je volelo jedino tvoje sopstveno dete i to u ranom uzrastu, samo proizvod tvog sopstvenog tela. U tom trenu usne ti se stisnu u tanku liniju i postaneš svesna da si sasvim sama. To je banalna ali zbog toga ništa manje neprijatna istina i pod hitno moraš da potražiš nekog da se sažali na tebe, istog trena, idućeg će možda biti prekasno, pomirićeš se s tim, tako to ide, potisnućeš svoju nevoljenost i mirno nastaviti s životom.

122

DOMETI

Tako ti je to, moja Marina, sediš do mene i dok ti slušaš Borisa koji izvodi klasične kompozicije, ja se nadam da si iscelila svoje rane. Ovde smo da dokažemo da nam ništa ne može. Ovde smo da same sebi dokažemo da nam ništa više ne znači i da nam više niko ne može nedostajati. Ovde sam ja, sama samcita, sa zadovoljenjem dostojnim kraljice koja iz pozadine povlači konce tako da se u naizgled surovoj sceni sve razreši tako da na kraju ispadne dobro za sve protagoniste. Ja sam siva eminencija koja šapatom govori sudbini na koju stranu da se prelomi, majka, koja je, naposljetku, izvojevala svoju goroku pobjedu. Šarl-Valentin Alkan: *Benediktus za klavir za tri ruke u d-molu, op. 54*, Johan Vilhelm Hesler: *Sonata za klavir, komad u tri ruke*, Ser Malkom Arnold: *Koncert za dva klavira, komad u tri ruke*, tako je pisalo na programu koncerta. Nisam ni slutila da će stvarno pokušati da poleti kao ptica s jednim krilom. Druga ruka ležala mu je mrtvački na butini. Ona ruka...

*

Kad bih imala loše dane, otišla bih kod roditelja, pokušala da im saopštim, između redova, šta mi se mota po glavi, da im kažem koju reč o mojim brigama, međutim, sve bi razumeli pogrešno, rekli bi *ma sve će se srediti*, a ne *volimo te*, rekli bi *to je faza*, i rekli bi *uvek smo te voleli*, rekli bi *to ćete morati da prebrodite, da preživite, da promislite i da prebrodite i pregurate da biste mogli da vidite kako ćete dalje*, nisu rekli *volimo te*, *uvek si bila naše dobro dete*. I tek tada, sažaljevajući se nad samom sobom, postajem svesna da poslednjih nekoliko godina ni ja nisam izrekla ove dve reči svojoj kćeri. U takvim trenucima shvatim da sam sasvim sama, da je ona sama, da je sam i Ljuba u svojoj izbušenoj smrti. Kad bolje razmislim, svi dobri džez pijanisti su mrtvi.

Ne znam šta mi se desilo nakon toga. Nekakav prekid stvarnosti, trenutna vrtoglavica kad demoni ovladaju mislima. Kao pomahnitala, odjurila sam u muzičku školu, hrupila u njegovu učionicu i izdrala se na njega. *Perverzijačino nijedna*, urlala sam toliko da su dolazili iz drugih učionica da vide šta se događa, *osamnaest bre godina ima!* Uplašivši se negativnog publiciteta, on me hvata za lakat, povlači unutra i zatvara vrata. Pokušao je da mi objasni nešto, bila sam ubeđena da hoće da me namami, budem li samo počela da ga slušam, da se na kraju poljubimo. Počela sam da vičem, ali nisam vikala ja, vikala je neka furija ili valkira iz nepoznate romantičarske opere nemačkog porekla. Mucao je, pomirljivo mahao rukama ka meni, okrenula sam se da

123

DOMETI

krenem, ali metronom koji je stajao na klaviru ponudio se sam od sebe, njegova težina u mom dlanu narasla je na peti stepen, bila je to težina ukupne sume moje gorčine i gneva. Leteo je u luku, iako sam ga bacila pravo ispred sebe, Boris je još uvek mahao rukama po vazduhu, verovatno je hteo da ga uhvati, a onda sam začula udarac i siktavo bolno stenjanje.

Povreda ligamenta zbog čega ima povređen članak na prstu, saznala sam pre koncerta od poznanice u foajeu. Možda je na njega pala komoda s notama, dodala je. Fortissimo, rekla je značajno i podigla obrve.

Razumeš li sad moje zadovoljenje, Borise? Fatalno gađanje pobrinulo se za tvoju muzikantsku kastraciju. Od sad ćeš da džaraš jednom rukom, druga je nestala negde na prelazu iz teze i arze tvog života. Arze našeg životarenja.

Preveo sa slovenačkog Ivan Antić

песник њим самим: метафизичке и лирскометафизичке песме слободана зубановића без интертекстуалних релација

Песничко дело Слободана Зубановића одликује се, поред критички интониране лирске хронике Београда, и честим назнакама аутопоетичких интенција, густом мрежом интертекстуалних релација цитатног, криптоцитатног и алузивног карактера у најширем оквиру новијег српског песништва, као и метапоетском тематиком у ужем смислу речи. Али Зубановић има и две-три мање скупине тематски блиских или пак удаљених песама, разасутих по његовим новијим књигама, које немају никаквог додира са било којим видом метапоетског говора. Махом усредсређен на стварносноурбану и на психо-антрополошку тематику старости, старења, пролазности и смрти, песник у њима, поред врхунских естетских постигнућа, каткад доживљава и праве епифанијске тренутке уз импресивне значењске пробоје и изненадне заокрете.

Међу овим првим претежу метафизички и ирационално мистично настројене песме из књиге *Saveas*, махом о мотивима урбаног амбијента: „Продајем златни делишес“, „Предвечерје“, „Трамвај назван двојка“, „Башта, пепео“, наведена и поред алузије на Киша, са додатним значењем. У првој од наведених, перцепција концентрисана на грану јабуке са зрелим плодом прелази безмало с првом речју у онострано, ка недогледном и вечном оријентисан имагинативни говор: „Грана јабуке што хрли навише / ко зна чији је огранак почетка. / Продужена рука неког века. / Вапај давно отетог из света“. Испраћајући у две следеће строфе неминован удес главног мотива, песник, дучићевски парадоксално, поентира његовим триијумфом пред сопственим нестанком

и наступањем свеопште таме и заборав: „Тамни заборав свуд се спушта / за кратко: утишан свет ће стати / иза тог плода што се злати, / уместо светла и место сунца“. Постоји изванредан паралелизам у поступку између друге и последње песме из назначеног низа, који им, поред неспојиве тематске разлике, прибавља сродне метафизичке акценте. Лирска јунакиња „Предвечерја“ је старица која у насловом назначено доба дана стоји пред једном бакалницом и – чека. И док тако, цесарићевски, „стоји, стоји, стоји“, пада ноћ, и: „Расвета запрети ко куга: она неста. / Још сат или два лебдеће изнад града / њезин лик у диму контејнера / и вијугати црна хаљина ко цеста“. У песми „Башта, пепео“ њен тзв. говорни субјект, такође у предвечерје, у башти крај отвореног прозора са завесом, спаљује суво грање стрепећи да не изазове пожар, па лирску нарацију о свом послу окончава поентом: „Пепео тек разгрнем да видим / какву тајну у врелини скрива. / Од онога што вечерас спалих, / шта лебди изнад тамних њива“. Општа је одлика новијег Зубановићевог певања – сада намерно користим последњу реч – да се неки обичан, свакодневни мотив пренесе на виши значењски ниво, да му се, контекстуално, подари неки виши смисао.

У запаженој и често тумаченој песми „Трамвај назван двојка“ доживљај урбаног простора, поготову главног мотива, испуњен је низом неочекиваних и nelaгодних сензација латентно анксиозног лирског говорника. Он нас прво обавештава да је сишао „улицом до краја/ да узме превоз следећи“, што се, опет, дешава „пред вече“; а потом додаје, да га је „са оглас-паноа / један лик гледао претећи“. То већ довољно говори о његовом тренутном унутарњем стању прибављајући извесну „мотивацију“ за његову следећу, апсолутно ирационалану сензацију, доживљену погледа упртог у долазећи, још удаљен трамвај: „Не беше никог; најтише звуке / разносио је шинама ветар, / зивкајући вечност на тренутке. / Шкрипнуше врата – на крај света“. Више, дакле, за самог лирског говорника него за слушаоца-читаоца изненадан, овај чисто епифанијски пробој у онострано, он покушава да самом себи „забашури“ неким рационалним оправдањем, али узалуд, јер већ у следећем тренутку: „Уплашен бескрај севну низ шине./ За њим престрављен утекох хитро, / не дочекавши трамвај из даљине“. Иако преплетена са мотивом старења и пролазности, и песма „Одлазак који се не примећује“ (Старац и песме) сродна је значењски са „Трамвајем названим двојка“, не зато што је и у њој реч о трамвају већ што сада,

у њеној другој, истовремено и завршној строфи, сам трамвај нестаје из хоризонта, обележен атрибутима уништења и сакралном симболиком звоњаве и вазнесења: „Преко брега, ено, већ узлеће, / На реку, мост, и зарђали шлеп. / Звони као црква, шкрипи, / Као греда од које бежи цреп“.

Типолошки, истој групи припадају још нека остварења из књиге *Старац и песме* („Закључак на булевару“, „Валцер на вејавици“, „Улаз иза угла...“), као и песма „О трешњи у Добрачиној 73“ из књиге *Огледи око стола*. „Закључак на булевару“ почиње сажетим описом затеченог стања на лицу места – зграда, дрвореда, трамваја, једног излога, светине на тротоару, по једне издвојене мушке и женске прилике – да би се тежиште и сама поента песме преbacили на песничко откриће „у дивном ужасу“, да су све то будући „саучесници“ – „Нечије срамоте или, пре, среће. / Изненадне, и због тога веће“. Опет, дакле, извесни епифанијски моменат у опсервацији урбаног амбијента и његовог света. У „Валцеру на вејавици“, двострофичној песми идилично ироничног наслова, као да је друга строфа само варијација прве, а у обе је у средишту пажње мистерија око нечег жалосног и очигледног, око нечије смрти. У последњем дистиху прве строфе важнија је болесна радозналост последњег стиха „Кога ће то опевати, њега или њу?“ од уједно информативне и антиципативне поруке претходног: „Ветар у капијама зазива врага“. То се понавља и на одговарајућем месту друге, завршне строфе: „Топи се траг оног што је било, / Кога то одвозе, њу или њега?“. Валцер на вејавици не играју, дакле, он и она, мушко и женско, већ битно и небитно. Битније је питање „кога одвозе“, него трауматичан увид да се „топи траг оног што је било“. Мистичним заокретом у фантастичком проседеу завршнице „Улаза иза угла“ и ова песма прикључује се метафизичком сазвучју контекста, „пошто се читава перцептивна загонетка трансформише у визију сусрета са нечим оностраним“¹. Песма „О трешњи у Добрачиној 73“ особеним песничким поступком и приступом главном мотиву уводи се у контекст Зубановићевих метафизички акценатованих остварења. У њој се из ониричке и евокативне перспективе развијају мотив старости и старења у двострукој експозицији. У ствари, заједно су старили, и остарили, трешња и онај који јој се у одмаклим годинама обраћа. Метафизичкој интонацији, притом, пресудно доприноси фантастички проседе имаги-

¹ Радивоје Микић, „Природа еволуције у поезији Слободана Зубановића“, у: *Поезија Слободана Зубановића: Зборник радова*, уредили Иван Негришорац и др Ђорђе Деспић. Матица српска: Нови Сад, 2018, стр.33

нативне визије напоредног старења. У првој строфи песник, обраћајући се остарелој воћки, каже како је сањао да су је „повијали,/ донесену крадом из туђе баште“, а потом актуализује тренутак оглашавања: „И сад уз пљусак који не бледи, / Боју твог плода из јутра младости / Видим као из сна: неки човек седи, / с мирноћом копа, у стварности, // Гроб који ће у ствари кошуља / Твоја вечна бити“. Седи човек, то је, наравно песник, а „гроб-кошуља“ је песма коју, „у стварности“, за разлику од сна, управо пише. А зашто је песма о трешњи „гроб – кошуља вечна“, види се из завршне слике: „Стариш грана сувих и крутих. / Једна за другом, одбегле од беде, / Негде почињу живот прекинути“. Као и у бројним већ коментарисаним песмама, и у овој се подразумева онострано и неки нови живот: „негде“.

У другу, групу из назначеног временско-типолошког оквира могли бисмо сврстати неколико песама у којима се тематизује стварносни, симболички и метафитички доживљај смрти: „Трактат трећег доба“, „Сланкаменска кантилена“ (Saveas), „Песма кумрија“, „Голубица са геријатрије“ (Сонети са села), „Гробље у равници“, „Парцеле“ (Старац и песме), „О последњем дану“ (Огледи око стола). У „Трактату трећег доба“ апострофирају се „добри дани пред смрт саму“ и њихово метафизичко својство епифанијског пробоја равни свакодневице, изоштравања и увеличавања животних детаља услед интуиције смрти и страха од ње, са тежиштем на чињеници да их се „неко плаши чим се роди“, као, на пример, уметници, којима је урођено пред-осећање смрти истовремено покретач стварања и узрок бекства од стварности. У основи заснована на контрастним доживљајима истог пејзажног амбијента са гледишта лирског јунака, умирућег оца, и говорног субјекта, сина, „Сланкаменска кантилена“ делује наизглед једноставно, штавише, по мало брутално. Али, то је вишеструко сложена, филмски искадрирана, истовремено метафизички, хуманистички и позитивистички нијансирана песма. Она говори пре о умирању него о смрти, са којом је отац већ помирен. Говори о месту пожељном за умирање, као утешној околности, говори о песниковом доживљају очеве суочености са сопственом смрћу: „Нема бољег места да се душа/ отпусти, вели отац, загледан / у реку, испод прозора болничке / собе, по којој се разматава дан“. И, док је отац „загледан у реку“, песник је загледан у његове „водама опијене“ очи: „ Само још њихов одраз стане,

128

ИМПРЕТИ

/ као сјај небеса, да шири зене / већ неком недогледу обећане:
// гледа ко да ми срце гледа, / као да га с друге стране воде /
чека нов живот, испочетка". По среди је више обостран психолошки доживљај одласка са метафизичком симболиком, него неко дубље религиозно осећање, али управо метафизичка обојеност тог доживљаја оно што је од важности по слојевито значење ове песме. Најзад се, у својству контрастне поенте, сину, песнику, у одразу прозорског окна указује предео с којим се већ саживео отац: „У прозору протече комад неба // и на високо узглавље саспе / мало тамне и дубоке сени. / С тог места, доле, указа се мени / увела трава, и љуштуре риба". Та слика гаси сугерисани метафизички оптимизам израза очевих очију, које су, нарочито у граничним ситуацијама, заиста огледало душе, али оснажује песникову синовљевску тугу и хуманистичку интонацију песме.

Цео сонет „Песма кумрија“, до последњег дистиха у компаративној улози са глобалном сликом – „Све, надживеће сен и сан вिति. / Оно што смо (одавно) ја и ти“ – испуњен је, већ према насловном турцизму за злослутну гугутку, апокалиптичном визијом нестанка свега и свачега, почев од кућног мобилијара до „земаљских предела“, који ће постати „налик рити“, док: „Међу људима ничег неће бити. / У зверима јавиће се неке нити / човечије, човек ће се склонити“. Тешко је поуздано утврдити да ли се у овој прилици песнички глас јавља са свог гледишта, или из перспективе отишлих са овог света, рецимо, родитељске. А то би било важно због његовог доживљаја сопственог живота. У сонету „Голубица са геријатрије“ тематизује се један готово бизаран догађај, којем Зубановић, као и бројним сличним приликама, прибавља виши смисао усмеравајући значење песме ка метафизичком хоризонту. Наиме, у ранијем јутарњем часу, „док су још спавале по собама, / нечије баке, мајке и стрине, / обамрле од година и мрака“, једна голубица улетела је у тамни болнички ходник, „у предворје смрти“. Песнички глас се пита зашто је ту слетела, због овог или оног, поентирајући: „Или је ту пала, да помогне неком, / за њом да узлети, натраг, у сјај“.

Судећи према првим строфама и мирноћи с којом су испеване, песме „Гробље у равници“ и „Парцеле“ биле би тек нешто више него описне песме о животном салду разних делатника неке друштвене средине, или било кога човека, да није, потом, рефлексивног оглашавања „посетиоца“ о последњим стварима и крупним питањима живота. Тако, у првој, после заокружене слике гробља: „Посетиоцу стиглом

130

ДОМЕТТИ

учини се кривом / Њихово мирно садејство са њивом. // И сам почне разговор с бескрајом, / У себи вагајући пакао с рајом". А у другој, сваки живоносни детаљ, „неком коби“ случајно затечен на „парцели“ (гробу), побуђује оптимистички утисак: „Свеједно, нека прође век за веком, / Под каменом биће као међу светом“.

У песми „О последњем дану“ реч је о последњој болничкој посети на смрт болесном оцу, која је предочена кроз један *par excellence* стварносни опис, прожет истврмено видно критичким и ништа мање уздржаним емоционалним тоновима: „У соби предвиђеној за младиће/ Болан је лежао мој стари отац. / Крај узглавља – чаша за пиће / И пиџама којој се забаталио крој“. Критичке тонове оснажује стављање у центар пажње животне ситуације осакаћених младића: „Прштао је смех и песма у покушају: / Да се надомести недостатак удова“. А наговештај очевог одласка из њихове брутално реалне перспективе не потцртава само контраст између живота и смрти већ оставља и опор укус: „Били су задовољни што ипак знају / Да на живот имају вечно право, // Да свака стаза има два излаза, / Да свака мора некад некуд да оде“. Отуд и поента сведена на предикатски исказ, потпуно неутралан, и утолико снажнији извештај о два обична геста: „Оцу сам ољуштио поморанџу, / И на столићу оставио чашу воде“. Тако су описом повезани крај и почетак песме, а чином елементарне пажње наговештен тренутак последњег сусрета и последњег очевог дана.

Најзад, трећу групу сачињавају песме са тематиком старости, старења и пролазности. Времена и живота. Из књиге *Saveastoj* скупини припадају: „Како време лети“, „Између два моста“ и „Молебан за једног пса“. Као што се могло и очекивати, највише их је из књиге *Старац* и песме: „Пензионерска“, „Тобож тужалка“, „Заједно, а сами“, „*Temusfugit*“, „Узмицање пред злом“, „Раскошан дан“, „Уместо шетње“, „Поглед у нешто“, „Старице из суседства“. (Насловну песму ове књиге изостављам због њене метапосетске димензије.) На крају, истој скупини припадају и песме „О зимском времену“, „О узгредним стварима“, „О потреби за земљом“, из књиге *Огледи око стола*. Песме овог низа стоје у великом значењском распону, од хумористичких до лирскометафизичких основних тонова или призвука, а неке међу њима су и у видном односу варијација. Поред, местимично, исповедно усредсређеног

лиског гласа, у њима је махом реч о старијим љдима урбаног амбијента, оптерећеним животним невољама, главни мислима и осећањима сопственог животног доба, као и о њиховим свакодневним навикама.

Песме „Како време лети“, „Tempusfugit“, и „О зимском времену“, на први поглед само варијације, развијене су свака у свом правцу, али ипак постоје и јасне споне међу њима. Прва од њих је та да се у свакој тематизује искуство о времену самог песничког гласа, дакле, песника из различите животне доби. Друга је спона, нарочито између прве и треће, осетно хумористички тон поетског говора о тој озбиљној теми. Али у свакој од три песме је развијен посебан доживљај времена, поготову тзв. пролазности. У првој, као да је и нема, све што се песнику догоди у вези с временом одигра се „одједном“, неописиво нагло: „Свет нас напушта одједном, / не лагано, с мером, / изокола, / како се тврди и како пишу / књиге којима верујем до бола“. И, као последица тога шока, после извесне хумористичке дигресије, јавља се осећање потпуне дезинтеграције: „и као одломци разбијене чаше (...) / шетам сатима улицама разнесен. / Сдесна ми прилази од злата / јабука; слева намигује тзв. јесен“. У песми „Tempusfugit“ доживљај „бежања времена“ је универзализован и представљен као наше „губљење времена“ на споредне и небитне ствари, као својеврстан ментални дефект вредносне дезоријентације: „Време бежи, време вуче. / Док трошимо се на мале ствари, / Велике већ одмакну и свуку / Капут не личећи више утвари, // На ветру што увија се с хуком. / И свака, сходно дистанци, дару, / Завијен у временско сукно, / Прескочи рупу у календару“. Није овде у центру песничке пажње метафизички акцендована неминовност пролазности ствари, него наш недостатак способности за разликовање њихове вредности и за осећање времена. Прожета хуморним тоновима поступком варирања народних фразеологема о изабраној теми („Много прошло, мало остало“; „Кратак дан, а дуго годиште“; „Време ствара, време и обара“), песма „О зимском времену“ потцртава способност постизања унутрашње цикличности времена као штита пред његовим спољашњим ђудима. Белином снега огрнутог, смрзнутог, посусталог и успореног песника у неко претпразничко вече „у лику Деда Мраза“ загрева и преображава поглед на „бокал с вином“ на кућном столу, и „топи се хладно у сећању на врело“.

Лирски јунак песме „Између два моста“, „старац један“, дочаран је чисто веристичким поступком, у незавидном изгледу и врло мучном расположењу, у свега четири катрена

једне упечатљиве стварносне поетске слике. У првој половини песме поетски опис предочава изглед и положај лирског јунака „заваљеног на клупи између два моста“ и загледаног у рушевине бомбардованог града. Опис спољашњости, окончан сликом: „Држао је у руци савијене новине, / панталоне су му падале за петом“, продужава се описом јунаковог могућног унутарњег проживљавања онога што му је управо пред очима: „Загледан у послератни приказ / као да се присећао свог рата / крви коју је газио до колена“. Под тим утисцима, за „старца“ се мирис блата с речне обале преображава у мирис барута, „због којег у животу нема мира“. Отуд је песма „Између два моста“ уједно поетско сведочанство о животној невољи њеног лирског јунака и упечатљива реалистичка слика овишку историје у београдском и ширем балканском поднебљу.

Испод хуморно-иронијски, у ствари пренаглашено понизно, стилизованог наслова песме „Молебан једног пса“ њен говорни субјект изриче паничну молитву својој животној сапутници на саму помисао о сопственој старости, коју имагинира у најцрњим сликама ругобе и немоћи: „Кад остарим, останем безуб, оглувим, / ослепим и не будем се кретао више, / брини о мени; старост је за све иста“. А тек на крају песме запажамо да он, у страху од смрти и старости, унапред резервише њену пажњу очекујући награду за псећу верност којом су се у младости везивали: „Прати ме на последњем путу: / с тобом је за мене све лакше. / То је дуг за ону верност младости, / коју, журећи, многи не спознаше“. И песма „Пензионерска“ је видно хуморно-иронијски интонирана и дата у жаргонски „прошараном“ исказу: „Старост има своје перспективе / У којима моторци лепо живе / Са мудростима“. А живе лепо „јер им припада / Право да им је прва сестра нада, // У смислу једнакости хлада / Болничких соба (...) / И док једни уживају тако, / Сједињујући сес мраком полако, / Други више воле да као луцкасти / Мрмљају речи што ће друге спасти“. Цео исказ „Пензионерске“ на ивици је црнохуморног става према старости и старима, што је код овог песника заиста реткост. У сличном односу потпуне егзистенцијалне зависности од „државе“, „света“, породице и – своје животне сапутнице, и у готово истом страху пред назирањем сопствене старости као и јунак-говорник „Молебана једног пса“, стоји и говорни субјект песме „Потреба за земљом“. Али не више у црнохуморном, ни комично сентименталном, већ у доминантно песимистичко-иронијском тону: „Што старим, више

ми треба / Држава; и телу и души.(...) // Потребан ми је свет:
и ти. / Као кућни заклон у зиму, / Јер лице у мразу ће бити, /
А небо скривено у диму". Он затим истиче потребу за родби-
ном и породицом универрализујући лични став апострофом
назива сродства у множини („Мајке, очеви, браћо, и сестре, /
Ујаци и тетке, остајте у кући: / Фамилија је то што јесте"), да
би поентом оснажио, и оправдао из ноcekиване перспективе,
сопствено и „наше" осећање зависности, „потребе за земљом"
и свиме осталим: „Да кажем и ово, док сам чио. / Од јата што
прхну под кишамa, / Не оста нико да би сведочио. / Тиме су
све рекли о нама". Иако у почетку нешто иронијски најављена,
„потреба за земљом" и ближњима песничког гласa мотивиса-
на је у ствари његовим антрополошким песимизмом. Ближњи
нас напуштају и лете у небо остављајући нас више у страху
од самоће него од саме смрти зато што их, овакви – прљави,
ружни, зли – нисмо достојни.

Али Зубановићу не промиче ни сасвим супротан про-
блем: изабрана самоћа, као доминантна црта угрожене друшт-
вености, пристигла на таласу електронске цивилизације и
њених дарова савременом човеку. Тако је у прве три строфе
песме „Заједно, а сами" реч о младим паровима који по цео
дан – у парку, у ресторану, у превозу – „телефоне држе уме-
сто руку", а у четвртој, завршној строфи, у сличној ситуацији
песник затиче самог себе и своју животну сапутницу: „И ви-
дим крајичком чистог вида, / Видим нас двоје, сасвим сами, /
Пиљимо мењајући светле канале, / У соби што се са животом
тамни". У песми „Тобож тужалка" мотив пролазности и мо-
тив старости изложени су сукцесивно из актуелног говрног
тренутка, у два узастопна катрена, односно четири крип-
тодистиха, обележена двема анафорама – Сад..., сад..., сад...;
Све..., све..., све... Први катрен обележен је доживљајем ужур-
баног протицања почетка и краја дана, односно доживљајем
обезврећености прошлости, садашњости и будућности с
гедишта песничког гласа: „Сад јутра све брже беже из града.
/ Сад мрачном журбом ноћ се прикрада. / Сад данас и јуче
изгледа ми бедно, / Сад сутра као пре није вредно". Психо-
лошки и вредносни доживљај времена заокружују психич-
ку слику старости. У другом катрену, из исте перспективе,
суочавамо се са њеном физичком сликом: „Све теже ноге
траже папуче. / Све спорије а лако старо срце туче. / Све
ми је више самог себе жао. / Слободан полако трпњи сам
се дао". Сваки стих чини по једну реченицу, па цела песма
оставља утисак својеврсне дијагнозе. Низ психо-физичких

133

ДОМЕТИ

сензација, садржински, расположење, интонацијски, и анафоре, формално, обједињују сугестивну лирскомеланхоличну слику старости. Ако би се могло, старински, говорити о „субјективној“ слици једног и другог мотива у овој песми, песма „О узгредним стварима“ садржи свакако „објективну“ слику пролазности живота, то јест живог света, под дејством времена, у изгледу баштенске магнолије у два различита тренутка: „Некад лепотица баште, сутра / Зором – симбол трулежи света“.

У песми „Поглед у нешто“ предочен је сличан доживљај пролазности, али не и на сличан начин. Овога пута, то се збива (доживљај а не опис) у људском свету, из перспективе колективног лирског јунака, „стараца“, који, посредством огледала, сагледавају себе некад, у младости, и – у садашњем тренутку, то јест у тренутку говора о њима. Пролазност, односно дејство времена оличено у њиховом садашњем изгледу, представљена је као подвала огледала: „Старци што са прозора зуре, / Некад су волели огледала. / Схватају, ево, шта су им дала / Обећања стаклене визуре“. Ово „ево“ одводи нас, у другој строфи, на улицу, трагом колективног лирског јунака: „Није истина то што виде. / Ружноћа са штапом уз скуте. / Зато тупо гледају и ћуте. / Знају да свет за њима иде“. Да није тог сазнања из последњег стиха, љутити, непомирени са истином, са судбином, и пословично кочоперни, они, свакако, не би ћутали. Њихова непомирениост са очигледним и неминовним, као и ћутање о њој, гутање сопствене унутрашње побуне само из грађанске пристojности, прибавља овој песми изразито хуморну димензију. На сасвим супротном доживљају живота од овог представљеног у песми „Поглед у нешто“, дочаран је лирски меланхолично лик колективне јунакиње у песми „Старице из суседства“, такође „дијагностички“ или, ако хоћете, „телеграмски“ компоноване, поступком подударности реченице и стиха. Старице су ближњима склоне и благе: „У нашој присутности се срећу. / Са њима вече увек лакше пада“. Као да су већ надживеле сопствени живот и саме себе, оне не осећају проблем „бежања“ и пролазности, већ проблем заустављеног времена, које никако да истекне: „Судбина им побегла давно пре. / Сате не могу никако да скрате. / Не верују да мора да се мре“. И тако, као уклете, оне само трају, без икаквих очекивања, жеља и нада, јер све, зло и добро, што је могло да им се у животу деси већ се одавно десило. Стога оне само „плету ћутећи, или ћуте у сузи“. Неинтересоване за било шта, осим за сопствену смрт, која

никако да дође и у коју више и не верују, оне остављају утисак мање људских неголи митских бића која се „огледају у очима града“.

Равнодушност са којом се суочавамо у песми „Узмицање од зла“ другачије је природе. Ако она уопште има везе са временом, онда је повезана са нечим што се већ збило или, пре, са оним што се свакако мора десити. Или с једним и другим. У овој песми од само две строфе – каквих је пуно везаних за тематику старења и старости код Зубановића – у средишту песничке пажње је двоје старијих људи, који седе на клупи у парку пред летњу олују. Првим стихом оцртан је њихов тренутни положај и истакнуто њихово жвотно доба: „Гледају се, ћуте, и тако старе“. Тим истицањем отклања се сваки тривијалан или посебан разлог њиховог гледања и ћутања, попут, на пример, претходне свађе или добијања рђаве вести, и пребацује се на њихов обостран доживљај старења. А да се, притом, не гледају и не ћуте зато што више једно другом немају шта да кажу, већ зато што би, на против, имали да саопште нешто сувише важно од чега се уздржавају, од чега у ствари „узмичу“, сведочи следећи стих: „Осећају да ту нешто има“. Иако веома неодређен, управо тај стих даје пресудна значења целој песми, једнако у свом прилошком и у свом објекатском смисаоном нагласку, у тим „ту“ и „нешто“. Прво је мање неизвесно и свакако би требало да сугерише како „ту“, у старењу и старости, по себи, а поготову у оном што им следи, „нешто има“. И то, нешто толико важно што заокупља пажњу двоје старијих, очигледно, животних сапутника, да они најпре песнику-посматрачу изгледају равнодушним за свет око себе, као и за ситнице сопственог свакодневља: „Мора да превише не маре / за видик; и зембил с њима“. А из друге строфе се види да их то што заокупља њихову пажњу док се „гледају и ћуте“, преводећи је у преокупацију вишег духовног реда, то „нешто“, заиста чини равнодушним, и првенствено мирним, пред тако крупним променама око себе, потенцијално бременитим и самом смртном опасношћу: „ Кад блесне, далеко, не стрепе. / Не опажају лето са свитом / Облака који силазе да заслепе / Клупу и парк; и њих притом“. Као да је по среди Ћорђоне, преведен из младалачке и еротске у старачку и метафизичку раван. Шта је то „нешто“ што старији пар са парковске клупе оставља индиферентним и мирним пред могућним општим и сопственим страдањем, ако није мисао на неки, заједнички, онострани заклон.

Латентно лирско метафизичка садржина „Узмицања од зла“ јавља се у песми „Уместо шетње“ у отворено манифестном виду. У такође готово минијатурној форми од два осмерачка катрена, песнички глас зрелијег доба непосредно се још за живота обраћа вољеној животної сапутници на трагу традицијског мотива мртве драге, истичући у првој строфи кратко време преостале идиличне интима и узајамне топлине вођења за руку: „Још пар година, можда, / За руку водићу те ја. / Дланови наши биће / Чувари свачијег сна“. Преостале године њиховог овдашњег држања за руку он намењује заштити свачијег љубавног сна, али, управо зато, и као неку врсту залога њихове истоветне онострани шетње: „Кад на трасу изађемо / Тамну, крочићемо без мукe. / На тој стази, чврсто, / Држаћемо се за руке“. Додуше, „тамна траса“ упућује на хтонску а не на небеску сферу, и то, пре на орфејску него на јелисејску стазу. Али и то је оностарани живот, и, што је најважније – заједнички.

Најзад, лирски дубоко надахнута, мајсторски срочена у три моћна катрена, песма „Раскошан дан“ ведар је, оптимистички крепко наглашен, ситуационо мотивисан и контекстуално ванредно уоквирен – призив смрти. Не као краја, већ као одласка у недоглед. Из перспективе лирског јунака, болног старца, развија се исцрпан и раскошан оквирни опис, прекинут са два цигла средишња стиха далеког призива, у ствари његовог обраћања самоме себи. Елем, из болесничке собе: „Никуда се не може побећи. / Огромна ко видик уходе / Окна, замагљена, топао кревет, / Туђ дах уз прозор, воде. // Између две обале један глас: / Упорно доказују даљину“. Прво што осваја и естетско чуло и читалачку пажњу, поред веристичке сугестивности, јесте виртуозно претапање слике ентеријера са поетским пејзажом, Зубановићев иначе осведочени поступак. Оно филмско у поступку овог песника. Потом, сажето осмишљен монолошки призив: „Крени, већ старости час / Каже да ту више ниси“. А затим, повратак пејзажу и радосној јасности светлосне сензације, прожет опаском о остварењу изговорених речи: „То је раскошан дан. Нема / Узалуд потрошених речи. / И ничег нема што би могло / Јасноћу јутра да спречи“. Читалац ће свакако у „Раскошном дану“ препознати сажету варијацију познатије „Сланкаменске кантилене“, али и ова варијација има нову, чини се, не тако успелу и, уз то, значењски дисонантну варијацију – под насловом „О улици у подне“, у најновијој Зубановићевој књизи.

Претходни коментари, наизглед одвећ ослоњени на цитат, немају, осим неких пратећих запажања, никакву херменеутичку претензију. Писани са примарно информативном сврхом да се истакну, и делом типолошки класификују, новије Зубановићеве песме о тематици старости, пролазности и смрти без метапоетских димензија, они покушавају да актуелизују поступак песник њим самим са интенцијом да се читалац што шире суочи са самим песничким текстом кадрим да се саморепрезентује. (Тамо где је то потребно, коментар је у служби интерпретације цитата, а не цитат у функцији илустрације критичких увида.) Такве песме су, као што је познато, у модерној поезији одавно ретке, а и код Зубановића су у мањини мада је међу њима и више његових најбољих песничких остварења. Њиховом читаоцу нису потребна посебна књижевноисторијска, теоријска, ни поетичка знања, као ни познавање стваралачког контекста. Посебно ужег и најужег. Довољна је способност идентификације мотива, осећања и разумевања елементарно читљиве модерне песме оријентисане искључиво на њен сопствени предмет. Тиме се песме овог типа са извесном шансом излажу провери у ширем конкурентном културном оквиру, а и тзв. обичан читалац, „љубитељ” песничке речи, непосредно приводи модерном сензибилитету.

137

ДОМЕТИ

nataša srdić

trojna mimeza – fenomenologija pre svega: istina u fikciji džona banvila

Analiziravši svaki od romana ponaosob i ukazavši na njihove najznačajnije aspekte u vezi s našim predmetom interesovanja, dolazimo do trenutka kada treba da uporedimo istine koje nauka i umetnost donose o svetu, kako bismo pokušali da dokažemo hipotezu o njihovoj suštinskoj povezanosti. Banvil je u više eseja izneo razmišljanja o ovoj problematici. Nalazimo da su najznačajnija dva, od kojih jedan nosi naziv „Fizika i fikcija: Red iz haosa” („Physics and Fiction: Order from Chaos”, 1985), a drugi „Lepota, čar i čudnovatost: nauka kao metafora” („Beauty, Charm, and Strangeness: Science as Metaphor”, 1998).

U prvom od pomenutih eseja, Banvil daje osvrt na tadašnje stanje nauke, pre svega fizike, rekavši da se od naučnih eksperimenata više ne može očekivati jedno „da” ili „ne” kao jednostavan i konačan odgovor, niti da postoje nepromenljiva rešenja naučnih problema, budući da se i u nauci, kao i u ostalim sferama ljudske delatnosti, sve neprekidno menja i raščlanjava. Gubitak izvesnosti i koherencije prisutan je i u postmodernističkoj fikciji, te se stoga „romanopisac više ne pretvara da je išta manje zbunjen ili slep od nas ostalih”. Umetnost i nauka slične su iz razloga što obe pokušavaju da nametnu neki red haosu u kome se nalaze i umetnik i naučnik, a i svi mi ostali *zbunjeni i slepi*. Pošto se nauka udaljava od potrage za izvesnošću, ona sve više poprima svojstvo poetske metafore, približavajući se na taj način fikciji. (Banville 1985)

U drugom eseju Banvil razrađuje tezu započetu u prvom. Istine koje nudi savremena nauka „nisu istinite u apsolutnom već u poetskom smislu”, kaže on, a „njene činjenice su vrsta metafore”. Jedine distinkcije između nauke i umetnosti, koje su „dva različita načina posmatranja iste stvari, naime, sveta”, jesu drugačiji metodi i ciljevi. Naučna hipoteza se može dokazati ili opovrgnuti, što nije slučaj s pesmom, slikom ili bilo kojim

BB

DOMETI

umetničkim delom. Takođe, nauka ima svoju primenu u tehnologiji, dok se u umetnosti ne može govoriti o takvoj vrsti primene. Ono u čemu su umetnost i nauka veoma slične jeste njihovo poreklo i „traganje za otkrivanjem sveta”. (Banville 1998)

Povezanost nauke i umetnosti uočio je i poznati francuski filozof Pol Riker. Za naše interesovanje značajna su dva njegova dela: *Živa metafora* (1975) i *Vreme i priča* (1983). U prvom zastupa tezu o metaforičkoj istini književnog dela, u kome dolazi do obustavljanja denotacije prvog reda diskursa kako bi se razvila denotacija drugog reda, tj. metaforička denotacija (Riker 1981: 250). Naime, u književnom delu dolazi do obustavljanja one vrste denotacije koju ima svakodnevni jezik kada govori o prirodnoj stvarnosti (*Ibid.*: 240), pri čemu „metaforička interpretacija, izazivajući novu semantičku pertinentnost na ruševinama doslovnog smisla, izaziva [...] novu referencijalnu težnju” (*Ibid.*: 260). Referencija metaforičkog iskaza, po Rikerovom mišljenju, jeste njegova moć da ponovo opiše stvarnost, a mesto metafore je kopula glagola biti, pri čemu jeste = nije i jeste kao (*Ibid.*: 8). Riker primećuje paradoksalnu prirodu ove relacije, ali zaključuje da je upravo to suština metaforičke istine: neophodno je da se „kritička oštrica (doslovnog) ‘nije’ uključi u ontološku silinu (metaforičkog) ‘jeste’” (*Ibid.*: 288). S obzirom na odnos prema stvarnosti, Riker zapaža paralelizam metafore u umetnosti i modela u nauci, budući da su oboje sredstva preopisa stvarnosti (*Ibid.*: 271).

U delu *Vreme i priča* Riker se nadovezuje na teze koje je zastupao u *Živoj metafori* i nadograđuje ih. Podsetivši na povezanost metafore i zapleta priče u smislu sinteze raznorodnog (metafora predstavlja novu semantičku relevantnost u predikaciji, a izmišljeni zaplet novu suvislost u rasporedu događaja) (Riker 1993: 5), on ovde uvodi još jednu značajnu dimenziju koja će mu poslužiti kao osnova za trojnu mimetičku teoriju književnog dela. Reč je o vremenu kao važnoj karakteristici sveukupnog ljudskog iskustva, pa tako i svakog pripovednog dela. Riker se poziva na dve teorije vremena: teoriju vremena kod Svetog Avgustina i Aristotelovu teoriju zapleta. One se međusobno razlikuju u smislu što prva predstavlja pobedu nesaglasja nad saglasjem, a druga pobedu saglasja nad nesaglasjem (*Ibid.*: 12). Avgustin je problematično pitanje vremena rešio uvođenjem tri vremena: sadašnjost prošlosti (pamćenje), sadašnjost sadašnjosti (gledanje) i sadašnjost budućnosti (očekivanje) (*Ibid.*: 21). Takva trostruka sadašnjost predstavlja protezanje vremena koje se odvija u duši, a nipošto u stvarima koji-

ma je čovek okružen (*Ibid.*: 27–33). Avgustinovo rešenje aporije vremena kao rastezanja duše (*distentio animi*) u suprotnosti je sa građenjem zapleta (*mythos*) u Aristotelovoj teoriji, budući da *mythos* predstavlja „uvođenje zamišljenog reda [koji] isključuje svako vremensko obeležje“ (*Ibid.*: 54). Pomenuta pobeda saglasja nad nesaglasjem odnosi se na zaokruženost jednog dela koje poseduje svoje vreme, a *vreme dela* ne treba pomešati s vremenom događaja u svetu. Na takvoj ideji *mythos*-a Riker zasniva shvatanje mimeze (*mimesis*). Mimeza nije preslikavanje, identična kopija, već „ljudsko delanje, umetnost sastavljanja“ (*Ibid.*: 49); ne „udvajanje postojećeg, [...] već rez koji otvara prostor fikcije“ (*Ibid.*: 64). Riker dodaje da „umetnik izumeva 'kao da'“ i da je mimeza „odvajanje od stvarnosti koje [...] ustanovljuje literarnost književnog dela“ (*Ibid.*). Međutim, mimetička aktivnost ne predstavlja samo rez, nego i vezu između realnog domena (etike) i imaginarnog domena (poetike), zato što svako delo ima svoje izvorište u polju prakse (*praxis*) (*Ibid.*). Ishodište poetske priče Riker naziva *mimesis I*, a on označava „predpoimanje sveta delanja: njegovih inteligibilnih struktura, njegovih simboličkih izvora i njegovog vremenskog karaktera“ (*Ibid.*: 75). *Mimesis II* je carstvo fikcije („kao da“) (*Ibid.*: 87). Upravo se on odnosi na građenje zapleta i rešenje paradoksa temporalnosti, pošto iz haotičnog vremenskog iskustva stvara vremenski totalitet dela (*Ibid.*: 90). *Mimesis III* predstavlja ukrštanje sveta teksta i sveta slušaoca ili čitaoca, pri kome jedno delo stupa u polje komunikacije i referencije (*Ibid.*: 95). Ovaj trojni mimetički model bi, dakle, podrazumevao proces kojim *prefigurisano vreme* prelazi u *refigurisano vreme* posredstvom *konfigurisanog vremena* (*Ibid.*: 75). Rikera su prvenstveno zanimale narativnost i temporalnost književnih i istorijskih tekstova, dok bi se pomenuti model mogao primeniti i na razmatranje odnosa nauke i umetnosti, i upravo ćemo na osnovu njega moći uvideti povezanost ovih dveju sfera ljudske aktivnosti.

1.1 MIMESIS I

3.1.1 Fenomenologija pre svega

Podsetimo se da je prvi stupanj u trojnom mimetičkom modelu (*mimesis I*) ishodište priče – polje prakse, svet ljudskog delanja, odakle svaka priča crpi svoju semantiku, simboliku, temporalnost, jer, kaže Riker, „književnost bi zauvek ostala

nerazumljiva kad ne bi uobličavala ono što u ljudskom delanju već ima neki oblik" (Riker 1993: 87). On se poziva na Hajdegerovu analizu vremena u nastojanju da ukaže na korelaciju između delatnosti pripovedanja priče i vremenskog karaktera ljudskog iskustva, od čega ćemo i mi krenuti. Nalazimo da Hajdegerovo shvatanje bitka i vremena može rasvetliti široko polje koje potpada pod *mimesis I*, a njega ćemo nadalje smatrati ishodištem ne samo umetničkog dela nego i neke naučne teorije.

Podesno je, za početak, posmatrati kompleksnu filozofiju koju Hajdeger razvija u *Bitku i vremenu* kao jedan sistem relacija, na šta ukazuje i njegova terminologija, puna neologizama koje je sam skovao, ne bi li bolje izložio svu dubinu svoje filozofske spoznaje. Središnje mesto zauzima *tubitak* (*Dasein*), tj. „biće koje mi sami svagda jesmo, i koje, između ostalog, poseduje mogućnost bitka ispitivanja" (Hajdeger 2007a: 27). To biće koje jesmo mi nije samo, izolovano, već „tubitku suštinski pripada: bitak u nekom svetu" (*Ibid.*: 33). Hajdeger ukazuje na višeznačnost reči *svet* i navodi četiri značenja, dok on ovaj termin upotrebljava najpre tako da se odnosi na ono „u-čemu" „živi" jedan tubitak, gde svet ima „predontološki egzistencijalno značenje" i može se odnositi na „javni" mi-svet ili „vlastiti" i najbliži (kućni) okolni svet (*Ibid.*: 95). „Najbliži svet svakodnevnog tubitka je okolni svet" (nem. *Umwelt*), pri čemu „okolo" upućuje na prostornost, koju, pak, ne treba shvatiti kao *res extensa*, kako to čini Dekart (René Descartes). Hajdegerov okolni svet nema primarno prostorni karakter, nego ga on određuje kao svetovnost i okolosvetovnost, što ukazuje na ophođenje tubitka u svetu (*Ibid.*: 96–97). Iz toga proizlazi da je tubitak uvek već i bitak-u-svetu (*Ibid.*: 81), a njegovu ustrojenost karakterišu i *sabitak* (kao bitak sa Drugima) i *satubitak* (kao unutarsvetski Bitak-po-sebi), budući da *svagda moj tubitak deli svet s Drugima, koji takođe imaju vlastiti tubitak*. Svet tubitka je, ukratko, *sa-svet* (*Ibid.*: 152).

Značajan je Hajdegerov odabir termina u kojima se, primećujemo, pojavljuju predlozi u formi prefiksa i sufiksa, upućujući na naše uzajamne odnose u ophođenju prema svetu, a njima je izbegnuta upotreba čestih oznaka poput „čovjek", „subjekt" ili „objekt". Njegove kovanice čuvaju međusobnu povezanost nas i sveta (upravo zahvaljujući pomenutim predlozima), za razliku od dihotomije subjekt-objekt, kojom se jasno ukazuje na granicu između njih.¹ Videćemo u daljem tekstu zašto je to važno.

1 U svom drugom značajnom delu *Ontologija: hermeneutika faktičnosti* Hajdeger govori o opasnosti slepog prihvatanja sheme subjekt-objekt, koja je ukorenjena u način razmišljanja o svetu i sprečava pravi uvid u suštinu bića (Hajdeger 2007b: 81). Hajdegerov

Tubitak se, dakle, uvek nalazi u nekom svetu, on je „svagda već bačen u neki svet“ (*Ibid.*: 231), tj. on je „svagda upućen na jedan određeni – na svoj – ‘svet’“ (*Ibid.*: 347). Takođe, kada nema tubitka, kad on ne egzistira, nema nijednog sveta, svet „nije tu, ne postoji“ (*Ibid.*: 421).

Prepuštenost samom sebi, bačenost tubitka kao bitka-u-svetu, određena je kao *briga* (eng. *care/concern*, nem. *Sorge*). Ovaj termin nije jednoznačan i ne treba ga shvatiti u onom smislu u kom ga koristimo u svakodnevnoj upotrebi. *Briga* je, zapravo, način bića tubitka, njegovog bivstvovanja u svetu – odnosi se kako na „strepnjom ispunjeno nastojanje“, tako i na „predanost“ nečemu (*Ibid.*: 238). Budući da se tubitak uvek već nalazi u nekom svetu, njemu je on otkrit, tj. otkrit je jedan sklop povezanosti onoga priručnog; tubitak je zapućen k jednom susretajućem svetu (*Ibid.*: 119), u njemu je on bačena mogućnost (*Ibid.*: 179), iz njega on, takođe, crpi svoje mogućnosti (*Ibid.*: 234). Bačenost suštinski određuje tubitak i nameće mu ograničeni opseg mogućnosti koji mu se otvara i susreće ga, pri kome on boravi, prema kome gleda, prema kome je usmeren. „Ovo već-bitu-pri najpre nije samo neko ukočeno piljenje u neko čisto predručno. Bitak-u-svetu je kao brinjenje obuzet brinutim svetom.“ Obuzetost određuje jednu „tačku gledišta“, tj. „gledanje-prema“, „viziranje onoga predručnog“ (*Ibid.*: 90). Iz ovoga sledi da je bitak-u-svetu uvek već „postavljen na neko shvatanje, mnjenje, izvesnost i veru“ (*Ibid.*: 246).

Značajno svojstvo tubitka je i njegova „necelovitost“ (*Ibid.*: 288), stalna nezaključenost, nedosezivost celine dok god tubitak kao takav jeste (*Ibid.*: 282). Sve do smrti postoji jedno između, još-ne, jedan izostanak, na čije mogućnosti smrt stavlja tačku. Bivstvovanje k smrti ne treba shvatiti linearno. Hajdeger na vreme ne gleda kao na sukcesivni sled trenutaka, već govori o vremenitosti tubitka, koju određuje kao biluču-osadašnjavajuću budućnost (*Ibid.*: 405). Ovime se naglasak stavlja na prožetost sadašnjosti prošlošću i budućnošću; tubitak jeste svoja prošlost, a svagda se „događa“ iz svoje budućnosti (*Ibid.*: 40). Kao takvom, vremenitom i bačenom pred neki svet, njemu se približava ono brinuto, okolni svet – on o njemu razmišlja i u obazirnom razmišljanju dolazi do osadašnjavanja (*Ibid.*: 414). Sve osadašnjavajuće razmišljanje, sve saznanje, podstaknuto je jednim „viđenjem“, obazirom, a iza svake interpretacije saznanja stoji kao vodeća ideja jednog intuitus-a, kaže Hajdeger,

„jezik aglutinacije“, koji upotrebljava prefikse i sufikse, važan je iz tog razloga što „uvodi alternativne ontološke distinkcije u svet“, odnosno „ima transpozicionu ili metaforičku strukturu susretanja nečeg kao nečeg drugog“ (Cazeaux 2007: 10, 170).

od početka grčke ontologije do danas (*Ibid.*: 413). Implikacija rečenog leži u tome da je svako ispitivanje i traženje stalno vođeno onim ispitivanim i traženim, tj. „mi se uvek već krećemo u nekom razumevanju bitka“, a to „prosečno i maglovito razumevanje bitka jeste fakat“ (*Ibid.*: 25).

Mnogo je značajnih ideja Hajdeger izložio u ovom monumentalnom delu, ali naš zadatak nije da se njime detaljno bavimo (zainteresovani čitalac će sam to učiniti), nego da predočimo njegove važne implikacije i razloge zbog kojih smatramo da upravo od ovih ideja treba krenuti kada govorimo o procesu koji dovodi do nastanka kako umetničkog dela tako i neke naučne teorije. Svako od nas rođenjem biva bačen u jedan svet, jedno tu; zatiče sebe u koordinatama neke sadašnjosti, koja većito nastaje iz prošlosti i pretače se u budućnost; susreće svet oko sebe, on mu se pokazuje, pojedini njegovi delovi mu se otvaraju – on na njih usmerava pažnju, posmatra ih, razmišlja o njima. Često čujemo Banvilove junake kako govore o „slučajnim delovima sveta“ koji se prikazuju „stidljivo“, kao da traže od nas da ih pogledamo i dokučimo njihovo značenje (Banville 2010b: 215). Svako biva postavljen u jedan sistem povezanosti s drugim ljudima, sa svim onim što ga okružuje, što je tu, okolo, i ne može da nestane, sve dok njega jeste, jer kad bi nestalo, ništa bi nastalo, a ništa ne postoji. Vezan je za većito osadašnjavajući trenutak, koji se proteže dok god on jeste i donosi još-ne budućnosti, a ostavlja za sobom ono prošlo. To protezanje trpi i sve okolno, u stalnom nezaustavljivom proticanju. „[M]i smo usidreni (ili zaglavljani) u našoj sadašnjosti“ (Biagioli 1996: 194). Ova činjenica nameće ograničenja, kako u saznavanju svega prošlog, tako i u predviđanju svega nadolazećeg. Nalazeći se u određenoj sadašnjosti, vezani smo za aktuelno stanje znanja (bilo da je reč o umetnosti, nauci ili nekoj drugoj sferi), koje predstavlja referentno polje svakog istraživanja i tumačenja. Štaviše, ni sadašnjost nije jedna već mnogostruka, zavisno od toga ko smo i gde se nalazimo (*Ibid.*: 201–202). Banvil ilustruje pomenuto u romanu *Kepler* kada govori o Galileju koji je „otkrio četiri nove planete“ (Banvil 1992: 213), što se ne uklapa u Keplerovu teoriju, nakon čega on, zamoren gledanjem u nebo, ostavlja drugima da „prikažu na mapi ove nove fenomene“ (*Ibid.*: 240).

Kopernik se, na primer, obreo u svetu gde je Ptolomejeva geocentrična teorija bila opšteprihvaćena, a u čiju je ispravnost on posumnjao, te uveo novo, heliocentrično shvatanje Sunčevog sistema. Njutm se, sa svoje strane, našao u svetu koji je

poznao Kopernika i Keplera, a oni su, svaki u susretu sa svojim okolnim svetom, stvorili određene teorije koje su poslužile Njutnu kao polazište za razvijanje sopstvenih zakona. S druge strane, Banvil se obreo u svetu koji je velikim delom bio zasnovan na dostignućima ovih naučnika. Ona su se pokazala i otkrila jednom piscu, privukla njegovu pažnju, kao i pismo koje je Njutn uputio filozofu Džonu Loku, što ga je sve navelo da o njima ispriča priču – kroz svoju vizuru.

Tako je i gnusno ubistvo koje se dogodilo u Dublinu činilo deo Banvilovog sveta, i on je, obuzet tim događajem, bio podstaknut da o njemu progovori na sebi svojstven način – kroz priču, fikciju. Derek Hand smatra da je Banvilovu znatiželju u ovom slučaju pobudila prevashodno fotografija ubice koja se pojavljivala u novinskim člancima o njemu, a na kojoj je Mekartur izgledao kao neko ko nikad ne bi počinio takvo grozomorno ubistvo. Povrh toga, reč je o čoveku koji je izmišljao priče o sopstvenoj prošlosti ne bi li se uspeo na društvenoj lestvici – više nego primamljiva tema piscu poput Banvila (Hand 2002: 133). U svom romanu on stvara jedan poseban svet inspirisan ovim događajem, organizuje ga, uspostavlja njegovu unutrašnju strukturu, imanentnost. Njegov junak nastavlja da živi i van korica ove knjige; mora se ponovo pojaviti, ne bi li dovršio ono što je u tom stvorenom svetu započeto. Tvorac tog stvorenog sveta se u svom stvarnom svetu susreće s nekim slikama koje obuzimaju njegovu pažnju, pokazuju mu se i otvaraju njegovom pogledu (dve pomenute slike *Ukrčavanje za Kiteru Antoana Vatoa*), kao i, takođe ranije pomenuti, lik Pjeroa iz *commedie dell'arte*, od kojih Banvil stvara sopstvenu sliku *Zlatni svet* u romanu *Duhovi*. *Atena* je, pak, inspirisana jednom čuvenom krađom kolekcije slika iz poznate umetničke kuće *Russborough House* u Irskoj 1986. godine (D'hoker 2004: 1). Sve se dešava u tom nepresušnom pozajmljivanju i nadograđivanju na okolo-svetovno, ono što se *pojavljuje*. „[S]ve stvaranje je crpljenje (kao vode s izvora)” (Hajdeger 1996: 86).

Tubitak nije sam: on je sabitak i satubitak. Kopernikov sa-svet čine, setimo se, ujak uz koga odrasta, bolesni brat, učenik Retik; Kepler je u svom sa-svetu okružen suprugom i pastorom, kao i mnogim drugim ljudima u domu ekscentrika Brahea; Njutnov biograf, takođe, svesno biva uvučen u sa-svet porodice Loles. Fredijev sa-svet nastanjuje njegova majka, supruga Dafni i sin, zatim profesor Krojcnar, Liht i svi putnici koji jedno vreme obitavaju na ostrvu (čini se da sa-svet može biti izmaštan), a onda i rođaka Korki, Morden i A. Tubitak je, dalje, i bitak u svetu:

Kopernik luta po Evropi, Kepler odlazi Tihu Braheu, Njutnov biograf u kuću Ferns. Setimo se i Fredijevo putu od Amerike preko Mediterana do Irske. Videli smo u odeljku o romanima koliki je uticaj imalo upravo okruženje, ili, hajdegerovski rečeno, okolosvetovnost, na život i stvaranje ovih ljudi.

Jeste da je reč o romanima, koji su *ispo facto* određeni kao fikcija, nešto drugačije od stvarnosti. Međutim, pogledamo li i bilo koje istorijske spise koji se smatraju verodostojnim, uvidećemo i u njima neki nedostatak, koliko god da je visok stepen podudaranja sa stvarnošću, nešto što se tekstom ne može preneti i što mora ostati nesaznatljivo, u većoj ili manjoj meri. Reč je upravo o putevima stvaranja, o svemu onome što prethodi jednom sačinjenom umetničkom, naučnom, ili svakom drugom delu. Šta je dovelo do nastanka pomenutih zakona? Kako su postale slike Antoana Vatoa i ona u *Duhovima*, njima inspirisana? Onih sedam izmišljenih slika koje Fredi/Morou proučava u *Ateni*? Najzad, šta je navelo samog Banvila da napiše upravo ovakve romane? Šta navodi sve stvaraoce da stvaraju? Šta je poreklo sveg stvaranja? Iako nema jednoznačnog odgovora na ovo kompleksno pitanje, treba ga tražiti u onome *pojavljujućem* koje se *otvara tubitku*, o čemu Hajdeger govori. To *pojavljujuće* koje se otvorilo Koperniku (kao i ostalim Banvilovim naučnicima) jeste nebo, koje je „dalo oblik svetu njegovog uma“ (Banville 2011a: 120).

Pojavljujuće nužno ima karakter ograničenosti – ono je samo deo, isečak celine koju čini čitav svet, a ustrojstvo sveta je takvo da njegova celina nije saglediva. Jednom biću je uskraćena mogućnost da svojim pogledom i pažnjom obuhvati potpunost svega. O tome govori i Banvilov Kopernik, rekavši da njegova knjiga ne predstavlja ogledalo sveta zato što se on ne može percipirati u svojoj celosti, zahvaljujući najpre vremenskoj i prostornoj ograničenosti našeg života (*Ibid.*: 206). Stvari postaju kompleksnije utoliko što i to sve nije konstanta. Kada bismo hipotetički zamrzli jedan trenutak sveta, recimo upravo ovaj, kada bi postojao neko ili nešto što bi bilo u stanju da sagleda sveukupno stanje svega u svetu u tom trenutku, i kada bismo ga uporedili sa stanjem u bilo kom drugom trenutku, videli bismo ogromne razlike među njima. Ne moramo se, štaviše, prikloniti hipotetičkom načinu razmišljanja da bismo uvideli većitu promenu, *panta rhei* ovog sveta.

Za sve „ono što se pokazuje, sebekpokazujuće, ono otvorldivo“ ili „*sebe-na-sebi-samompokazujuće*“ Hajdeger upotrebljava grčku reč *fenomen*. Ona označava sve što leži obelodanjeno ili može postati takvo, a što su Grci ponekad poistovećivali s bićem,

koje se, pak, može pokazivati na različite načine, zavisno od toga kako mu se pristupi. Time može doći i do pokazivanja bića kakvim ono po sebi nije, što se naziva *priviđanjem* (Hajdeger 2007a: 49). Stoga je važna odlika fenomena ta da on najčešće nije jednostavno dat, već ga karakterišu i takve osobine poput prikrivenosti, pokrivenosti, iskrivljenog pokazivanja, neotkrivenosti ili zapretenosti, a sve pomenute karakteristike jesu različiti modaliteti bitka bića (*Ibid.*: 57). U vezi s raznovrsnim načinima prikazivanja fenomena, zanimljivo je setiti se razgovora koji Kopernik vodi s bratom pred svoju smrt, kada ga ovaj pita šta je osmotrio na nebu, a on odgovara da je video planete koje igraju i da ih je čuo kako pevaju na svojim putanjama. Andreas, vesnik istine koja Koperniku za života izmiče, govori da je ugledao ništa drugo do svetlo koje sija na nebu. Ako je video išta više od toga, kaže Andreas, to je tek zahvaljujući njegovoj veri u mogućnost shvaćanja stvarnosti (Banville 2011a: 238).

Liotar (Jean-François Lyotard) takođe govori o fenomenu i objašnjava šta je fenomenologija u svom istoimenom delu. Ona je „izučavanje ‘fenomena’, to jest onoga što se pojavljuje u svesti, onoga što je ‘dato’”. Ta datost, „sama stvar”, prethodi svakoj hipotezi o njenom odnosu s bićem čiji fenomen jeste, kao i o odnosu fenomena sa Ja. Zato u fenomenologiji postoji jedan „kritični trenutak”, momenat „odbijanja da se pređe na objašnjenje”, budući da „[u]vek postoji nešto prerefleksivno, nereflektovano, prepredikativno, na koje se oslanja refleksija, kao i nauka, što ona vešto prikriva svaki put kada želi da opravda samu sebe” (Liotar 1980: 13).

Liotar se poziva na Huserlove (Edmund Husserl) ideje izložene u knjizi istog naziva (*Ideen*, 1913), kod kojih se može uočiti sličnost s Hajdegerovom filozofijom. Huserl je od svog učitelja Brentana (Franz Brentano) preuzeo termin *intencionalnost* i njime označio suštinu saznanja onoga neposredno datog, koje prethodi svakoj naučnoj tematizaciji. Brentanovu svest o nečemu Huserl je preneo na nivo ejdetike, što svaki objekt čini objektom za neku svest (*Ibid.*: 14, 24–25). Svi objekti, koji su objekti za neku svest, nužno su „uvek već ovde”: pripadaju prirodnoj realnosti, svetu koji „ja ovde nalazim i prihvatam ga kao postojeći” (*Ibid.*: 27-8). On to naziva prirodnim stavom i dodaje da ja „kao empirijski i konkretni subjekt [...] učestvujem u prirodnom stavu sveta, [...] ali ja se uopšte ne koristim tim stavom”. Obustavljanje ovog stava jeste ono što je poznato kao *stavljanje u zagrade, fenomenološka redukcija* ili *epoché*, što čini da „svet nije više samo postojeći, već ‘fenomen postojanja’” (*Ibid.*:

29–30). Ono što ostaje nakon redukcije jeste sama stvar. Kako se ona prikazuje svesti? Stvar je meni data kroz neprestane promene, a nikada kao *apsolut*, i u svim menama i ispravkama „pomalja se sama stvar“. Doživljaj neke stvari jeste tok, „on je uvek već daleko, već prohujao kada želim da ga shvatim; ja ga stoga mogu pojmiti samo kao jedan *zapamćeni doživljaj*, samo kao *retenciju*“ (Ibid.: 30–31). Posledica rečenog je shvatanje da stvar i svet nisu apodiktični, tj. da imaju kontingentni karakter (Ibid.: 32). Redukcijom se, štaviše, svaka datost pretvara u *naspramnost*, tj. u fenomen, a intencionalnost nema isključivo opažajni karakter, nego postoji više njenih tipova, prema Husserlovom shvatanju, među kojima su i imaginacija, predstava, doživljaj drugog, intuicija (Ibid.: 39).

Govoreći o izvoru umetničkog dela u istoimenoj knjizi, Hajdeger kaže da je stvarnosno podloga na koju se nadograđuje ono umetničko (Hajdeger 1996: 13). Možemo proširiti ovu tezu i reći da je stvarnosno podloga ne samo svake estetičke već i svake naučne tvorevine.² To stvarnosno, pritom, treba razumeti u fenomenološkom smislu, onako kako je shvaćen pojam fenomena i mnoštvo mogućih načina pokazivanja bića. Krenimo od umetničkih dela i pogledajmo kako je o njima Hajdeger govorio. Za njega je neko umetničko delo *stvar* (*thing*) koja ima tri određenja: (1) stvar kao nosilac obeležja, (2) stvar kao jedinstvo mnogostrukosti u opažaju i (3) stvar kao formirano gradivo (pri čemu stvarnosno predstavlja gradivo nekog dela) (Ibid.: 22). Ove tri interpretacije stvari uobličuju način mišljenja o njima, što može zamagliti njihovu bit, pošto pojmovi o njima prethode samom iskustvu tih stvari i zakrčuju put k njihovoj suštini, njihovom biću (Ibid.: 27). Složićemo se s Hajdegerom i reći da ovakva interpretacija, iz koje nastaje mišljenje, jeste problematična. Uzmimo za primer prvopomenuto tumačenje stvari kao nosioca obeležja. Njegov problem leži u jednoj vrsti *zaborava*, u onome što postoji *a priori* u odnosu na obeležja kojima karakterišemo neku stvar, a što je, iako nama izgleda sasvim razumljivo, zapravo samo posledica dugotrajnog navikavanja na nešto što je u početku izgledalo strano, tuđe, iznenađujuće, neobično. Štaviše, čini se da je mišljenje odgovorno za nasilje koje je učinjeno nad onim stvarnosnim stvari, njenoj pravoj suštini, pre svakog govora i mišljenja o njoj (Ibid.: 19).³ Možda je,

2 U prvom romanu Banvilove tetralogije jedan učitelj govori Koperniku da su „sve teorije samo imena, a sam svet je stvar“ (Banville 2011a: 23), ukazujući mu time na nedostatnost teorija pri opisivanju sveta.

3 U Poretku diskursa Mišel Fuko (Michel Foucault) takođe govori o „nasilj[u] koje činimo nad stvarima“ služeći se nekim diskursom (Fuko 2007: 40). Banvil bi se složio s tim.

kaže Hajdeger, ono što nazivamo osećanjem ili raspoloženjem umnije, tj. više opažajuće, otvorenije prema biću nego sav um, koji se pogrešno shvata kao racionalan (*Ibid.*: 20).

Banvilovi romani obiluju idejama i temama iz domena fenomenologije. Njegovi naučnici Kopernik i Kepler nastoje na tegoban način da fenomene pretvore u simbole, zakone, teorije, da bi na kraju uvideli suštinsku nemoć takvih poduhvata. Veću povezanost sopstva i sveta osećaju u epifanijskim momentima, koji su po svojoj prirodi iracionalni, intuitivni, neposredni i neposredovani bilo kakvim predstavjačkim sistemom. Lišeni, rekli bismo, antropomorfnog dodatka, svet i stvari stoje naspram čoveka onakvi kakvi jesu, a ta naspramnost, videli smo, nastaje činom fenomenološke redukcije. Fenomen je anterioran u odnosu na pokušaj njegovog predstavljanja, bilo da je reč o svakodnevnom govoru, jeziku nauke ili umetnosti. Pošto se, kako kaže Liotar, fenomen može pojmiti samo u svojim neprestanim menama, a ne kao apsolutna i nepromenljiva datost, nemogućnost njegovog istinskog predstavljanja postaje veća. Njutnov biograf se, na primer, suočava s jednom takvom situacijom, u kojoj ne uspeva da dokuči stalne promene ljudi i stvari oko sebe, jer se oni pokazuju na različite načine, te su prikriveni, iskrivljeno pokazani, neotkriveni.

Fenomen kao ono što se pokazuje i pojavljuje u svesti ne mora biti nešto stvarno postojeće. Njegovo postojanje i osobine koje mu je čovek pripisao stavljeni su u zagrađu, redukovani. Ono što je značajno jeste mentalni doživljaj stvari, a sama stvar se može zaista nalaziti pred očima posmatrača, može biti naslikana, ili čak izmaštana ili sanjana. Tako se u *Knjizi dokaza* Frediju pokazuje fenomen žene s rukavicama, između nje i njega se uspostavlja jedan odnos naspramnosti, intencionalnosti, pri čemu činjenica da je reč o naslikanoj ženi ne čini nikakvu razliku: ona je, rekli smo, u tom trenutku čak stvarnija u Fredijevim očima od služavke koju će potom nemilosrdno ubiti, upravo zato što je narušila povezanost i bliskost koje je Fredi osetio u uspostavljenom odnosu s naslikanom ženom. *Duhovi* su, pak, posve fenomenološka knjiga. Stvari i ljudi u njoj pojavljuju se u pripovedačevoj svesti, a da nikada nije jasno da li su oni stvarni ili imaginarni, da li je stvarno reč o turistima koji su se nasukali na ostrvo ili su tek izmaštani. Bilo kako bilo, iskustvo čitanja ove knjige ponajpre je bogata fenomenološka avantura koja čitačevoj svesti nudi pregršt utisaka onoga pojavljujućeg.

Zaključimo: stvaralački proces započinje specifičnom spregom onoga koji stvara i sveta oko njega, pri čemu stvaralac

biva obuzet određenim pojavama ka kojima usmerava svoju pažnju. Najrazličitiji faktori utiču na način bavljenja izabranim pojavama, i o njima će više reči biti kasnije. Prvo sa čim se susreće svako ko stvara jeste čist fenomen kao ono pojavljujuće koje čini deo celine sveta. Naučnik i umetnik, svako na svoj način, dodaje fenomenu ono što on sam suštinski ne poseduje, a taj dodatak je ništa drugo do stvoreno naučno ili umetničko delo. Slikar neki fenomen pretače u sliku, književnik u reči, a naučnik u simbole, formule, teorije i zakone. Na taj način, stvaralac obogaćuje svoje iskustvo fenomena najraznorodnijim karakteristikama, u čemu mu pomaže (a ponekad, čini se, i odmaže) jezik kao specifično ljudsko sredstvo komunikacije. Videli smo da jezik u Banvilovim romanima ima ambivalentan položaj, budući da često zamagljuje suštinu stvari ili je prikazuje na iskrivljen način. On je odgovoran i za nemogućnost uklanjanja solipsističkog temelja iz govora o svetu.

LITERATURA:

- Banvil 1992: Džon Banvil, *Kepler*, Nolit, Beograd.
- Banville 2010b: John Banville, *Ghosts*, Picador, London.
- Banville 2011a: John Banville, *Doctor Copernicus*, Picador, London.
- Banville 1985: John Banville, „Physics and Fiction: Order from Chaos”, u: *New York Times Book Review*, dostupno na: <http://www.nytimes.com/1985/04/21/books/physics-and-fiction-order-from-chaos.html>, pristupano 15. 7. 2012.
- Banville 1998: John Banville, „Beauty, Charm, and Strangeness: Science as Metaphor”, u: *Science Magazine*, Vol. 281, no. 5373, pp. 40–41.
- Biagioli 1996: Mario Biagioli, „From Relativism to Contingentism”, u: *The Disunity of Science: Boundaries, Contexts, and Power*, Stanford University Press, Stanford, California, pp. 189–206.
- Cazeaux 2007: Clive Cazeaux, *Metaphor and Continental Philosophy: From Kant to Derrida*, Routledge, New York and London.
- D’hoker 2004: Elke D’hoker, *Visions of Alterity: Representation in the Works of John Banville*, Rodopi, Amsterdam–New York.
- Fuko 2007: Mišel Fuko, *Poredak diskursa*, Karpos, Loznica.
- Hajdeger 1996: Martin Hajdeger, *Izvor umetničkog dela*, Slovo, Vrbas (Dnevnik, Novi Sad).

- Hajdeger 2007a: Martin Hajdeger, *Bitak i vreme*, Službeni glasnik, Beograd.
- Hajdeger 2007b: Martin Hajdeger, *Ontologija: hermeneutika faktičnosti*, Akademska knjiga, Novi Sad.
- Hand 2002: Derek Hand, *John Banville: Exploring Fictions*, The Liffey Press, Dublin.
- Liotar 1980: Žan-Fransoa Liotar, *Fenomenologija*, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd.
- Riker 1981: Pol Riker, *Živa metafora*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb.
- Riker 1993: Pol Riker, *Vreme i priča*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Novi Sad.

150

DOMESTRI

тијана тропин

ТВОЈ КИНК НИЈЕ МОЈ КИНК (АЛИ ТВОЈ КИНК ЈЕ ОКЕЈ)

Дарко Тушевљаковић: *Узвишеност*,
Лагуна, Београд, 2021.

Дарко Тушевљаковић се после првих кратких радова, расутих по периодици и зборницима, на нашој књижевној сцени појавио романом *Сенка наше жеље* (2010) и отада објавио још две збирке прича: *Људске вибрације* (2013) и *Накнадне истине* (2017) као и три романа: *Јаз* (2016), *Јегермајстер* (2019), и *Узвишеност*, роман који је сад пред нама.

Од већине савремених српских приповедача, Тушевљаковића издваја оно што би се колоквијално назвало рад на себи: он упорно гради своју занатску вештину, држећи се поетике на тесној граници између реалистичног и фантастичног модуса приповедања, тзв. *slipstream*-а, и видљив је напредак који је до данас постигао у односу на своје ране радове. Па ипак, у коначном свођењу резултата, мора се признати да Тушевљаковићева списатељска амбиција и инвентивност његових идеја и даље надмашују техничке способности да их у потпуности оствари.

Узвишеност на изванредан начин мири два основна стваралачка модуса овог аутора: миметички и фантастични, који су у његовим другим делима (највидљивије, вероватно, у *Јазу*) била оштрије раздвојена. Тушевљаковић овде не понавља структуралну грешку из *Јаза*, у коме повезује два суштински диспаратна заплета који су повезани тек механички, идентитетом једног од ликова. Комплексна и амбициозна структура романа преплиће три основна тематско-мотивска тока који се све до краја неће у потпуности спојити.

У првом, неименована приповедачаца уводи нас у Београд неодређене, али релативно блиске будућности.

Тушевљаковић успешно избегава да преоптерети читаоце историјом света који описује: из контекста је јасно да је после тзв. Хладног рата дошло до промене равнотеже сила у свету и да је Кина у његовој имагинарној будућности много присутнија у свакодневном животу овдашњих грађана; неки други детаљи такође, иако не одвише упечатљиво, указују на измењене прилике (нпр. тук-таксији и псеудопљуге). Као замајац за покретање заплета, међутим, функционише увођење Киндреда, нове апликације која својим корисницима омогућава да пронађу идеалног партнера, своју истинску сродну душу. Иако на први поглед подсећа на постојеће апликације за налажење партнера, какве су Тиндер или Грајндер, Киндред се од њих разликује не само по количини информација које захтева од корисника, већ и по квалитету и трајности резултата које обећава: нису више у питању летимичне везе већ судбоносно, доживотно повезивање. Упоредо с растом поаме за Киндредом постаје јасно да се утицај те апликације не зауставља на пролажењу партнера и њиховом повезивању; уклопљени парови, такозвани узвишени, повлаче се у изолацију, као да им спољни свет више није неопходан, и комуницирају само с другим паровима узвишених; истовремено расте број очајника који се, сазнавши да за њих нема сродне душе, одлучују за самоубиство.

Све ово сазнајемо из визуре неименоване нараторке која нам приповеда о свом неуспешном животу и једнако промашеном животу свог такође неименованог оца, писца коме је скандал изазван последњим романом окончао каријеру. Прва сцена приказана из њеног угла, опис очевог недостојанственог умирања, претаче се у неочекивано равну повест о одрастању, откривању властите лезбејске сексуалности, неуспелој вези, неуспешним студијама и низу привремених, лоше плаћених послова којима се придружује брига о дементној мајци. Када и њена пријатељица и повремена љубавница Вера изврши самоубиство, приповедачица губи и последњи привид стабилности у животу.

У том тренутку Тушевљаковић уводи други ток заплета: Верин познаник/љубавник Северин упознаје нараторку с постојањем својеврсне секте Племе сунца, чији је оснивач после повреде очију стекао увид у алтернативне светове који постоје упоредо с нашим, као његови географски блиски сродници, и способност да се макар повремено креће у два света упоредо. Ова идеја изузетно богата могућностима, у којој се назире одређене мотивске паралеле са критички

занемареним романом Мирјане Новаковић *Johann's 501*, избија у први план романа и повезује се са причом о злосрећном роману оца приповедачице у једном постмодерном, метанаративном заокрету, док се линија заплета посвећена Киндреду по значају повлачи у позадину. Иако Тушевљаковић покушава да уравнотежи и повеже та два тока, до краја романа не успева сасвим у томе. Прича о Киндреду је и поред постхумане проблематике понајпре метафора о опасностима брака и искључивих емотивних веза, које могу извитоперити или поништити идентитет појединца. И слике које Тушевљаковић евоцира, постварене метафоре прикривених реалних страхова, подсећају на упоредиве замисли хорор аутора попут Клајва Баркера или Горана Скробоње.

Заплет посвећен Племену сунца и њиховом сложеном односу с аутором романа о Ненаду Новакову, напротив, ослања се на традицију постмодерне фантастике, успостављајући сложену интертекстуалну игру. У роману унутар романа, читалац може препознати различите мање или више експлицитне референце на разне класике српске књижевности: иако је можда најочљивија (и отворено именована као таква) сцена набијања на колац, надахнута Андрићевим описом, не мање битни су Пекић и убиства кишобраном из *Како упокојити вампира*, али и Киш, из чије *Енциклопедије мртвих* Тушевљаковић можда преузима мотив рака који добија спољну манифестацију у јунаковим активностима.

Све то је већ довољно, можда и претерано, за само један роман. Аутор, међутим, уноси и трећу линију заплета, која се постепено конституише из међусобних односа ликова: неуобичајено бројна помињања мастурбације се мотивски лагано повезују са тајном брака нараторкиних родитеља, наговештеном и у роману унутар романа – по неизреченом договору, мајка је ушла у љубавни однос са очевим пријатељом, док је њен супруг воајерски пратио њихове сусрете. У сличан, али отворенији и узајамнији однос ступа приповедачица с двоје својих пријатеља. Можда је најамбициознија тежња овог романа управо та да прикаже успостављање срећног и оствареног љубавног троугла и да се маргиналне сексуалне и емотивне праксе, нечија склоност, фетиш или кинк прикажу без осуде, као равноправно вредни животни пројекти. У питању је редак и похвалан покушај у нашој новијој књижевности главног тока.

Нажалост, та тежња остаје неостварена пре свега зато што Тушевљаковић не успева да своје јунаке прикаже

153

ДОМЕНИ

као уверљиве, тродимензионалне личности. Мотивација одређених поступака често је недоречена или мањкава, почев од приповедачице преко чланова њене породице па до сасвим споредних ликова, а случајни сусрети који одређују даљи ток радње превише су чести. У обликовању одређених епизодиста, пре свега Чанг Лија, али и анонимног војника – „демона“, па и дементне мајке, аутор посеже за стереотипима из чијег круга не успева да искорачи. Језик дијалога је недовољно диференциран, услед чега се различите особе изражавају готово идентично, као што се и стил оквирног наратива и романа у роману недовољно разликују. Због свега тога Тушевљаковићево најновије дело, иако идејно врло богато, не функционише у потпуности као заокружен роман. Остаје нада да ће, пратећи досадашњу узлазну линију својих радова, он у неком тренутку досегнути меру својих стремљења.

небојша лапчевић

светле узвишености у прозном триптиху слободе, творца и рода

Мирослав Раичевић: *Сунце у кавезу*,
УКС, Интерпрес, Београд, 2021.

Мирослав Раичевић је након песничких збирки *Разро-ки дани*, *Куршум у вјетар*, а посебно збирком *Очевина*, која је награђена *Печатом кнеза Лазара*, (Манастир Прилипац, 2020) коју додељује УКС, наговестио тематски своја наредна литерарна остварења. То је, чини се, и остварио прозним триптихом *Сунце у кавезу*, који нас враћа предачким и традиционалним вредностима, а према садржају, у три приповедна тока, времена, аутор нас води у широке просторе у које је „свој свет“ уселио.

У фрагментима који су украс приповести Раичевић је вешто уткао своју стваралачку нит у тканицу народног веровања, у драматичне животне ситуације, традицију и историју краја, „градећи интензивно личан, препознатљив стилско-језички код саздан од древних симбола, народне мудрости“, према речима рецензента Љиљане Шоп. Нарочито, слојеве ове прозе чини митолошки приступ ликовима. Митолошке представе налазимо симболички и метафорично у пуном облику у телу текста. Аутор често прибегава говору басне, филозофемама и формулама којима обликује људске и животињске ликове. Сличне елементе можемо видети у прози Растка Петровића, Боре Станковића, Слободана Џунића...

У првој приповести „Сунце у кавезу“, што је уједно обједињујући наслов књиге, описује ратно време на северу Црне Горе народним и породичним искуством. У дијалогској форми аутор поставља филозофеме: „Ја сам у кавезу, брђанине. Ти си истрчао, а мислиш да је ропство горе!“, или: „Ђаво се радује, а небо презире, спремајући одговор...“ Овај

свет сматрамо лажљивим, пролазним, а онај истинитим и вечним, на то нас подсећа Еврипидова мисао: „Ко зна да живот није можда смрт, а смрт живот?”

Одабрано небеско тело је извор живота. Раичевићево Сунце у овом свету види сужња, светлост у кавезу. Али вратимо се у прошлост. Сунце је Варуникино или Зевсово, или Јупитерово, Митрино, Перуново, Хорусово... Сунчева је гора, врхови, извори, вода, град... Хераклит је мислио да свакога дана имамо ново сунце. Зраци уништавају дејства хтоничних демона, „кад се гуја убије, сунце се радује и стане и гледа”. Сунце је у вечном непријатељству са змијом. „Са рођењем Христовим родило се Сунце” (Н. Беговић, 385), овде је јасна паралела са сакралним божанствима.

У загонеткама, Сунце се упоређује са котуром воска, погачом или свицем који осветљава свет: „једна грудa воска цијелу свету доста.” У загонеткама се упоређује са птицама: „Тица без зуба, а свијет изједе”, као представа словенске митологије, где се идентификује са соколом (Ермон). Према Чајкановићу, Сунце је Божје око и представља схватање општесловенско и општеиндоевропско, као и код Норда и народа око Средоземља.

Подсетимо се митолошког руског обичаја о подушју, где госте призивају формулом: „Свети оци, ви сте долетели”. Раичевићев јунак Данило довикује и дозива: „Јастреб сам, над врховима, у шипражју, на дну провалије, у ропству, ја јесам јастреб!” И тај јастреб није у кавезу, иако сломљеног крила, јастреб је чисти симбол слободе, већ је лет и непрелет над Долином, над кућама са ниским крововима, које потреса земљотрес. „Птицо / Твој свет је двострук / у горама је, у облацима. / А моја су поља у канџама / под твојим трбухом птицо / у ропцу”. Могуће је разумети да лирски субјект говори никоме другоме до Слободи.

Једноставније речено, завичај Мирослава Раичевића је трусовина у ропцу, у потресу и стресу, завичај су сва чељад међу порушеним зидовима, дом, домовина: „Кућа која узима душе... То неће бити мој дом!” Из душе ауторових јунака излећу јата свитаца, може се рећи, поетских праслика и мисли. Једним од таквих праслика или образаца, Раичевић поентира: „Сунце је расло ослобађајући живот распет на безброј крстова”. Одатле избија необична слика: ослободити мисли, душу, дом свој, род и отаџбину, односно устати (у најопштијем смислу) значи борити се ослоњен на универзалне вредности, пре свега на најсветији „небески прах” доступан Човеку

– Љубав! То, уз све жртве, доноси Слободу, доноси Сунце упркос свим људским изопаченостима које слободу (Сунце) смештају, кад могу, у кавез! Зато се ова Раичевићева метафора претвара у фењер који осветљава сваког човека, дом, народ и свет – наравно, ако га пажљив читалац отворена срца пронађе. Устајати из личних понора, из ропства – што би рекао бесмртни Његош, јесте „... борба непрестана...“ Зато, овај Раичевићев триптих и тражи пажљиво читање.

Приповетка „Милена“ нас води у ратну 1877. годину, у време црногорско-турског рата, у време трагичних и граничних ситуација и невоља нашег народа. Аутор говори о одлучности две жене (Милене и Јоване) које стављају свој живот пред непријатеља како би сачувале част породице, и измолиле главе својих страдалих мужева да би обавиле обред и сахраниле их у породичну гробницу.

Али Дева, Арнаут, познати ратник и мегданџија, поштује жртву, вредности које покрећу, поштује Љубав и витешки помаже удовицама: у име њихово затражи од паше да услиши њихову жељу, ризикујући сопствени живот и животе своје браће. Народни памтивек нас архаичним елементима упућује на његово храбро супротстављање порти. Задивљен храброшћу једне жене, Милене, Али Дева младој липи у својој окућници даје име те хероине. Исповедно говори Али Дева: „Тако ја липу зовем, Милена, тако ми Бога!“ И Брђани разумеше, помиловаше џигита, (опростише му крв), то може само рука вођена небеском промисли. С друге стране, епски јунак је Милутин, „ожењен сабљом“ и овенчан славом. Завет који се на мегдану изговори поштује се у ставу Али Деве: „Вратио си крв за крв, ја ти крв нашу праштам“. И нису се подмирили, али осташе Људи које памте поколења! Јер опростише...

У композицију ове сложене прозне творевине, од обиља историјске грађе Раичевић на документарности и артефакти-ма гради литерарну ерудицију, узносећи читаоца ка племенитости, непокорности, храбрости мајке и љубави жене.

У приповетки „Буквар чуван змијом“, Мирослав Раичевић готово лирски, бајковито, фолкористички и огољено саопштава истине. Култ предака је расветљен, малограђанштина, похлепа, варљиво људско срце и неслога су разобличени, а животна мудрост и слога – слављени. Покојник је с правом ојуначен, окамењен да штити од злих демона који би да походе његову душу, његов крај и све људе. Како говори наш народ: „Па, шта ко понесе!“ Зато је веома занимљива Раичевићева

метафора: боље се „окаменити” него бити храна људској злоби. Разлог за промишљање. Сви у такву замку западамо. Јунак је сведок, може бити и крајпуташ камени који је ту да чува успомене и, злу не требало, да чува од освајача. Коначно, судбинским крстом човека претвара у камен, у обредно место крај извора у Долини. Како је прорекао мудри старац Стањ: „Родиће се човек”, (око Антонијеве камене главе свија се змија) „и његова глава биће буквар чуван змијом”.

Душе предака често бораве на огњишту и отуда веровање да змија чуварица, чуваркућа (у њој је инкарнација душа претка) живи испод огњишта, угаоних каменова, темеља породичног дома. Под кућним прагом такође се налазе душе предака, јер човечја душа се може настанити у камену, или биљкама, или животињама. Такав је, рецимо, млинарски змијски свлак: „Промениће... Одбациће кожу и задржаће млинове. Рат је њихов слуга”. Каже народна изрека: „Вук се гони и убија. Док ето ти из дувара гује, носи травке свакојаке”.

И на буњишту се врши општа лустрација куће о благовештама, пали се буњиште „против гада” или против змија што се поклапа са атрибутом Ескулаповим – змија као хтонична сила може бити лекар и чувар сакралног блага.

Значај и култ камена видимо у народној песми *Дијете Јован и мати му* (Вук, Пјесме 7,30), „Ту му бабо бјеше погинуо, и мрамор му украј пут нађе/ с каменом се бјеше загрлио”. На мегдану налазимо камен покретни или стајаћи (станци). У нашем народу уз гусле се сведочи трагедија, култ помесног камена видимо у песмама о Светом Сави, али и по местима: Савин лакат у Полимљу, Марков камен на Ртњу, Маркова нога на Охриду...

Лик Антонија уоквирујемо елиптично у симболу његове главе која се окамењује или главе уроњене, утиснуте у јастук као у стену препуну змија над којом бдије славска икона. Није ли то својеврсни камени крст у коме се наговештава глава човечја, раширене руке и труп, као што се може видети на споменицима погинулих војника у којима је од камена израђена таква читава фигура. А душа се може нагнати у камен, да ту уђе и ту се настани, што је један од суштаствених елемената народног веровања. Такве су и Хермесове гомиле камења које су на раскршћима, где се душе везују за сваки камен, и то су, по свему судећи, својеврсне сеновите иконе.

Чистота и нечистота (поган) људска видљива је у фрагментима Раичевићевих прича. Од животиња, змија је неприкосновени митолошки симбол: „Изусту змија: зар се сунце

боји оног цвета којег је отворило, лудо моја!" На читаоцу је да одгонетне ко се у змију преобратио? Неко се преобрати одмах по рођењу, а неко касније. А какав је буквар који чува змија? Од рођења ка ускрснућу почиње и тај буквар првим словом А, Алеф, Алфа, то је свети азбучник и сведочанство записано пером, то је животодајни словар Творцу, земљи и роду. „Кад се дете роди, мора по обичају из мајчине утробе пасти на голу земљу". Павши на земљу, међу људе, новорођеном човеку је већ досуђена слободна воља и избор колико ће гледати у себе и људе, а колико ће ослушкивати и волети Небо. Апсурд, који врви у ауторовом сагледавању људске природе, исходи истом снагом у следећем: опрхван истином и сумњом, Раичевић око окамењене главе увија мудру и отровну силу (змију) да је чува како би се из овог вечног буквара могле сазнавати изопачености људске и начини како да се међу њима остане Човек, а да такав буквар, нико други до човек, маљевима не разори. Ипак, нада остаје као водила и ослонац.

У композицији овог триптиха, колоплет ликова открива многозначност животних тајни кроз имагинацију лирског субјекта, додуше вешто прикривеног ауторовог субјекта у свим слојевима и садржају текста, који може бити човекова плот или сам живот. Предан читалац може препознати митопоетску и митскопатријархалну слику света, али и повесну, фолклорну, етнографску и религиозну суштину нашег бића и шире од тога.

Захваљујући Раичевићевој неспутаној енергији и имагинацији, он је, у овој ипостасној прози пронашао дом шири од света: „Било где да сагради кућу, човек у њу усели сопствени свет и наду да му сигурност и радост припадају". То јесте тако, али ако човек смогне снаге да уз борбу отвори кавез у којем робује сунце (Слобода), може се „показати звездама", као и јастреб у овом триптиху – симбол чисте слободе.

марина аврамовић

у лагумима сећања

Ђорђе Деспић: *Аутохипноза*, Народна библиотека „Стефан Првовенчани”, Краљево, 2021.

*Кад је дете било дете
није знало кад почиње време
и где престаје простор.
Вим Вендерс*

160

ДОМЕНИ

Песнички првенац Ђорђа Деспића *Песме и други ожилци*, истакао се аутентичним песничким визурама детињства у ком повлашћено место добијају мотиви сна и смрти, док се на ширем поетичком плану, аутореференцијалним и интертекстуалним везама, продубљује текстуална слојевитост и сложеност искуственог. Збирком *Аутохипноза*, Деспић наставља линију континуитета са поетским меандрирањем кроз пределе којим влада „укус детињства/ који бриди под непцем” („Коприва”), тако што корпус до-живљајног шири и сабира чулима која, попут Прустових Мадлена, измештају јунака из просторних и временских граница, док негдашњи рукавац ка ониричком сада бива модификован процесом премошћавања између оног свесног и подсвесног у уму: уместо Хипноса (мотивасна) јавља се (ауто)хипноза.

Збирка *Аутохипноза* се састоји из три циклуса („Аутохипноза”, „Испод стиха” и „Видео си”) у којим лирски субјект интроспективним освртима разбија обруче прошлог и садашњег, и бива сав у свему. Прошлост постаје брањиви простор у ком се снажним визуелним ефектима (дечак у крилима оца, нанин стан, шаре на тепиху, девојка на мосту, сунчана пруга...), али и аудитивним (песма „Свилен конач”, разглас на железничкој станици, жамор на улици, у болници...), олфактивним (јунак „у јаком мирису липе/ у средишту растанка”, мирис уља на огради, чаршава, наниних паприка...),

тактичним („на тепиху црне и тебет боје/ осећаш ткање под прстима“, загрљај оца, додир ограда, оловке и хартије), густативним („у устима ти црно пуце/ језиком га обрћеш и котрљаш“), заједно са персонификацијским (речи које подрхтавају) и синестезијским валенцама, медитативно понире у најдубље слојеве бића. Тежиште није на визуелном, колористичком доживљају детињства, већ се путем хиперсензибилности на непосредан начин активира оно универзално архетипско искуство човека (мотиви пролазности, растанка, љубави).

Цео циклус „Аутохипноза“ је интегрисан као сећање одраслог човека на детињство: анегдота са аутобуске станице („Једна неуснимљена фотографија“), долазак у нови град („Младунче у улици Алберта Томе“), дечије играрије („У таму испод ормана од ораховине“), чак и реконструкција предмета како би се одухотворила субјекатска унутрашња попршта („Ограда у Стевана Мусића“), део су нарације која се прекида али и усложњава поетским просевима. Повлашћено место заузима песма којом Деспић не само да отвара први циклус, већ сугерише један збиља аутентичан – хипнотишући дискурс у српској поезији. Тако у песми „Кад кажем сад“ аутохипноза тече како тече и сама песма. Песнички глас се ослобађа правописних и интерпункцијских стега и препушта токовима свести потпуном афирмацијом аутоматског писања. Рапидним приливом и кондензацијом искуственог, лирски субјект настоји да ревидира оно сушаствено и попуни настале пуко-тине у свести а самим тим и успостави инерцију живљења. У том процесу му помаже позиција хипнотизера и хипнотисаног којом отвара могућност продирања у жаришну тачку, у емоционално-психолошко почело дубински доживљајног ја. Самопотрага постаје кључ за одаје „изворишта бола и страха“, где почива фундаментални проблем – растанак од оца. Снажном концентрацијом песнички субјект успева да про-никне до „двоструко дубље“ и досегне тренутак отцепљења – одлазак од куће и селидбу у други град. Оптичко сочиво се прелама кроз евоцирану слику детета од дванаест година, а оптички центар бива непроменљива бол која артикулацијом и вербализацијом догађаја не успева да се разбије и катар-зично вине, већ лирски субјект остаје закопан у бесконачној (хипнотишућој) матрици понављања три речи: „кад кажем сад“. Деспићев јунак осећа трауматични догађај из прошлости: „шта си му то учинио/ ох шта си му то/ учинио“ и са накнадном памећу зрелог човека, жели епифанијски „из тог дана/ заувек искорачити“ и себи опростити.

Непрестана тежња да се обухвати и преиспита срж, нуклеус бића, омогућава успостављање устројства – идентитета. Било да је реч о личном, сазданом од меморијских каписли, чији је сигнал усклик *temento*, или културном, детерминисаном културном традицијом, освеженим осећањем историје као линијом континуитета са одређеним књижевним токовима, Деспићева песничка збирка твори дијалог са неколиким релацијама од којих ћемо издвојити две: Милоша Црњанског и Ника Кејва. У интервјуу поводом прве песничке збирке, Деспић истиче изворишта инспирације која су прожета мрачнијом и туробнијом сликом стварности јер: „туга је инспиративније врело за стваралаштво“. Личну карту, песнички *medio*, изговориће приликом доделе награде „Милош Црњански“:

Пишем слободним стихом, „без баналних четворокута и добошарске музике“, желим да пренесем „нову осетљивост“, немир, емоцију и унутрашњу драму, да „покажем нове састојке у љубави, у страсти, у болу“, кроз језик ослобођен као завилан камен, и да се приближим, бар понекад, чистом облику екстазе...

стављајући притом под наводнике цитиране сегменте из есеја Милоша Црњанског „За слободни стих“, односно прихватајући и истичући његове аутопоетичке исказе као своје. Буђењем завичајне атмосфере, али и непосредних аутентичних слика садашњег тренутка, аутор креира копчу са суматраистичкој линији тако што преплиће прошлост и садашњост кроз симболичку умреженост у свему. Поменули смо Мадлене као нити које лирског субјекта лоцирају у детињство, премда су подједнако присутни и мали опажаји садашњег: крајци неког дана, упијеног тренутка, којим се досеже спиритуална слика мисли и сагласје са свим што је било, јесте и биће.

Циклус „Испод стиха“ представља напор да се оваплоте трагови аутопоетичке рефлексije постигнуте сударом субјекта и удаљених тачака потиснутих искустава. Лирски субјект има самосвест о песничком ткању сећања која су уграђена у структуру бића. Композициона структура ових песама углавном је заснована на промишљању писања као оног процеса у ком се путем асоцијативности разгрће магла која пречи сећања. Интегрисану целину овог циклуса чини дијалог песника и песме, односно сам процес писања и уметничког превирања субјекта који нема утицај какву ће „успомену извући“ јер се песма сама отима. Резултат песничке

вештине се огледа у осам аутопоетичких варијација чије упориште проналазимо у речима и сликама које пружају могућност да се системом асоцијација поетизује доживљај и таквим формирањем комуникације са временски удаљеним сажме ванвременско – песма.

Повезивањем одређене речи за коју се везује конкретни догађај („Удица“), догађаја и слике („Опиљак“), слике, отисака из природе и креирања песме („Песма, скривени додир“), ишчекивања идеје и ударја природе („Саксија“), писања и преображаја, унутрашњих промена („Поремећај“), укључујући секундарна својства споразумевања: Морзеова азбука („Лето, вртлог“), мимика („Потиснуте речи“) и песму како комуникацију са другим: „и завршиш / у туђој песми / у стиховима истинитијим / од твог света“ („Тихи преображаји“), песме фигуришу као непрекидна, флуидна и игрива веза, дијалог, разговор и комуникација у којој аутор жели да испита домете различитих, онеобичених перспектива, варијација, језичких израза и облика којим се може постићи истинитији увид живог самосведочења како догађаја тако и самог процеса стварања. Интенција Деспићеве поетике је да се кроз фингиране релације некад и сад наслуте вредносни оријентири лирског гласа. На индиректан начин се глорификује песма као могућност да се осамљивањем, медитативним и аутохипнотишућим стањем, допре до најскривенијих структура бића и удахну нове онтолошке димензије.

Корелације између новосадског песника и аустралијског кантаутора биће нам суптилније и сугестивније уколико већ на почетку споменемо темат о Нику Кејву који је изашао у периоду Деспићевог уређивања *Летописа Матице српске*. У темату сазнајемо да су поезија и креативност, виђене кроз објектив Ника Кејва, пре свега „јурење за успоменама“ у којим неретко долази до разбијања просторно-временских међа и отварања нових онтолошких увида. Осећај меланхолије, превирање мисли и њихово претакање у сугестивне и јасне песничке слике, писање као процес самоделифинисања, путовање кроз унутрашње лагуме, мотив смрти оца и бола, остваривање равнотеже између визуелне перцепције и садржаја (дживљаја), само су неке од везивних нити наведених аутора. Кејвова мисао: „Губитак је у мом животу створио вакуум, простор у којем су моје речи почеле да плутају, сакупљају и проналазе своју сврху“ има извесне призвучке Деспићевог песничког расположења.

163

ДОМЕТИ

Наведене тематско-мотивске везе нам могу послужити као смерница за разумевање песме којом почиње трећи циклус („Видео си“) у ком се градацијски појачава интензитет таме, стрепње и нелагоде, упливом даха смрти који се шири на све поре друштва. Уводном песмом „Red righthand“ експлицитно се остварује интеракција са Кејвовом истоименом песмом, као и Милтоновим „Изгубљеним рајем“. За разлику од осветничке руке Бога (Милтон), свемогућег Сатане који нас вреба (Кејв), „црвена десница“ би код Деспића представљала судар човека са смртношћу. Зло, тама и смрт нису више нешто што се слуги и долази из прикрајка (Кејв), већ су ту, непрестано присутни, видљиви. Иако се у циклусу нигде не спомиње реч смрт, она тематски провејава из песме у песму. Стварност који перцепцира Деспићев јунак има задатак да пренесе утисак остављајући отисак на душу и свест читаоца. Стиховима се разбија свако илузорно опредмећивање стварности, и јунак непрестано усмерава поглед „и даље од тог призора“ реалности. Шта је оно што нас чека изван обруча видљивог? Мост, као симбол спајања и овековечења љубави, приказан је у „Љубавној причи“ као тачка из које се може извршити самоубиство. Трауматична и ишчашена стварност људи и животиња видљива је на улици („Red righthand“, „Љубавна прича“, „Дроб“, „Јесењи приказ“). У том дехуманизованом свету, лирски субјект осећа „тромост / и безвољност“ која се „данима разлива / као млака вода“ („Преосетљивост, изненада“). Болница је локација у којој се завршава циклус а наслов „Ти чекаш свој ред“ представља помиреност, сагласје са природом дешавања у цикличном протоку времена.

Аутохипнотишући дискурс, улазак у свест и подсвест, одвија се у Аутохипнози низањем истргнутих сећања, директним сведочењем, *in mediare*: „Сад си у новом граду / стојиш у дворишту...“ („Младунче у улици Алберта Томе“), „Прошло је подне / седиш на огради“ („Дечак из воде“), или подстрекком унутрашњег ја: „Твоје тело / више није важно / не затежи кожу... мисли су непотребне / ослободи их се / утони у опуштеност“ („Кад кажем сад“), „Био је то омањи стан / на трећем спрату / сећаш се... шта још памтиш“ („Песма, ткање“). Деспићев јунак је свестан проблема и замки сучељавања са самим собом. Да би се направила брана према егоистичном монологу и утиснула истинска драма бића, песник користи поунутрашњену перспективу. Кроз форму другог лица Деспић оснажује дијалог, другост, свест о још нечему

присутном које се мора преиспитивати, редефинисати, сагледати искоса. Збирка је саткана од завичајних, друштвених, љубавних и књижевних веза, прожета вегетабилним и анималним светом и изразитом чулношћу, односно свим оним што јесмо и што нас окружује. Асоцијативном сугестијом, кроз онеобичен поступак аутохипнозе, осликавају се унутрашња кретања доживљајно-мисаоних садржаја и емотивна гигања која се непрестано шире и опипавају дамаре наше свести. Аутохипноза је *сатераobscura* тананог лирског гласа који самоанализом и самопосматрањем проналази дашак спокојства.

branko ćurčić

system shock

Dejan Aleksić: *Petlja*, Laguna, Beograd, 2021.

U romanu *Petlja* se kroz mozaično tekstualno prostranstvo savremene srpske (i)storije nazire paterna antičkog mita. Uvek vrele rešetke drevnog obrasca na kojima sagoreva meso naše stvarnosti najpre se uočavaju kroz naziv jednog od potpoglavlja – Omfalos. Možemo reći da je struktura romana osmišljena uz osluškivanje predanja o čuvenom kamenu, omfalosu, središtu sveta, u ovom slučaju i posredniku između prastarog i savremenog.

Glavna junakinja, buntovna Beograđanka Dina Poledica (po svoj prilici osamdeseto godišta), nalazi se u grčkom zatvoru zbog napada na službeno lice i to posle jednog rutinskog pretresa. Mesto iza zatvorskih rešetaka, iluzija neslobode, biće u stvari klica jedine moguće slobode, i to ne one predate zatvoreniku kao bedni doručak. Nego one za koju se, unutar sebe, valja izboriti. Sećanjem, pisanjem.

Ko je, dakle, Dina? Lepa devojka iz kraja, kolekcionarka neofolklornih običaja, filozof, filozofkinja, jurišnik na sistem iz potrebe ili zadovoljstva, pesnikinja. Nikad samo posmatrač, nego i delatelj, delatni princip, anđeo osvjetnik koji, redom, razotkriva i razara zablude i njihove proizvođače, one koji su umislili da su, zahvaljujući svom nemoralu, beščasću, aroganciji i položaju, iznad drugih. Sve su to, u ovom slučaju, naši bogovi, sitni u odnosu na olimpske visove i bogove zbog kojih svet i dalje funkcioniše po pravilima uspostavljenim pre više hiljada godina. Oniod čije kosmičke pravde niko ne može da umakne, niko, pa ni mali novokomponovani balkanski bogovi, rođeni krajem osamdesetih godina prošlog veka: „Odrasla sam uz glorifikacije i mitove koje su lakomisleni potomci pretvorili u velike prdeže u beskrajnoj istorijskoj noći” (106). Ono što je bilo, dok je Dina odrastala, prostire se ka našem vremenu ali i

166

LAGUNA

junakinjinom sada, ono kruži i kuži; većito budne oči fikcionalnih heroja koje motre na svakog od nas – sa čvora na stolici nalik oku, kao Dina, ili sa zidova zgrada, kao stanovnike većine gradova u Srbiji, upravo –i svojim pipcima podupiru vlastiti narod da stoji u stavu mirno. Ali, narod, na sreću, nije samo ime za bezobličnu masu, u koju pekari utiskuju modle kao u testo. Postoje oni koji su se prilagodili i oni neprilagođeni. Dina svakako pripada ovoj drugoj skupini. Tu gde su neki od onih koji su stasavali u doba „demagogija dobrovoljnih davalaca tuđe krvi“ (87). Svima njima (čiji je Dina izvršni zastupnik) strana je ravnodušnost i mirenje sa poretkom. I naročito im je strano titranje nekim novim tvoriteljima sistema, ma ko oni bili; alternativa je uspavanka uz koju više niko nikad neće zaspati mirno. Pored glavne junakinje tu je i zbirka drugih likova, upečatljivih predstavnika teških (kolektivnih) sudbina. U kladionici sa Dinom radi Geler, izbeglica iz Hrvatske, u svoje vreme ne toliko poželjna kategorija u Beogradu, pa zatim i romantična wannabe starleta Liki Siki, onda Vladan, žestoki domaćin i patriota iz komšiluka, te usputne rugobe i navijači što vitlaju palicama i mlate stereotipima, ali i usputna omladina bez stava, ideje ili bilo kakvog oslonca.

Dina je, kako kaže, obolela od praznine, a simptome je počela da oseća veoma rano. U skladu s tim dolaze i njene opservacije – svako i sve je pod lupom opore dijagnoze koja neretko zadire duboko, vijuga u prošlost, do samog njenog detinjstva, koje je opet prilika da se preispitaju tadašnji društveni kriterijumi i uporede sa sadašnjim. Da se jednim potezom oslika licemerje ljudi i društva koje ti ljudi tvore. Mandarinu, šolja za čaj sa motivom sove, lavež pasa, okolni objekti i pojave, sve ono opipljivo jeste prva putanja do ploda koji najbolje uspeva kad je čovek sasvim izolovan (a gde je najizolovaniji ako ne u zatvoru) – do sećanja. Svi sporedni likovi, pa i sama glavna radnja, ma u koliko čvorova ona bila zavezana, ugravirani su unutar bližih i daljih uspomena.

Tako je ovde reč o tačnoj (i bolnoj) studiji naših nimalo specifičnih, nego pogubnih, karaktera. Dinin saputnik je Nikodim, jedini dečak u odeljenju u jednoj beogradskoj medicinskoj školi, obeležen od strane svojih vršnjaka kao čudak i drugačiji. A razlikovanje je prilika za svrstavanja, pojedinac ne svojom voljom pruža priliku (svojim razlikovanjem) da se obrazuje masa usmerena protiv njega samog. Nikodimov lik nije jednodimenzionalan, on nije nekakav borac za ljudska prava (u današnjem smislu reči) i ispod tog čudnog ponašanja krije se još jedan sloj

168

DOMETI

njegovog tragičnog bivstvovanja na ovom svetu – roditelji su mu crkveni ljudi. Stan u kom živi nalikuje na naos usred liturgije, dok je sama Nikodimova soba prepuna postera hevi metal bendova. I ovu paklenu cenu roditelji su spremni da plate ukoliko se pokaže i dokaže sinovljeva normalnost. Zato brižna majka Dinu smatra devojkom svog sina, na silu tako gurajući mnogoliku stvarnost u kalup društvene jednoobraznosti i već toliko puta odigrane predstave čiji je kraj uvek poznat i srećan.

Niz usputno, ne i slučajno, nađenih reči otvara asocijativne stepenike uz pomoć kojih junakinja silazi sve dublje u svoju bit, otkrivajući i čitaocu i samoj sebi ulogu u događajima ili minimalizovim opštim mestima kroz koje je društvo prolazilo u poslednje četiri dekade. „Monogamija – magija – gamija – gamos“ (132), udaljeni delovi teksta unutar polihronijske naracije (čiji je *pupak* ono glavno, zatvorsko vreme) povezuju se putem rasutih reči i tako se stiče utisak da iznad svega zaista stoje bogovi koji drže celinu pred očima, a iznad bogova dela sam slučaj (ili različito tumačenje teksta, kako se uzme). Roman računa na višedimenzionalnost jedne reči utisnute u kontekst koji joj istovremeno pripada i ne pripada:

„Bah?– upitao je Svetislav Prst, istom intonacijom kojom je pitao za šampanjac, a onda je to i ponovio, ali naredbodavnim glasom. Na njegovu komandu, iz nevidljivih zvučnika začula se nežna Bahova Arija za gudače“ (124).

Svetislav Prst, umetnik plivanja uzvodno kroz tranzicioni sliv, pita Dinu nešto što u zgusnutom tekstu i vizuelno deluje na prepad i u prvi mah je nerazumljivo (*Bah?* – kao poziv primata na kopulaciju). U skladu sa angažmanom gospodina Prsta, balkanskog tehno-folk Žurdena, čitalac u trenu pomisli da je narečeni izustio nekakvu glupost, i tek kasnije ta kratka reč *Bah* zazvuči drugačije – posredi je prezime velikog kompozitora. Svetislav Prst je snob koji koketira sa kvazimisticizom, a u čemu mu naročito pomaže dekor u koji spada i grbavi sluga Maksim, pratnja ovakve literaturi dobro znane, povampirene gospode. Zbog toga tu reč *Bah* možemo da vratimo u njeno prvobitno sazvučje, tamo gde su i *eh, ah, uh...*

Dina, slepo oko roda, kako sebe krsti, u svojoj avanturi sećanja obilazi sve aspekte društva, pravi portfolio države, obuhvatajući sve ono što je odavno bolesno i sad već deluje da nije ni izlečivo. Porodični odnosi, politika, crkva, zdravstvo, mediji, relacija selo – grad, sve to, pa i mnogo više, u neprestanom pripovedačkom kretanju kroz vreme i prostor, daje romanu karakter enciklopedije ili atlasa zabluda i laži. Tako petlja

(ili petlje) ne mora biti samo interiorizovano visokonaponsko sintaksičko polje, nego i spolja – izvan subjekta – pletena mreža, zamka koja dolazi od društva, od uspostavljenih standarda i zakonpravila. Mada su neki od tih standarda (na primer, Svetislavljeve svetkovine) van domašaja razuma, oni su se učvrstili toliko da su postali navika, nešto na šta se svakodnevno računaju – tu su listovi tabloida, tu su brojni elektronski mediji, izjave zvaničnika, opšte šarenilo nasilja – oni su uobičajena intarzija na pepeljastoj stvarnosti.

Dina je kao duh dobra i zla sadašnjeg i prošlog vremena, besmrtni pametar na razmeđi vekova, ali joj ti metafizički parametri nimalo ne oduzimaju ljudske kvalitete, i njena vizura je najpre ljudska. A ljudskost se među neljudima smatra kao strani faktor koji ugrožava, remeti i pali već naseljene kućerine, zgradurine i vile društvenih normi. Simbolička, ali i pomenuta, ljudska, veza Dine sa roditeljima (naročito sa ocem) jeste ona nit (petlja) iščeprkana iz fotelje koju je otac često namotavao na prst u dugim satima pred TV-om. I Dina to radi, upravo u momentu kada gleda emisiju *How the Universe Works*. Prekid veze sa ljudima koji su živeli s potrebom za svrstavanjem, prekid s tim većinskim delom sveta, dešava se kada Dina iščupa konac iz fotelje i obrije se do glave. Efektan i slikovit raskid sa prestonim bogovima devedesetih, koji se ni dan danas nisu makli sa trona. Dina, u saglasju sa ironičnom crtom svoje *self-conscious* povesti, jednog od tih bogova naziva Negoeto. Hijerarhijski na nižem mestu od ostalih bogova, Negoeto ima attribute ravnodušnosti sa šeretskim prihvatanjem zla kao banalnim akcidentom na globalnom planu sveopšte destrukcije.

Obrijana do glave, Dina jeste kao vizuelna replika omfalosa, belog, jajolikog kamena – koji prema starogrčkom mitu stoji na mestu u Delfima gde je Apolon ubio zmiju Piton (podudarnost: Dina i Svetislav Prst). Prema brojnim predanjima, simbol centra sveta, omfalos, širi se dalje u četiri pravca. Struktura ovog romana podeljena je na četiri poglavlja, četiri tišine ili četiri zrakasta širenja iz centra ka marginama, ka sećanju. Omfalos jeste i ravnoteža, sklad, prizivanje boginje Harmonije, koja je ovde moguća tek sa završnim, petim, poglavljem, Pucnjem, ili dešifrovanjem svih ćutanja.

Većina sporednih likova u romanu ubeđena je da Dina ima rak jer je obrijana do glave, a upravo u toj ćelavoj glavi započinje spis o sistemu i njegovoj tamnoj strani, mestu bez razuma, mestu mržnje, bola i kičastih frojdovskih supstituta za opravdanu bojazan od ništavila. U toj glavi – omfalosu –

169

DOMETI

sastavlja se tekst, umetnost, književnost, za koju je, eto još jedne podudarnosti, Judita Šalgo rekla da je „rak misli“¹

Zbivanja unutar duhovnog planetarijuma glavne junakinje možemo čitati kao niz dinamičnih dokumentarno-igranih kadrova, i to u visokoj rezoluciji (ako bi ta informatička odrednica bila analogna sa literarnom, to jest sa čistim, pravilnim, tečnim i razumljivim jezikom ove knjige). Muzika u ušima (finiš Dininog putešestvija) i beogradska panorama, ima li boljeg omota za ovu tragikomičnu rapsodiju? Kad bismo na svoju ruku transformisali naslov knjige bugarskog autora Georgija Gospodinova *I sve postade mesec* zvučalo bi to i te kako prikladno za početak ili kraj ovog romana: *I sve postade poezija*.

170

DOMETI

1 Judita Šalgo. Radni dnevnik. Novi Sad: Akademska knjiga, 2012, str. 45.

